

DOM IN SVET

LETNIK 43

V LJUBLJANI, 15. DECEMBRA 1930

ŠTEVILKA 9-10

MED RAZPRAVO IN FELJTONOM

Rajko Ložar

1.

Kmalu po začetku 3. stol. pr. Kristusom je nastalo v Mali Aziji novo kraljestvo, pergamsko. Neznatno, tiho podeželsko mestecce je tako rekoč čez noč postalo prestolnica mogočne države. Iz tal so pognale stavbe in spomeniki vsake vrste. Toda nečesa ni bilo: preteklosti. In ko čitam te jedrnate besede svojega dunajskega profesorja (Em. Löwy, *Neuatische Kunst*, Lzg. 1922), se mi vsiljuje v misel eden mojih zadnjih vtisov: Berlin. — Berlin 18. in 19. stoletja. Kako je vendar tudi temu mestu nedostajalo preteklosti, ko je jelo pod vlado svojih knezov siliti v naddeželsko obliko in odlagati svoj stari, skoroda slovansko-germanski karakter navadne severnjaške ribiške naselbine. V marsičem je bilo tedaj treba dohiteti ali vsaj skušati dohiteti ostale prestolnice evropskih držav in Berlin je storil to v načinu pergamskih kraljev. Kajti to mesto, ki nima z izjemo nekaterih gotskih cerkva skoro nobenih spomenikov historičnega arhitekturnega stila, je polno arhitekturnega historizma in elekticizma, kakor je bila tudi stara pergamska arhitekturna umetnost z ostalimi kulturnimi strujami onega časa zajeta v prvem, zavestnem historizmu sredozemskega kroga. S smotrenim delom in politiko se je priustvarila tu in tam tradicija, nekaj, kar je drugod nastalo tekom stoletij v historični nazornosti in postalo že tako rekoč ideal tradicije, se je tu postuliralo v kulturnem programu ter udejavilo kot fikcija in zasilna zasnova, katera naj bi nosila nadaljnji razvoj.

Kar se je zgodilo v velikem v teh dveh primerih, se je zgodilo tudi z današnjo sov-

jetsko Rusijo in se godi v malem z drugimi mladimi organizmi, n. pr. z mladimi ideologijami, družbami, zavodi in poedin-ci. Ti vsi si po nastopu zaradi neke skrite nuje poiščejo pripravne zemlje in okoliščin, sebi ustrezajočega miljeja. V svojih izsledkih in konsekvencah, v notranji in zunanji fiziognomiji je milje sovjetske Rusije silno »star« — Evropa ga pozna in prenaša že ves čas kapitalizma in imperijalizma, in drugače tudi ni mogoče. Kajti dostikrat ni na razpolago toliko poti in sredstev, kolikor je ciljev in idej, kakor je naš kulturni nastoj sploh omejenjši glede onega »kako«, nego glede »kaj«. In enako ni tista novodobna in toliko forsirana ter navidez »najmlajša« ideologija, ideologija proletarske kulture in ere, nič manj znana in stara, kakor še toliko drugih, na zunaj zelo novih stvari. Kadar namreč udejavljamo neki postulat, opazimo, da moremo prav za prav samo njega staviti popolnoma nanovo, to je: načeloma moremo samo v duhu biti revolucionarji in novotarji, v izkustvu nikdar. In tako bo že držal izrek nekega novejšega esejista, ki sem sicer pozabil njegovo ime, da je največkrat edina zanimivost novih struj — današnje nazadnjaštvo včerajšnjih prevratnikov. In mislim, da drugače sploh ne more biti.

2.

Kadar pregledujem kot mlad in intelektuallec svoja izkustva, doživetja in delo, mi v prvi vrsti pade v oči vsega tega tisti del, ki me je kakorkoli spravil v zvezo z našo univerzo, pri čemer je univerzo razumeti ne v predmetnem zmislu, nego kolikor prihaja zame realno in idealno v poštev. In pri tem ni potrebno, da se je to zgodilo v obliki neposrednega razgovora in debate, saj je znano, da do tega med nama sploh ni prišlo; zadostuje že milje univerzitetnega mesta, sporočilo, identi-

čen položaj pri tovarišu in v prvi vrsti vendar — molk sam. In ko vse to seštejem, mi iz te seštevanke zraste na eni strani bognedaj tragična, tragikomična zavest, da je vse to delo navsezadnje le — zastonj, na drugi strani pa prepričanje, da v Ljubljani na ta ali oni način nismo brez Pergama, se reče: brez nekih slabih strani pergamenskih.

Predmet sledečega razpravljanja v luči našega naslova »med razpravo in feljtonom« je razmerje med različnimi tipi duhovnega dela in delavcev in ker v tako kratkem članku ni mogoče podati zadovoljive podobe o vseh takih razmerjih in ker dalje vsa tudi niso enako aktualna in pri nas usuirana, hočemo izbrati izmed njih samo enega, to je razmerje javnega duhovnega delavca, publicista, do zastopnika takozvane znanstvene kulture, znanstvenika. (Naravno je, da moramo pri tem iz obsega pojma »publicist« črtati vse »publiciste« in t. zv. »kulturne delavce« različnih »revij« in časopisov, ki so bistvu samo enajsta trobenta iz desetih drugih in ki obstoji njih lastno mnenje samo v odtehtavanju in komentiranju od drugih priborjenih izsledkov). In k nadaljnji označbi našega stališča kot tudi vprašanja, ki ga hočemo obravnavati, moramo reči, da hočemo pokazati ravno nevarnost, slabe strani, katere obstoje med tema dvema tipoma in ki jih smatramo za škodljive. In nikakor ne mislimo, da ravnamo enostransko in krivično, če nalagamo večji del krivde drugemu tipu, zastopniku znanosti, trdimo celo, da je ravno on podlegel pergamstvu in da zastopa v tej svoji mentaliteti napram drugovrstnim in drugačnim udejstvovanjem nego je njegovo, tako na pr. zlasti napram publicizmu, tudi če je ta še tako visoko kvalitativen, naravnost nerazumljivo stališče, ki mora v konkurzu človeških talentov, teženj in udejstvovanj vsakega resnega duhovnega delavca, tudi publicista, samo presenečati. Spet pa je popolno-

ma naravno, da prihaja tu za debato vpoštev le en sektor znanosti in en del znanstvenega delavstva in da mi na pr. ne mislimo govoriti o razmerju takega publicista do kakšnega insektologa, ki sploh ni nobeno razmerje, nego o razmerju homogenih udejstvovanj.

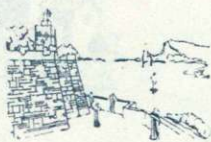
Ako si predočimo ustroj enega ali drugega duhovnega dela, ki smo ju pravkar navedli, vidimo, da bi se v zamišljenem kulturnem občestvu dobro spopolnjevala. To pa, kar se spopolnjuje v misli, si ostro nasprotuje v izkustvu in težko bi našli, počenši z Goethejem, od njega navzgor in navzdol v zgodovini primer, ki bi tej naši navidez paradoksnu ugotovitvi nasprotoval. Publicist, to je svobodni, nenormalni tip javnega intelektualca ter normalni, vezani tip istega, vseučiliški in ostali znanstvenik, si nasprotujeta od prvega dne, ko sta se pojavila v človeški zgodovini. In drugače tudi ne more biti.

5.

Očrtati filozofsko-teoretični značaj tega nasprotja ne more biti naše delo. Mislim, da ga je v novem veku prvokrat veljavno formuliral Goethe in da se je tekom 19. stol. prvič sistematično izrazilo tudi kot nasprotje dveh filozofskih struj: znanstvene in življenjske filozofije, ali rajši dveh filozofskih pogledov (pr. Leisegang, Deutsche Philos. im 20. Jhdt., Breslau 1928, 77 sl.). Seveda pa to nasprotje v filozofiji ni šele sto let staro, temveč sega že v pred-sokratično dobo, kjer ima moderni življenjski modroslovec svoje predhodnike. Ali pa se morda motimo, če disciplini publicizma, mislimo tu: duhovnega publicizma, prirejamo katedrski tip življenjske filozofije, kakor prirejamo na drugi strani disciplini univerzitetne in ostale znanosti katedrski tip znanstvene filozofije?

4.

Ljubljana je mlado univerzitetno mesto, ki še nima tradicije in študijskega miljeja starih vseučiliških centrov, kakor je tudi

kot sedež znanstvenega dela nov pojav. Prejšnje stopnje našega visokega šolstva v preteklih dveh stoletjih tega dejstva nič ne spremene, nego le dokazujejo voljo, vedno znova ustvariti ono, kar so temu nenaklonjene sile zatrle. Razumljivo je torej, da se danes, ko je univerza postala dejstvo, tem jačje kaže tendenca, ustvariti ne samo tisto sekundarno obeležje, nego tudi podlago visokega in čistega znanstvenega studija in kulture. Do tu je stvar čisto v redu in mislimo, da je taka penetracija našega provincijalnega vzdušja ter taka organizacija in preorijentacija narodnih, prej raztresenih zanimanj, blagor. To je vendar končni zmisel univerz, posebej malih in najmanjših ter univerz majhnih narodov, kakršen je slovenski.

Sredi tega mladega ambicioznega okolja, ki vzbuja vtis, da hoče nadomestiti vse zamujeno in ki postulira z današnjim delom tudi preteklost, se publicist zgoraj očrtanega tipa ne počuti vselej ali tako rekoč nikoli dobro. Kajti premnogo je stvari, ki vplivajo na njegovo razpoloženje. Mali okvir življenja z vsemi njegovimi povečavami in pomanjšavami ter spremembami razmerij; sigurna pot mladega znanstvenika; mehanični dostop do imena, kar že samo na sebi moralno in in materialno slabo vpliva, zlasti pa bližina akademskega podija, ki meče na publicistično delo vrednost druge in tretje vrste in zamenjavanje resnega publicizma z žurnalizmom buljvarnih revij če nič drugega ne — vse to navsezadnje le ne ostaja tako brez vpliva kot bi mislili. Ker konec koncev je takle publicist vendarle človek z akademskimi študijami ali vsaj z akademsko omiko, kar je tudi sestavna signatura našega pojma publicizem, in ve, da je ta ali oni njegov predhodnik v javnem — duhovnem delu danes — na vseučilišču, profesor. In tu postaja pojav, ki je bil doslej samo pergamski, v zmislu našega uvodnega razmotrivanja že tudi spoznatna reakcija.

Kajti na dnu tega nevidnega in sovražnega ambijenta, ki človeku sploh ni otipljiv v navadnem zmislu s kakim konkretnim primerom, nego samo s svojo infektivnostjo, tiči naziranje, da se akademski izobražen in izomikan individuum sploh ne sme baviti s pisateljevanjem in publicistiko, kritiko ter podobnim. Na tihem se predpostavlja zanj apriorna in brez vsega drugega razumljiva zahteva, da bodi ekskluziven akademski znanstvenik, strokovnjak, ker da ga njegovo dnevno amatersko delo kompromitira.

Ni nam pa znano, niti nam ni nikdo tega razložil in dokazal, zakaj ne bi v izvestnem primeru mogel tak delavec v tekočem duhovnem življenju delati časti akademski katedri. In drugič istotako ne vemo, zakaj ne bi smel in moral biti zaposlen z resno publicistiko baš akademski intelektualec in zakaj bi moralo biti to ravno v Sloveniji spotikljivo, kar ni spotikljivo v zunanjem svetu. Kajti mislim: ne samo sme, nego tudi mora, dolžnost njegova je, da se človek z naših položajev udejstvuje v publicizmu, in sicer prava etična dolžnost, in mislim dalje: tudi za zastopnika univerze in drugih znanstvenih zavodov obstoji taka dolžnost poseganja v aktualni tok stvari. Mi jo smatramo za veliko etično dolžnost in nje izostajanje za velik etičen dolg, ki ga zakrivi tak zastopnik nad domovino in kulturo.

In ko to pribijamo, nečemo nalagati krivde, katero drugi nalagajo nam, istim nazaj, nego se zavedamo banalne vrednosti, ki se pripisuje našemu delu, dasi smo tolikokrat edini, ki se izmed enomilijonskega naroda srečamo in spogledamo z aktualnostmi. Te aktualnosti bodo nekoč zgodovina in material eksaktne vede, — mi delamo zgodovino. In zdi se nam škoda papirja za natančnejše analize, ker smo v svoji osnovni nepraktičnosti toliko praktični, da se rajši opremo na primere

in zglede iz drugih narodov, pri katerih se demokracija duha ne ustavlja pred univerzitetnimi aulami. Seveda se bodo pri njih nabrali tudi dokazi zoper to. Ali nič manj res ni, da tam katedra posega tudi v težke dnevne borbe in probleme — in tam so univerze zelo stare.

5.

Ko gledam publicistično delo kogarkoli, vidim, da je vselej tesno prislonjeno k njegovemu akademskemu predmetu, ni prav nič extra viam, nego večinoma v okolici studijskega predmeta in miljeja. Na ta način je publicist že tudi neke vrste specialist in sicer je to vsakdo, ki se razun s svojim akademskim predmetom bavi še tudi s kvalitativnim dnevnim duhovnim delom. In če je tako, imenujemo specialistovstvo eno prvih potez publicizma. Kot drugo navedemo lahko njegovo nemehaničnost, kajti v nasprotju z znanostjo, kjer je delo često — priznajmo vendar tudi to — zelo preprost mehanizem, kaže publicizem docela drug značaj. Kako je torej ž njim, odkod te njegove lastnosti in ali se da o pojavu publicizem reči še kaj drugega? Mislim, da je zdaj čas, da na kratko opišemo to dejavnost in da spregovorimo še o lastni upravičenosti tega pojava ter da se odvrnemo od naštevanja posrednih in sekundarnih razlogov in okoliščin, zaradi katerih se nam zdi, da se razvija publicizem, čista znanost pa da zaostaja in se ne goji. Ker tu ne gre več zato, da dokažemo materialno otežkočenost in zavitost znanstvenega dela, katera nas navaja k »pisateljevanju«, nego moramo poočitatati tudi razloge, ki tiče v publicizmu samem, torej ga rektificirati z njegovimi lastnimi argumenti. In tu je prvi razlog njegovega obstoja — njegov obstoj sam.

Publicizem je. In drugače tudi ne more biti. Odkedaj, kako in zakaj je, sploh ne vem in si s tem tudi nisem nikdar razbijal

glave. Toda če so v človeški zgodovini taki ljudje, ki jih narava žene k njemu, že od pamtiveka, mora biti tudi publicizem od pamtiveka. V človeštvu je skrita ogromna masa talentov in moči, ki silijo k izrazu in talent za »pisateljevanje« — da porabim ta dični slovenski izraz — je nemara samo eden med to množico. Kakor vsi drugi, ima seveda tudi on težnjo po udejstvovanju in osvojitvi nekega določenega področja v okviru človeško kulturnih delavnosti. Mislim, da drugače sploh ne more biti in da se moramo kakor pri vprašanju izvorov umetniškega ustvarjanja i tu zateči k tistim apriornim nadarjenostim in sposobnostim človeškega duha za izvestna udejstvovanja, katere je empirična in eksperimentalna psihologija n. pr. skušala eliminirati. Publicizem temelji po tem takem torej zlasti na nekem talentu in če priznavamo nekaj sličnega za podlago umetniškega ustvarjanja, znanstvenega dela in vsake višje redne človeške dejavnosti, nimamo nobenega razloga, isto zanikati ravno pri njem. Kajti to, kje se ta talent slučajno udejstvuje, je spričo tega načelnega vprašanja samo sekundarnega pomena.

Izmed pooblastil, s katerimi se ta talent lahko udejstvuje, smo eno omenili v začetku tega odstavka, ko smo govorili o »specialistovstvu« publicizma, vendar ni nič manj važno drugo, ki ga hočemo omeniti zdaj in to je njegovo »umetništvo«. Z obema tema lastnostima publicističnega ustvarjanja, o katerem vsekakor smemo govoriti, je v bistvu očrtan tudi njegov svojstveni, interpolarni značaj, ki je konec koncev vzrok nešteti razmotrivanj, ali je n. pr. kritika sploh potrebna ali ne, ali ima »pisatelj« sploh pravico do življenja ali ne, pri čemer naj omenimo, da razumemo z izrazom pisatelj, der Schriftsteller, publicista, in ne ono, kar obsega slovenska raba tega pojma: umetnika. Pisatelj je tako vsak kritik, avtor ideoloških spisov, monograf,

urednik itd., če je njihovo delo mogoče spraviti pod principe, o katerih tu govorimo.

6.

Ena glavnih lastnosti publicizma je njegova neučljivost in nenalezljivost in ker je danes pisarjev in pisunov preveč, se ta resnica premalo upošteva. Dejstvo pa je, da se publicistnega gledanja in mišljenja ne da niti priučiti niti prisvojiti, ako ga nisi prejel z naravo. To je pač apriorna ustvarjalna zmožnost, ki je bolj v sorodu z umetniškim ustvarjanjem nego z metodami znanstvenih strok. Že pri Kantu nahajamo ostro razlikovanje med genijem in raziskovalcem kot med dvema docela različnima vrstama, na kar nam da n. pr. misliti že razlika v umetniškem delu mojstra in učenca. V bistvu se namreč podlage njunega dela med seboj tako specifično razlikujejo, da o kakšni normativni identičnosti med njima ne more biti govora. Nasprotno pa vidimo v znanosti, da uporablja mojster prav ista razumska sredstva kakor učenec, ki se je tega pri svojem učitelju, tudi če prej o vsem ni imel niti pojma, lahko naučil. Razlika med delom mojstra in učitelja v znanosti je le gradualna (prim. Valentin, Kant u. seine Lehre, Lzg. 97), dočim je v prvem slučaju bistvena. Zato ima zmisel, če govorimo spričo znamenitega znanstvenika, da je učenec znamenitega učitelja, ker je obema skupno razumsko delo iste vrste, nima pa nobenega zmisla, delati isto spričo dveh umetnikov, ker imamo pri vsakem izmed njih opravka z docelo drugačno strukturo in funkcijo duševnosti ter tvornosti in ipso facto tudi umetniške metode.

Povsem naravno imamo isti slučaj tudi v našem predmetu, kjer se, bistveno govoreno, ne da nič naučiti in kjer ni nobene racionalne enote dela. Tu je pogled prost in intenziteta, s katero kdo dojemlje, pre-delava in podaja neki material, povsem nenormna, v bistvu je metoda iracionalistična in se mnogo bolj približuje intui-

tivnemu spoznavanju nego racionalnemu postopku. In če govorimo teleološko, je cilj, kateremu služi naše, publicizem nazvano udejstvovanje, spoznanje drugačne vrste nego spoznanje v znanosti, je, bolj v skladu z umetniškim »spoznanjem« (če smemo o tem sploh govoriti), spoznanje celotnosti, ideje. In če pravi Schopenhauer (I. 251 sl., izbor Pfeiffer, Lzg., 187), »da je umetnost vselej na cilju«, ko mora nasprotno znanost ob vsakem doseženem cilju dalje in nikdar ne doseže končne rešitve, smemo enako reči tudi o našem, tako svojstveno med dvema tečajema nahajajočem se pisateljstvu, da je vselej na cilju, vsakokrat na cilju. Izpopolnitve kakor v znanosti v umetnosti in pisateljstvu ni pričakovati, ker so to ali a priori popolne ali pa a priori nepopolne stvari. In drugače tudi ne more biti.

Seveda se bo ob teh ugotovitvah znanstvenik lahko prijel za glavo, če pomisli, da naj je milosti in nemilosti takšnih naziranj izročena eksaktna veda, kateri more po njegovem najboljšem prepričanju pomeniti to le pogubo. In kajpada da je naravno, če se teh pojavov skušajo obraniti ter vedo rešiti pred njimi. Stvarno ni dvoma, da imamo zadnjih dvoje desetletij opravka z njimi in da so se meje med poedinimi strokami sila zabrisale. Tako je nastalo dovolj konfliktov, katere moremo konec koncev izvajati le iz tega interpolarnega značaja nekega dela, vendar ti niso toliko važni v pisateljstvu samem, kolikor v vedi in naziranju, ki stoji danes več ali manj prikrito za njim. Kajti dejali smo, da se da disciplini publicizma prirediti katedrski tip življenjske filozofije, kakor se da disciplini znanosti prirediti katedrski tip znanstvene filozofije, in to ne, kakor da je publicizem nižja forma življenjske filozofije — ker on se more hraniti tudi z izsledki znanstvene — nego ker je filozofija iz enakih počel kakor pisateljstvo. In v tem katedrskem modelu življenjskega modroslovja, kakor tudi literarne, kulturne,

umetnostne, glasbene, socialne, politične itd. zgodovine, ki se je zadnji čas preorijentirala v pravcu življenjske filozofije in njenih principov, imamo na primeru važnejše konflikte, ki se jih je nabrala že cela vrsta, ki naj nas pa danes ne zanimajo več. Tu sem imamo zlasti postaviti izraz »ekspresijonizem zgodovinopisja«, ki ga je ob neki priliki rabil O. Redlich, ki hoče pravilno označiti položaj n. pr. povojnega zgodovinarstva, katero da je zašlo povsem iz tira eksaktnega raziskovanja in se spustilo na tla, ki v bistvu pritičejo umetnikom.

Četudi take aberacije niso povsod uspešne (prim. DS 1927, 62) in nekje manj, nekje bolj možne, bi bilo vendar krivo, prezirati njih spoznanja in jih ne uporabljati kot to, kar so. Prav nič ne vem, zakaj resna, na takih podlagah sloneča publicistična dela ne bi smela imeti tudi visoke spoznavne vrednosti in zakaj bi moral biti patent spoznavanja baš pri čisti disciplini. V bistvu so to menda vendar svobodne stvari in ni s tem, da je nekdo historik po vseh predpisih metode, še nič rečenega o spoznavni in notranji kvaliteti njegovih elaboratov. Seveda se gibljemo tu povsod na samih mejah in ne v notranjostih strok — toda ali niso vse za zgodovino in kulturo človeštva najvažnejše odločitve padale ravno na mejah? Mislim, da bi bilo dobro, ko bi se ti kompleksi vprašanj kdaj obdelali tudi pri nas in za nas.

7.

Da se more tak publicističen talent udejestvovati povsod, in da ni navezan na neko določeno področje, je naravno. Dokaz tega so najrazličnejše vrste pisateljevanja, ki v bistvu pripadajo eni celoti. Doslej je za vse to večinoma v navadi izraz kritik, dasi ta označba pogosto nima nobenega zmisla; a tudi izraz publicist ne zadovoljuje v vsakem pogledu in moramo ga pač rabiti v tistem aproksimativnem pomenu, kakor vsakega drugega. Kajti beseda pu-

blicist največkrat noče izraziti tiste kvalitete, ki se v takšnem udejestvovanju in delu more skrivati.

Na tem mejnem pobočju med umetnostjo in znanostjo ima gotovo najbolj eksponirano stališče tisti, ki se pasivno bavi z umetnostjo, kajti tu dobimo z njo, ki se je čisti historik boji že v enkratni izdaji, nenadoma dvakratni opravek, in brez dvoma je to močan psihološki faktor za različna kriva naziranja o tej stvari. Ker je izvor življenjske filozofije v nekih bi rekli umetniških podlagah človeškega duha in ker tudi naš publicizem na eni strani neobhodno sloni na njih, je jasno, da bomo našli emanacije obeh zlasti pri umetnostnih raziskovanjih in menda nam tega ni potreba posebej dokazovati z ogromnim razširjenjem literature te vrste v povojni Evropi, kakor tudi s primatom, ki ga je osvojila ravno umetnostna veda po vojni v ideološko-teoretičnih vprašanjih znanosti. In če se prepogosto kaže nezaupanje že oprasku publicista na tleh kake historične skupine, kateri ima pri tem vendar mnogo eksaktnega posla, se isto dogaja v še večji meri pri umetnostnem pisatelju, ki ga danes še ni v slovarju poklicnih udejestvovanj. Kajti ne smemo pozabiti, da ni samo Slovenija na tihem najresnejše razpravljala o tem, ali sploh more biti kje kaka veda, ki se imenuje umetnostna zgodovina, nego tudi od nas mnogo starejša tujina. In spričo tega bi bilo več kot smešno pričakovati priznanja za navadno dnevno kulturno delo na umetnostnih tleh.

Mislim pa, da ta iz pozitivistične in naturalistične mentalitete 19. stol. izvirajoča naziranja in preziranja izvestnih dejavnosti ne morejo biti zadosten razlog za mnenje o nepotrebnosti in nepravilnosti nekega dela na eni in pravilnosti nasprotnega na drugi strani. V svetu duhovnih kvalitet so vendar odločilne druge stvari in tudi pojem stroke nima tu nobenega opravka z materijalističnim naziranjem o njej.

Publicizem je tu in tam kapilarno delo, delo, ki polni sicer prazne in mrtve kose življenja s krvnimi nitmi, s katerimi jih oživlja in jim daje specifičen izraz. Publicizem ni sekularen; toda težko je brez njega mogoča sekularna sinteza in od nje navzdol sleherna sinteza. Kajti v bistvu je pravilen publicizem samo sintetičen in zaradi tega ne bo noben sintetik mogel prezreti elementov, ki so mu v njem na razpolago. Kot taka visoka šola tega sintetičnega gledanja, celotnostnega in objektivnostnega pojmovanja življenja, kulture in sveta, kot ena najsubtilnejših šol se je izkazala kljub vsem morebitnim nedostatom ravno umetnostna veda, prenesena v vsakdanjo formo pa umetnostna publicistika. V dobi razkrajanja in razdiranja ne bi smeli pozabljati organizacijskih in sintetičnih vrednot takega gledanja, ki je usmerilo tudi zadnje desetletje na Slovenskem odločno po sebi. Mogoče je v poedinostih tu in tam dovolj napak in nasilij — in teh ne manjka nikjer — ter navzkrižij, o katerih bi pričale kontroverze med umetnostnimi zgodovinarji, ki so aktivni v publicistiki; a pri osvobojenju naših kritičnih zrelšč izpod omejenosti prejšnjega stoletja odpade nanjo levji del zaslug, tako da se stvarno danes naša kritika loči v dva dela: v prvega, ki stoji pod vplivom teh sprememb in novih naziranj, zlasti onih iz umetnostne teorije in vede, ter v drugi del, ki je ostal od vsega tega nedotaknjen in vegetira na poljanah izkustev, ki so še iz preteklega veka. Edini sredstvi drugega tipa naše slovstvene in v manjši meri umetnostne kritike sta pozitivistična literarna karakterologija in deskripcija, kateri privedeta vselej lepo v zagate in stare antiteze, o čemer menda ni treba posebnega razpravljanja, dočim izhaja prvi z gledišč, ki so obravnavanim tematikam homogena in prihaja naravno do povsem drugih zaključkov. In težko bo spodbiti dejstvo, da je v pojmovanju slehernega sektorja

kulture prvi tip naše kritike za velik skok pred drugim, ki tega tudi ne bo kmalu izravnal.

9.

Kdor seveda ne zasleduje teh pojavov sam, ga tudi naša izvajanja ne bodo prepričala o tem, da more i to dnevno-kulturno delo vsebovati za znanost precejšnje spoznavne vrednote, ker rekli smo, da je skoraj vsak publicist i neke vrste specialist, ukvarja se s predmetom, ki je tvoril ali njegov študij na univerzi, ali pa tvori njegovo vsakdanjo službo. In baš ta poteza je ena izmed važnih signatur pravega publicizma, ki pridobi na ta način mnogo spoznavnih prvin in nalog, kajti tu se pogosto obravnava neki predmet, ki se drugje raziskuje s strogih znanstvenih vidikov, pod drugimi spoznavnimi cilji. To je pa tudi prvi postulat publicizma, njegova delovna etika. V svoji izvrstni knjigi »Leben, Kunst und Staat«, pravi naš stari znanec Karl Scheffler, da publicist mora imeti vsakdanji poklic, kajti »pisatelj« (ibid. 117), »kateremu je poklic — pisanje, išče mnenja in ideje zaradi njih samih«. Ta Schefflerjeva zahteva vsebuje eno najboljših podlag za zdrav razvoj pisateljstva v praktični rabi in zame ni nobena skrivnost, da je tudi na Slovenskem najslabši tisti publicizem, ki nastaja zaradi pisanja samega. Ni nobenega dvoma, da bi pri primerni zaposlitvi vsakega slovenskega pisatelja izostalo tisto nepotrebno pretepanje z literarnimi silogizmi, ki je pri nas postalo zadnje čase spet moda in neka domnevna potreba. Treba pa je biti delavec v okviru neke socialne konkretne delavnosti, ki v človeku vselej vzdržuje stik s predmetom in osvežuje njegov stvarni čut, treba je biti zares specialist po svoji naperjenosti na objekt, ki da človeku redoma nujno inspiracijo in nikdar ne vodi v slepe ulice, kar se dogaja na pr. pri vsakem »načelnem« literatu, ki je prav za prav zares »ein ewiger Feierabendmensch« (Scheffler, ibid. 117) in ki v »bistvu je in ostane

brez poklica« (120). Taki pojavi kaj radi postavljajo v slabo luč delo celote in dokazujejo, da sta včasih tudi pri njih potrebna načelna debata in čiščenje pojmov.

* * *

Mimo vsega, o čemer smo tu spregovorili, ostane še dovolj vprašanj, ki smo se jih tu le mimogrede ali pa sploh ne doteknili. Kakor vsak pisani sestav, ki ni ne feljton ne razprava, je tudi pričujoči fragment in kot fragment poln naznačb, ki niso izpeljane. A drugače tudi ne more biti, ker

kako bi mogli tu iz vsake izmed navedenih ekspozicij napraviti razpravo? Človeško ostavlja to dejstvo v avtorju občutje torza, sicer potrebnega torza. In kakor nam mora kot končni in največji razlog za eksistenco publicizma kakor tudi vsake druge kulture služiti najvišja vrednota, ki mislimo, da jo moremo in hočemo z njim udejestviti, tako mora tudi torzo tega članka opravičevati ideja, da stoji v službi takih najvišjih vrednot na problematičnih tleh med — razpravo in feljtonom.

I G R A

Nemir, spomin predaljnega miru,
mi dušo stresa, pusto, izgubljeno.
Nobeno mi obzorje več ne poje,
vse ladje so poskrile luči svoje.
Sam Bog me je izgubil sredi ceste;
zaril bi glavo v prah, saj vsi zvonovi
mrliča nosijo.
Strahoten si, Gospod,
kadar zapuščaš borce zveste.
Ne, ne, te igre ne verjamem več!
Že smejem se in plešem ti naproti:
prihajaš, lep si kakor še nikdar.
do belega neba zveneli bodo spet rogovi.

Mirko Avsenak

NE HODI, GOSPOD!

Ne hodi, Gospod, še mimo nas!
Temno in zlobno je naše oko,
nismo si še mazilili las,
nismo, nismo sami s sebo.
Kako naj zaznamujem duri v podbojih,
da milost prejele bi angelov Tvojih!
Trgam se, trgam se v vseh smereh,
trgam se k Tebi, Prelepi, Prelepi,
trgam od tebe, o Trpki, v presladek se greh.
O, samo zdaj še ne hodi, Gospod, Gospod,
ko bijem se s trdo svetlobo angelov Tvojih
kako naj, kako naj zaznamujem
duri v podbojih!

Mirko Avsenak

TUJI BREGOVI

Razpeta jadra na široki vodi
naj me nesejo, da se naspim.
Pod jadri resnimi slonim.
Nekje se mladi fantje smejejo.
Kakor da sem v strašno tuji zemlji.
v začudene bregove bled strnim.

Mirko Avsenak

L E B U P H A

Studije za roman *Lebovi iz Soluna* — Ivan Pregelj

1. Iz spatárjevega letopisa.

Hágios ho theós, hágios ischyrós, hágios athánatos, eléeson hemás! Sveti Bog, sveti Močni, sveti Neumrljivi, usmili se nas!

Protospatar cesarski in bogoljubni rob Gospoda svojega in Odrešenika Jezusa Kristusa Prokop Niketov iz Mileta. Z molitvijo močno, kakor jo je angel Gospodov oznanil od slova do slova otroku nedolžnemu, da bi nihče nič ne prideval in nič ne izpušal, rotim sveto Trojstvo za pomoč in razsvetljenje, da bi vse tako zapisal, kakor se je v resnici zgodilo po božji volji in misli od prvega dne v ta moj čas in do sodbe, amín.

Vdneh mladosti moje, v desetem letu cesarja pravovernega Leva Sirijca iz Germanikeje, se je zgodilo, da je vzšlo znamenje na nebesih, velika in svetla zvezda z repom kakor snop in je svetila noči devet. In ko je zvezda ugasnila, je solnce otemnelo in svetilo medlo kakor mesec, da so rekli nevedni: snedeno je. Še drugačne strahote so se tedaj godile. Izpod zemlje je bilo čuti ječanje in pri belem dnevu so begali v cesarskem mestu besi po ulicah in trovali ljudi. Njih samih ni videl nihče, marveč samo kopita njihovih konj, ki so udarjali za bridko trpljenje in za smrt. Potem je stoknila zemlja po vsej Ahaji in morje je začelo vreti med otokoma Thero in Thesapijo; kipelo je, kakor voda v kotlu in žrlo suho zemljo, kakor maček svoj slepi zarod. Takrat je bilo in je Bog dopustil, da je vstalo novo gorje pravovernemu ljudstvu, zmeda in zbloda po hudiču Lebuphi, ki je oče vsake ničemurne misli in zle volje, Zapeljivec od kraja, Gobavec od začetka, Zlo iz dna in Zavist iz brezna do sodbe in Zadnjega, amín.

Vstali so namreč ljudje židovskega rodu v cesarstvu, bogovci taki zlodejski, ki so cesarju iz kurjih črev slavo in moč prerokovali, morilci duš in teles z urokom treh niti v vozlu, namreč bele, črne in rdeče, in so rekli: Mar ne vidiš, o cesar, da so prav tvoji pravoverni tisti, ki so božjo jezo in šibo priklicali? Podobe iz lesa in kamena, iz zlata in srebra molijo. Malikujejo, dasi je zapisano, da si ne delaj podob ne od tega, kar je zgoraj na nebu, ne od tega, kar je v vodi pod zemljó, zakaj On je Gospod, naš Bog, močen in goreč Bog, ki pokori hudobijo očetov nad sinovi do tretjega in četrtega rodu nad njimi, ki ga sovražijo.

Poslal je tedaj cesar Lev vladike svoje, Konstantina Nakolijca, Teodozija Efežana in Tomaža iz Klavdiopole k vladiki cesarskega mesta in patriarhu Germanu, rekoč: Ovrzi, bogoslovni bogoslovnim, če moreš, da ne malikujejo, ki časte podobe, in da niso kazni vredni v božjih očeh! Odgovoril je cesarju pravoverni rob Gospodnji vladika German: Zmotno učiš, o cesar! Mar ni zapisano o Mozesu, da je podobo bronaste kače povzdignil in da je živel, kdorkoli se je ozrl v bolečinah na njo? In ali mu ni bilo povelje, naj dvoje kerubov ulije iz zlata in naj stojita na koncih spravnega pokrova? Židovski pa in nauku Pavlovih vdani so vpili in klicali: Zapisano stoji, da Gospod govori: Podrl bom vaše višave in razbil podobe vaše. Padli boste pod razvaline svojih malikov...

In se je zgodilo tedaj, da se je zemlja potresla in se je v cesarskem mestu zidovje rušilo od Lesenih vrat vse okoli po suhem in ob obali do пристanišča cesarskega, po imenu Bukoleon. Razglasil je tedaj cesar proti vladiki svojemu in proti volji ljudstva pravovernega, naj nihče ne časti svetih podob in ne poljublja svetih moči. Vojaki pa, Pavlovi razločenci, takrat so vzeli zidarskega orodja in lestev in so šli pred vrata na dvoru, ki mu je Chalke — Bronasti ime. Sneli so podobo znad vrat, po imenu Antiphonetes, jo razbili in razmetali. Ljudstvo pravoverno je videlo, jokalo in rekalo: Gorje, gorje...

2. Lebupha.

Pridiga, kamor je vzel Fotij svojega novega znanca in prijatelja Konstantina Levovega iz Soluna, se je začela. Komaj je zagledal mladi Selonjan govornika, kako je slaboten, slok in strašno bolehav, ga je vse zbolelo. Ali mi je hotel zato na poti semkaj dopovedati učeni mi prijatelj Fotij, da je goreči mož smešen? Ker je tako šibak in se bo zdajci pred tolikim ljudstvom že s prvo besedo zasopel? Ne! Saj ne zasluži posmeha, pač pa pomilovanja, Bog mu pomози! Tedaj pa je pridigar spregovoril. Glas mu je pel zamolklo, a polno kakor bron. V Konstantinu se je veselo sprostito in si je dejal: Ne bo zamolknil, Bog bodi zahvaljen! Propovednik je govoril o peterih udih Kristusovega telesa na zemlji, o cerkvah v Rimu, Carjem gradu, Antijohiji, Jeruzalemu in Aleksandriji. Slovstveni Selonjan je z zadoščenjem spoznal neugnano moč, ki je živela v vsakem propovednikovem stavku. Kleše, pa tudi poje, je sodil. Zdajci je čutil, kakor da ga je nekdo sirovo udaril. Od strani

mu je spregovoril Fotij na uho: »Kakor sem pač povedal. Bogoslovje iz otroške šole. Že galebi ga znajo na pamet!« Konstantin je stresel z glavo in šepetnil proseče: »Pusti me, poslušam!« — — —

Propovednik ni učil več kot bogoslovec; do-
slej je govoril razumu, zdaj je bajal srcu in
ušesu. Kraljevi lev, je pripovedoval, da za-
briše sled pred lovci. Mar ni takisto prikril
Izveličar božanstva svojega pred hudičem?
O živali lhnevmonu da vemo, kako se po-
krije z ilom, ko gre v boj z drakonom. Po-
doba je Gospoda Kristusa, ki je človeško telo
nase vzela, da bi premagal peklo. Panter, žival
pisana, kakor Jožefov plašč: ko se je našrl,
leže v duplji in spi tri dni. Pa se zbudi, za-
rjove in se mu dišave prelijajo iz žrela, da
privabijo vse živali. Tako tudi Gospod. Tri
dni je ležal v grobu, vstal v potresu in so
poslej nebesa in vse zemlje polne njegovega
blagoslova in moči. Na križu Razpeti, komu
je še podoben? Ptici Karadriju. Kogar ta
ptica pogleda, živi, in kogar ne vidi, umre.
Kakor ptica Pelikan je Gospod: zmija ji je
mladiče umorila, pa je ptica svojo srčno stran
odprla in jih s svojo krvjo obudila v živ-
ljenje. Sveti križ: drevo Peridejksion, ki
golobje gnezdi v njem in se ga vse kače
boje...

Barbarski hasnač! Ubija!« je zopet spregovoril
Konstantinu Fotij od strani na uho in ga vsega
zmedel. Pa ga je zdajci poklicala propoved-
nikova beseda v novo pazljivost. »Lebupha,
hudič tega mojega sveta in dne,« je klical
gorečnik na pridižnici in klel; »ničemurna,
napuhnjena učenost teh časov, Lebupha, vé-
liki Hinavec, oče Laži... Ne križ ne sulica
ne krona trnova, ne Kajafa ne Herod ne
Pilat ne ubijajo. Ta je, ki mori od kraja do
konca v tem mestu, v tem zlatu in bagru, v
Sodomi zblojene misli in hudičeve volje.
Anathema, anathema...«

* * *

In zdaj na poti domov v Magnavro, šolo v
cesarskih blahernskih dvorih, mimo cerkve
sv. apostolov, mimo stolikih trgov carigrajskih,
ves čas po glavni ulici, ki so ji rekli Meze
ali Srednja, je Fotij razkazoval Konstantinu
svojo modrost, prožeč vedno zopet novih
vprašanj in odgovarjaje nanje. Kako neki je
umeti, ko uči evangelist, da otroci božji ne
greše, in zopet drugod, da vidimo grešiti nje,
ki so postali otroci božji po krstu z vodo in
svetim Duhom; kako neki, da so po Davidu
leta človekova kakor seno in je Salomonu
človek nekaj velikega in vrednega; kako neki,

da je Bog zasadil paradiž, ki je vendar vedel,
da bo Adama iz njega izgnal; kako neki, da
je božje ime neizgovorljivo in stoji vendar
smrtna kazen zanje, ki ga izgovore; kako neki
je Kristus kršil postavo, ko se je v soboto
doteknil gobavega, ki bi ga bil mogel s samo
besedo ozdraviti; kako neki je moral umreti
Abel pred očetom, ki je prvi grešil; zakaj je
Mozes razbil tabli postave, zakaj Kristus do-
pustil betlehemske detečji mor; ali ni ustvaril
Bog, ko je bila luč, tudi teme; kako so smele
streči preroku nečiste živali; zakaj ni prišel
angel k Jožefu, preden je dvomil o ženi; ko-
liko je Sibil, ali nima človek dvojne duše,
kaj je značaj in oblika svetih podob...

Togo je poslušal Konstantin. Ves truden je
že bil in mu ni bilo drugače ob zgovornosti
učenega prijatelja, kakor pa da poslušajo praz-
no brbljanje otroške igre in pesmi iz Soluna:
pitta, sitta, lyku pu, pitta, sitta, lyku pu...
Ko pa je spregovoril Fotij zdajci o človeku, ki
da ima dvojno dušo, ostrmel je, se pre-
dramil brezmejno začudeno, pogledal plaho
po prijatelju in vzkliknil trdo, oprezujoče,
skoraj sovražno:

»Lebupha?«

Fotij je utihnil in se obrnil z licem v stran...

3. Konstantinovo videnje.

Mesečina, ki je bila zalila Konstantinu spalnico,
ko je legel, se je krčila in zahajala. Šum
pomladnega praznika brumalij v mestu se je
unesel. Le daleč nekje od mesta v Smokvah
pod Sladkimi vodami hoče zakipeti zamolklo
v daljavi zadnje veselje, ki to noč pometa s
starimi črepinjami skozi okna na ulico tudi
golazen in zimsko nadlogo. Zdajci molči noč
za trenutek, kakor ubita, in mesečina v pro-
storu je kakor slop...

Hágios ischyrós,« se dramati Konstantin iz mot-
nega dremca in čuti znova, huje kakor ko je
legel, da so mu noge trudne, svinčene. Zdaj
mu je tudi duša ubita in drob bolan, kakor
da se je preobjedel. Po sili se mu spovrača,
kar je videl in slušal za dne. Z občutjem
tajnostne groze, pred nekako strašno praz-
noto mora vstopati v hram največjega božjega
svetišča na svetu, v svetove velike cerkve pri
Sveti Modrosti. Tu so trojna vrata, težka,
kakor da se bodo zdaj pa zdaj snela: jedro-
vita bronovina z vdelanim lesom iz Noetove
ladje. Tu so nedošteti stebri, porfir in mra-
mor, zelen, bel, pisan, progast in črn. Barve
na tlaku valovijo ubrano in se lijo v štiri
strani: podoba potokov božjih v Paradižu, ki
so Fizon, Gibon, Tigris in Evfrat. Visoko na

steni živijo nadangeli Mihael, Gabrijel, Rafael in Uriel. Za sodni dan bodo vstali iz stene in slike in se dvignili Sodniku na oblakih naproti...

Hágios athánatos!« Konstantin ne mara videti nič več in strmi široko v mesečino, ki zahaja in stoji v pramenu kot slop. Pa mu zdaj posili govori, ponavlja in razkazuje, kakor je za dne ubijalo. O križu in križih, ki so suho zlato in umerjeni po velikosti lesa z Golgate, o zlatih svečnikih, o svetilnikih, ki so v višini pod kupolo podoba ozvezdij nebeških, o kamenju in slopovju iz paganskih svetišč v Heliopoli, Efezu, Atenah, na Delu in Cिकिकu... »Štej okna pod kupolo,« mu prigo-varja, kakor za dne, spremljevalec, ki so mu ga dali. Konstantin šteje znova, došteje. »Štiriindvajset. Prav. Zahvali Boga. Kdor se ušteje, ne učka tega števila let.« Ta spremljevalec njegov, ta Fotij, trpi Konstantin. Kaj je z njim in njegovim Bogom? Pokazal mi je steber, ki ozdravlja mrzlične. Da se poti, kakor še mnogokaj drugega kamenja v mestu. In mrzlo okno! Kako dober je Bog! Lenim cerkovnikom skrbi za čudež; hodijo se siti v okno hladit... Hágios ho theós! Kaj je s tem Fotijem in njegovim Bogom?

Ves bolan in bloden, po poli bede, po poli v dremcu sliši Konstantin vreščati žerjave v višinah. Za trenutje se mu hoče sprostiti v duši: žerjavje vpitje mu je drago od doma, iz Soluna. Pa ima takoj in togo pred očmi le mrki trak blede mesečine na steni, kakor stebèr... Zdajci pa mu je, da ni ne tu ne tam. Nekje v

silnem praznem stoji, v sredi, kjer iz enega vre tlakovani tok četverih vodá: Fizon, Gibon, Tigris in Evfrat. Globel nad njim se budi in govori zamolklo z glasom duhovnega, ki je oznanjal ptico Pelikana, da je svojo srčno stran odprla in od mrtvih obudila svoj ubiti zarod...

»Usmiljenja hočem, ne svečenja!«

»Hágios hó theós, hágios, ischyrós, hágios athánatos, eléeson hemás!«

Konstantin strmi in ne more verjeti, da vidi. Zdajci se je vsejala luč z visokega skozi vseh štiriindvajset oken pod kupolo na mah in se zlila kakor v voz in slop. In iz slopa je zrastle telo, človek, moški in lep, ves v beli hlamidi, ki ga ogrinja in zalija v gubah, tesno pri nogah in vse obilneje navzgor v život. Pa je človek strašna podoba neskončne bolečine: s čelom, ki so vanj užgali sramotilen napis, z očmi, ki so gnojne in blodno prazne očesnice, z rokami okrnjenimi, kakor s kleščami odščipljenimi v zapestju, s praznimi usti. Jezik so iztrgali iz njih...

»Usmiljenja, ne svečenja!«

Konstantin se ruši od groze in sočutja na obraz. Še zadnjo rano je spoznal: ostudno, za silo skrito pod obleko, rano oskrunjenega, med drgetajočimi ledji ubitega moštva...

Konstantin ljubi in sovraži, kolne in moli: »Kriste,« kliče, »hágios graptós, sveti zaznamenovani! Tako Te ni preganjal Kajafa, tako Te ni gonil Herod, tako Te ni križal Pilat. Tako Te je ubil Carigrad — Sodoma po Lebuphi, hudiču prekletem od kraja, do kraja prekleta, amín!«

Ž E N I

Bilá pomlad je ... Kamor sem pogledal:
sam cvet, sam smeh
in sleherna beseda pesem,
ki bral sem v tvojih jo očeh.

Pomlad je šla, zdaj sredi sva poletja,
ko v svetle dni žge solnčni žar
in vse, kar sanjala sva, je resnica
presladka, je življenja najinega čar.

Pet cvetov živih nama je vzdehtelo,
pet smehov jasnih polni dom,
pet pesmi ubranih nama veže srci
s skrivnostnim, neugasljivim plámenom.

Ožena — mati, hvalnico ti pojem,
ki jo molčim in jo živim iz dneva v dan
vesel in srečno žalosten, ko vidim:
v ljubezni si nam žrtvujoč se pelikan.

Joža Lovrenčič

J E S E N S K I V E Č E R

Francè Seljak

Prostorna soba. Filip Pirih jo je meril po dolgem in po čez. Osem korakov sem, osem korakov tja. Roke je tiščal v žepih, oči so mu bile uprte v tla. Mislil je: »Prav tako kot v ječi.« Nasmeh mu je raztegnil obraz: »Ubežal sem ji...« Njegov pogled je z ljubeznijo objel sive, z rožicami poslikane stene. Oklepale so ga tesno, pretesno. Bile so mu vendar ljubše kot negotova bodočnost v mračnem, sovražnem vzdušju med jetniki.

Pred njim je stala gospodinja, gospa Zofija: »Želite še česa?« Začudil se je. Kaj mu hoče? »Ne.« In ona: »Kako lepo je v Vaši sobi!« Ali mu namerava zvišati najemnino? Ni ji odgovoril. Ni rad odpiral svojega srca drugim. Gledal je v njene sivkaste oči. Videl je svet, ki se je porajal iz njegovih nemirnih mislih: nizek obokan prostor, na blazinah sedi vrsta belih ljudi, strmi v eno in isto točko. Pričakovanje neznanega? Ali ni slišal imenovati svoje ime? Pristopil je bliže, kakor da je hotel spoznati obraze. Gospa Zofija je vprašala: »Ali Vas motim v mislih? Saj grem.«

Ne, ni ga motila. Njega nihče ni mogel motiti. Živel je v drugem svetu, različnem od onega, ki ga je dozoval s svojimi čuti. Življenja, ki je vršalo okrog njega, večkrat ni razumel ne se ga zavedal.

Telo je živelo v sobi, ki se mu je bila v nekem oziru priljubila, tavalno med ljudmi, ki so mu bili od prvega hipa iz neznanega vzroka dragi in domači. Domači in vendar tuji. Bili so mu večkrat uganka, a on je bil uganka njim.

Kdaj je izginila gospodinja iz sobe? Že je znova grebel v svojo dušo. »V človeku so nekatera skrivnostna občutja, ki jih ni mogoče ne razumeti ne razodeti...« Sedel je in prižgal cigareto. Sam, sam, sam. Nad glavo so mu plavali kolo-barčki dima. Cigareta je gorela do konca, mu osmodila prste. Prižgal je novo... Telo je živelo svoje, samovoljno življenje, duša se je izgubljala preko planjav zemlje, skozi vse-mirje človeških misli, ni poznala meja.

»Tako strahotno malo se ljudje razumemo!«

Dvignil se je in stopil do okna. Zunaj je ležal siv, mračen dan. Pod oknom cesta, vrsta ko-stanjev, zadaj železniška proga. Tračnice, očrneli grušč, plot. Za progo se je na levici razprostiralo polje, na desnici travniki in drevoredi. Njive so bile gole in puste. Rjava zemlja je bila od mokrote počrnela, svetlikala se je od vlage. Po strniščih so stopale vrane s počasnimi koraki ko črni misleci. Iz grmovja so pri-

leteli v veliki jati vrabci, posedli po polju. S počasnimi koraki je prišel človek in se razgledoval... Vrane so se dvignile, zletele v dolgem, lenem, polkrožnem letu, se ustavile v črnem gozdiču.

»Kra! Kra! Kra!«

Travniki so izgubili svoje zelenje in se pokrili z rumenkasto barvo. Dvoje, troje kokoši je bilo zašlo med breze, obračalo s kremplji mokro listje pod nogami, tožilo s kokodajočim glasom. Drevoredi so bili goli. Tu in tam je na osameli mladiki tičalo zlatorumeno peresce in trepetalo. Kljubovalo je vetru, ki je vel rahlo, rahlo skozi veje. Ni se hotelo ločiti od matere, z zadnjimi silami se je oklepalo življenja.

Ozračje je bilo težko. Iz megle je začelo drobno rositi. Kapljice niso bile vidne, komaj čutne. Zdelo se je, da prodirajo do mozga in se v mrzlem plašču ovijajo srca.

»Brrr!« Pirih se je stresnil. Jeseni mu je legla na živce. Včasih je začutil že v noči, da lega megla na zemljo in vstaja vlaga od sten. Vselej mu je stopilo tudi v dušo. Občutil je težko, zastrupljeno kri. Pomračil je čelo in zaprl okno.

Ozrl se je po sobi... V mračnih dneh jeseni in zime se je spomnil svoje južne domovine z največjo boleščjo. V megli, v dežju, v snegu sta vselej posijala jasno nebo in solnce iz njegovega spomina. Zaprl je oči in gledal v duhu milino južnih gajev. Vdihnil je globoko; čutil je vonj cvetja in sadežev... V poletju je bila tudi ta dežela lepa. Zelena polja, čudoviti gozdovi, s pisanimi oblaki prepreženo nebo. Visoke planine, hudourniki in potoki, skrivnost temnih sotesk, čar divjih šum... Gledal je z odprtimi očmi, dihal s polnimi prsi. Za hip je pozabil, da je solnce v njegovi domovini svetlejše, zemlja bolj gola, a bolj bliščeča in opojno vonjiva... V jeseni, ob sivih dneh brez solnca je začutil nemir ko ptica v kletki. Srce je zadrževalo ko struna, ni nehalo trepetati do pomladi.

To je usoda ubežnikov... Pirih si je poskusil ustvariti v svoji sobi vsaj dele svoje domovine. Spočetka se mu je zdelo to otročje. Pred drugimi se je tega početja celo sramoval. Ko je sedel sam med štirimi stenami, pozabil na življenje tam zunaj, mu je bilo toplo v srcu.

Ciprese, oljke, trte, pesem škržatov... Stepe sobe so bile svetlo pobarvane in poslikane. Zeleni listi, rdeče in modro cvetje. Slike v pozlačenih okvirjih. V barvah solnce juga, da je ščemelo v oči. Melodije so trepetale v njih. V kotu je iz širokega lonca rasla cipresa. Ponarejeno južno cvetje. Umetna palma. Na mizi je ležal kamen, ki ga je bil pobral na

begu še na domači zemlji. Na svetlem robu je bil vklesan datum, še ura, ob kateri je bil zapustil dom. Portreti domačih mož. Fotografije znancev. Knjige, ki so našle pot za njim.

Zunaj megla in dež, mraz in sneg, njegove oči pa so objemale te predmete, mu pričarale domovino. Skozi prosojne zastore je bila videti siva, neskončna praznina, kakor da je sam, sam, daleč od ljudi in od ostalega sveta. Polglasno je zažvižgal pesem, se potopil v njene zvoke. Slišal je peti svojo zemljo od visokih gora do morja. Tako se obleče v tujini Japonec v svileni kimono čepi na tleh in misli, da se nahaja v svoji domovini pod cvetočimi češnjami na praznik bogov.

Pirih je sedel in strmел skozi dim nove cigarete na kamen, ki je ležal na mizi. Ni pobral rodne zemlje in jo nesel s seboj. Pobral je kamen. To je imelo zanj svoj pomen. Vse, kar je utegnil zgrabiti v prvem hipu, kar je šlo v žepe in v nahrbtnik. Nad pisalno mizo je visela slika dečka s šopkom v rokah. Podolgovat, droben obraz, tenke, a velike ustnice. To je bil on.

Okoli tistega dečka se je sukalo vse, kar je bilo lepega v njegovi mladosti. Hiša med oljkami in češnjami, med smokvami in trtami. Njegov dom. Oče, mati, sestre. Vonj cvetic, solnce, pesmi po vseh rebrih in dolinicah. Skrivnostne noči, mesečina, vriskanje fantov. Iz zemlje in iz ljudi je prihajalo nekaj neznanega vanj. Kaj? Brez besede. Le občutil je: nekaj velikega, neumljivega...

Zajela ga je vojna. Odtrgali so ga od zemlje. Prvič je občutil siročvo in skrivnostno bolečino. Nikoli se ne zave fant svoje prve ljubezni tako bridko, kot se je je takrat zavedel on. Domovina! Imela je čudovito podobo vonjajoče zemlje, blagolasnega jezika, noči in pesmi, šeg in navad, očeta in matere, bratov in sestra. Njena vroča kri je prepevala v njem. Daleč od doma je bil, še je slišal njeno melodijo. Učil se je v tuji besedi, a za slednjim izrazom je stala senca njegove ljubezni.

Mnogi so se brez moči izgubili v velikem morju. Niti sledu ni bilo za njimi. Pirih pa je znova pozdravil domovino. V neumljivi bridkosti, obenem v radosti mu je vzdrhtelo srce.

Za mladega človeka je nevarnost opojna ko vino. Prvič trepetalo srce, drugič se treslo telo od neumljive strasti. Živčni tresljaji pričakovanja in nekega strahu, zmagoslavni občutki uspeha mu postanejo vsakdanji kruh. Pozabljena je skrb za bodočnost, drzna misel zaničuje hipe ljubezni, mladost se je žrtvovala velikim ciljem. Zasmeh pridobitnikov: »Norec!« Hodijo ob njem in so mu komaj do gležnjev. Ne-

vidijo njegove glave, ki je obžarjena od bodočih solnc.

Na dni mrzličnega boja, razočaranj, tveganja in zmag Pirih ni hranil spominov. Nekatere so požrli plameni. Drugi so ležali med sodnijskimi spisi. Obtežilno gradivo. Vse, kar mu je ostalo: nekaj slik skrivnostnih izletov, troje šopkov posušenih cvetic. Ostanki hipov ljubezni. Dekleta mu niso več pisala. Morda so ga že pozabila.

Sredi mrzličnega dela svoje preteklosti nikoli ni pozabil: treba bo vse pustiti in iti. Dvignil je glavo in se zamislil. Grenko mu je šlo skozi srce: Kam? V ječo? V tujino? Videl jih je, ki so šli pred njim. Na razpotju so krenili eni v železje, drugi so se izgubili v črni noči. Oboji so bili ko mrtvi. Koliko časa? Morda en dan, morda nekaj let. Stisnilo ga je v srcu. Neredko se je z vso silo otepal malodušja. Vzravnaval se je. Pustil bo delo, drugi bo stopil na njegovo mesto. Tako je bilo od vekomaj, na vseh koncih in krajih zemlje. Zadnji nikoli ne pade...

Pride dan, ko se zadrignejo okrog človeka niti tako tiho in nenadoma, da se sam tega ne zave... Ko je Pirih z grozo spoznal, da visi nad prepadom, se je grenko zamislil. To ni bila več slutnja, nekaj jasnega, neizbežnega je spreletelo njegovo zavest.

Vztrepetal je: »Ne ubežim!« To ni bil pogum, ne ničemurna želja po mučeništvu. Z begom ni hotel izgubiti pravice do povratka v svojo domovino... Roké so segale po njem, oči so ga iskale, slišal je klice, krog preganjalcev se je ožil bolj in bolj. Občutek, ki ga še nikoli ni imel: nekaj se ruši in posiplje na njegovo glavo. Neznosne minute, v katerih se mu je zdelo, da visi med življenjem in smrtjo. Zgrabilo ga je za srce, da je zajechal. Žrtvovati človeško svobodo? Komu? Njegove telesne in duševne moči bodo ginile, polagoma bodo ljudje pozabili nanj. V grenkem trpljenju in boju se je odločevalo v njem.

Zmagal je trenutek... V noči je stopil na stezo in ko pijan stopal v negotovost. Vse, kar mu je bilo prej dragega in svetega, je napol pozabil, vdal se je omotici... Ali me ujamejo? Oči so gledale vročično, telo je trepetalo, duh je bil odsoten. Imel je občutek, kakor da stopa pod vislice, rabljo naproti. Le iskrica upanja — redi noči je stal na vrhu hriba. Mesečina je obsipavala pobočja, v dolinah so ležale sence. Ozrl se je na jug, na tihe, temne obronke gora. Izven nevarnosti... Čudno se je prebudilo v njem. Teža se je bila zvalila s srca, nova mu je legla na dušo. Iz mrakov dolinic so vstajale neznane postave pod svetlo nebo. Strahovi? Ali ne segajo roke po njem? V grmovju je za-

šumelo. Zdrznil se je. Odtrgal se je z mesta, stopal s pospešeno naglico v drugo smer. Temne doline, vrhovi v mesečini, šepet gozdov. Samotna vas s cerkvijo. Lajež psov, vzdih ljudi v spanju. Vse tiho, pokojno, za trudnega potnika stokrat težko.

Ubežnik nikoli ni pozabil tistih trenutkov. Stopil je na zemljo, na katero je pogosto mislil. Ljudje, kakor da se je po dolgi odsotnosti vrnil med znance. Govoril je lahko besede, ki so se mu prej porajale v mislih, a so ostajale neme. Vse lepo, osrečujoče, vablivo... Iz dna duše pa mu je vstajalo nekaj drugega. V prvih dneh omame nerazločno, a od dne do dne jasnejše, močnejše, bolj opominjujoče.

Nova domovina? ... Vse, kar ga je obdajalo, je bil le spomin. Spomin pa je večkrat bolešnejši kot doživljena resnica. Včasih ga je zgrabilo z vso silo, da bi bil zakričal. Ali naj se vrne, se da ujeti, vreči v ječo? ... Iz daljave je gledal solnčne bregove, ki so mu ostali vtisnjeni v duši. Videl je v drob domače zemlje kot nikoli poprej. Vse se je krotovičilo in v bolečini zvijalo v njem.

Pretekli so bili meseci. Zdela so se leta. Pred njegovimi očmi so vstajali blede obrazi tovarišev. Bili so daleč, a zdeli so se mu blizu, blizu. Gledali so ga nepremični, z ironičnim nasmehom, čakali sodbe... Sodbe je čakal tudi on. V nenavzočnosti. Sodnikova beseda ga bo za dolgo, morda za vedno odrezala od svoje domovine.

To je bila zadnja, najbolešnejša Pirihova misel... Nad pisalno mizo je vištel z žeblički pritrjen izrezek iz časnika. Goste črke, sovražne, z žolčem prepojene besede. Med ostalimi imeni tudi njegovo ime. Nagnil se je nad mizo, zastrmel v papir, kakor da se hoče še enkrat prepričati, če je to v resnici on... »Filip Pirih«.

Razburil se je. Cigareto je vrgel od sebe. Postalo mu je tesno med stenami... Znova je stopil k oknu in ga odprl. Megla, megla. Pršilo je gosteje. Vdihnil je polne prsi vlažnega zraku.

Vlak. Z juga... Skozi meglo in večerni zrak je z naglico raslo nekaj črnega in se mu približevalo. Iskre, dim, svit ognja. Ropot. Stroj je hrumel mimo. Neznani nemir v Pirihu se je povečal do bolečine. Od jutra ga je občutil, ni si ga znal razlagati. Ali bo videl znanca? Ali je prihajalo z vlakom kako sporočilo od doma. Vozovi. Okna. Vršela so mimo ko slike v omotici in izginjala. Nekatera okna so bila prazna. Na drugih so sloneli ljudje. Obrazi, obrazi. Pirih jih je lovil; dva, trije so se mu vtisnili v spomin. V predzadnjem vozu je slo-

nela na oknu neka ženska. Gospodična. Svetla obleka, nasmeh na obrazu. Pogledala je v Pirih, mu prikimala, zamahnila z roko — že je zatonila v mraku za kostanji.

Filip je stal ko okamenel. Ali se mu je tako zdelo, ali je že nekoč videl ta obraz? Ali ga ona pozna, mu prinaša kako vest, ali je čutila le v svoji prešerni radosti nepremagljivo željo, da mu pokima v pozdrav. Njen obraz se je znova prikazal izza kostanjev. Le za hip. Ozirala je po njem. Nato je ni bilo mogoče več razločiti.

Zaprle je okno in vzel klobuk. Stopil je na ulico. Luči so gorele. Pločniki so se svetili od mokrote, na cestah je ležalo blato. Ljudje so se tihi, mračni izogibali z dežniki, hiteli na vse strani.

Pirih je stopil proti postaji. Ali bo srečal neznanke? Morda mu prinaša kako novico. Kakšno novico? Postal je na dežju. Nenadna misel: neumnost! Spomin: vozil se je v tujini in mahal z vlaka čisto tujim ljudem v pozdrav. Čemu? Iz neumljive radosti... Upanje je ugasnilo, porodilo se je drugo. Njena svetla obleka priča, da je prišla z juga. Vsaj videl jo bo. Tako se človek razveseli šopka cvetic iz svoje domovine.

Iz megle so vstajali ljudje ko pošasti in se znova potapljali vanjo. Poln tramvaj ljudi. Prihajale so kočije. Znova ljudje. Tihi, zamišljeni; neznanu se jim je mudilo v gosto meglo med hišami... Kje je ona? Filip je pogledal vsakogar v obraz. Ni je bilo. Ali je šla po drugi poti? Njena svetla obleka, edina med črnimi, mrtvaškimi haljami, mu ni mogla ubežati.

Pospešil je korake. Nekaj zapoznelih potnikov, ki so kramljali med seboj. Stal je pred postajo in povetil glavo. Ali se je varal? Morda je bila svetla postava le privid. Morda se gospodična vozi dalje...

Hotel je stopiti na peron, k vlakom, pogledati v slednje okno. Zdrznil se je. Iz megle za njim je prišel glas in ga prebudil iz misli.

»Zakaj si tako mračen, kakor da razmišljaš zločin?«

Preden se je Pirih ozrl, je videl v duhu znanca pred seboj. Jamšek s širokim obrazom, s pipo med zobmi, a roke je tiščal v žepih velike suknje. Po rogajočem se baritonu ga je spoznal. Še nikoli mu ni bila družba tako zoprna kot tisti trenutek. Počasi se je ozrl

»Ali je zločin najtežji, kar lahko človek razmišlja?«

Široko smejoči se obraz ga je v prvem hipu razdražil, a nato je vplival pomirjevalno nanj. Pomislil je: saj bi je ne našel. Morda je kaka vesela Nemka, ki se vrača prešerne volje z

juga. Videl je roko, ki je zamahnila iz megle.

»Pusti misli! Pojdiva rajši na izprehod!«

»Ob takem vremenu?«

In že je krenil z Jamškom v korak. Ali ni še v hujšem vremenu, v noči večkrat zablodil na polje?« Pustiti misli?« se je vprašal. Molčé sta stopala skozi dolg drevored. Brez dežnikov. Sukenj se je oprijemala vlaga. Pod nogami je žvekalo blato. Na golih mladikah veja so se nabirale debele kaplje. Zdaj zdaj je težko udarilo na klobuk.

Pirih je nehote pogledal vsako žensko v obraz. Ob vsakem pogledu se je zdrzil: ali ni to ona? Imel je jasen občutek, da ga nekdo išče. Varljive duševne predstave so bile močnejše kot trezen razum.

Samota. Drevesa so bežala v ravnih vrstah na vse strani in se izgubljala v megli. Kakor skozi sive zastore je prodirala svetloba luči. V zatišju širokega kostanja se je stiskal parček. Dekle je poslušalo, fant je z živo kretnjo, s polglasno besedo dopovedoval svojo ljubezen. Trikrat je Pirih odprl usta, da bi izpregovoril. Vsakokrat mu je nekaj neznanega zaprlo besedo. Ne jesenski večer, nekaj drugega ga je težilo. Še Jamškov glas mu je prihajal na uho le kot iz neznanne daljave, iz megle.

»Ta megla in tvoj obraz sta si podobna kot dvojčka. Ali se ti je kaj zgodilo?«

»Nič.« je odgovoril Pirih v meglo. Pričakujem nečesa. Kaj, ne vem... Dan je tak. Taki dnevi me živo in bolešno spominjajo na domači kraj.«

»Sentimentalnost,« je zamrmral Jamšek, ne da bi vzela pipo iz ust.

Pirih je gledal v znanca. Pogosto sta hodila po istem drevoredu. Vsakokrat iste besede, isti odgovori. Ali sta samo obleka in kruh, ki merita človekovo srečo? Nekaterim je lahko Kitajska prav tako zlata domovina ko Slovenija. Ali niso še druga bogastva, cilji in hrepenenja, ki razganjajo človekovo dušo?

Ti me nikoli ne boš razumel, je odgovoril Pirih glasu iz megle.

»Nikoli,« je ob prvi luči zasijal široki obraz.

»Če bi mene tako mučila misel po domu kot tebe, bi se vrnil.«

»V ječo?«

»Ker je tako, vzemi življenje kakršno je. Domovina je tam, kjer je svoboda.«

»In kruh. Ne?«

Med obema je stala vrsta kostanjev. Pirihu se je zdelo, da stoji med obema Himalaja do zvezd. Duševni prepadi so globlji kot zemski. Ni jih mogoče premostiti. Pirihu se je zdelo, da govori vrsti kostanjev, ne človeku, čigar medli obrisi so se zdaj zdaj prikazovali izza njih.

Res: nikoli me ne boš razumel. Ne gre samo za človekovo telesno usodo in svobodo. Ne za posameznega... So stvari, ki so samo skrivnost duše in ki jih povedati ni mogoče... Če bi me čakalo le nekaj mesecev ječe, morda leto, a bi bil nato svoboden, bi se dvignil in šel... Ali pa veš, kaj pomeni leto ječe? Poudarjam: ne bojim se telesnega trpljenja.«

Molk. Jamšek je mislil. Le slutil je, kaj mu je hotel Pirih povedati. Kdo mu prodre do dna?

»Koliko let te čaka?«

»Pet let, ker sem ubežnik.«

Goste, debele kaplje so padale na pot. Jamšek se je vzrl kvišku.

»Kdaj bo sodba?«

»Morda je že bila. Čakam sporočil...«

Noga mu je zastala. Tedaj mu je bilo nenadoma jasno, kaj ga je tako izredno vznemirjalo tistega dne. Gospodična v svetli obleki... Ali je bila novica, ki je morda prihajala z vlakom, vzdrhtela v njeni roki, ki se je dvignila v pozdrav? Živo upanje mu je zatrepetalo v duši.

»Če me oprostijo, se vrnem.«

Upanje je bilo tako veliko, sklep tako trden, da se je Pirih videl v duhu že na rodni zemlji. Nasmehnil se je. Korak mu je bodro pel po pesku. Nova vprašanja. Odgovarjal je le kratko, enozložno. Grenke in sladke misli so se borile med seboj. Poln je bil novih, svetlih predstav o življenju.

Z Jamškom sta se vrnila v mesto. Na razpotju sta si stisnila roke in se poslovila...

Soba je bila že temna. Pirih je prižgal luč in se razgledal. Objelo ga je nekaj toplega... Nekdo je potrkal na vrata. Obstal je: kdo ga moti ob veseli predstavi skorajšnje vrnitve? Vstopila je gospodinja. Na ozkem obrazu ji je ležalo nekaj važnega, skrivnostnega, še v očeh ji je trepetalo. Pirih se je zdrzil.

»Ali me je kdo iskal?«

»Gospod s črnimi naočniki, ki vas večkrat obišče. Hotel Vas je čakati, a nisem vedela, kdaj se vrnete. Nekaj Vam je pustil na mizi.«

Med knjigami je na vidnem mestu ležal izrezek iz časnika in pismo. Pirih se je skoraj opotekel do mize. Preden je prebral, je imel občutek, kakor da se mu je v hipu zrušilo vse upanje in potegnilo pol duše za seboj. Roka se mu je tresla. Oči so ko blazne, mrzlične preletele goste, umazane črke.

»Osem let ječe.«

To ga je zadelo ko smrtna obsodba. Težko, črno zagrinjalo se je spustilo pred njegovimi očmi. V telo mu je planila vročina in ga objela ko s plameni. Z vso težo se je spustil na stolico. Roke so mu obvisle. Brezizrazno je strmel v mizo.

»Ali je kaj hudega?«
Dvignil je pogled. Kdo ga vprašuje? Kaj dela ta ženska v sobi? Zdelo se mu je, kakor da stoji pred njim gospodična z vlaka, v svetli obleki, se mu nasmaha in mu rogajoče maha v pozdrav. Njegova usoda? Odgovoril je kot odsoten:

»Obsojen sem.«

Ali ona razume, kaj to zanj pomeni? Videl je suhe roke, ki so se dvignile in tleskile pred obrazom. Usta odprta, oči prestrašene.

»Jezus, sveta devica Marija!«

Molk. Luč je mežikala, kakor da umira. Pomirila se je. Zunaj in v sobi — vse tiho. Le srce je kljubovalo, v sencih je tolklo.

»Ali Vas bodo prišli iskat?«

»Ne. »Duh mu je bil odsoten, le usta so govorila. Obraz se mu je raztegnil v smeh. »Ne bodo me prišli iskat. Le — če se vrnem...«

»Saj ni treba, da se vrnete. Tako neumni niste. To pa ni tako hudo...«

Ženska se je oddahnila. Glas je bil zategel, pomirjevalen. Na Piriha ni vplival pomirjevalno. Ni tako hudo? Kako naj ji dopove? Če bi ji vzela življenje in ji vrnil samo prazno škatljico za njuhalni tobak in ji dejal: »Ta prazna škatljica je odslej Vaše življenje...« Kaj tedaj?

Gledala sta se. Na obrazu gospe Zofije je bilo nekaj materinskega, dobrega, skrbečega. Ali ga je v tistem hipu gledala v dušo, brala njegove misli? Nekaj mračnega je zlezlo na njeno čelo.

»Domov ne smete, to je res... Povejte mi, gospod, ali bo vojna? Med vojno je bila moka tako draga in še dobiti je ni bilo mogoče...«

Dvoje različnih čuvstev in mišljenj, dvoje ostrih nasprotij. Pirihi se je bal, da se ne bo mogel premagati v svoji srditi bolečini, v kateri bi bil bruhal ogenj in žveplo. Znova se je zasmel. Vstal je in zamahnil z obema rokama.

»Ne, ne bo vojne, gospa. Moka ne bo dražja, ne bo je zmanjkalo. Trpljenje in krivica sta bila vselej cenejša kot moka... Pustite me nocoj! Ne potrebujem ničesar več...«

»Ne bom Vas motila. Vem, da je hudo. Molila bom za Vas...«

Odšla je pomirjena.

Pirihi je bil sam. Prebral je pismo in izrezek še enkrat. V tretje. Znal ju je skoraj na pamet... Naslonil je glavo na roke. Strmel je v črke, kakor da še vedno ne more vsega razumeti. Misli so mu razganjale možgani. Čuvstva so ga žgala. Stopilo mu je pred oči vse, kar ga je trapilo ves čas, odkar je bil zapustil domovino. Hrepenenja, bojazni, trpljenje. Sredi vsega

tega je sijalo iz dneva v dan rahlo upanje. Nenadoma se je tudi to zrušilo v prah. Občutil je, kakor da so se zaprla težka, z železom okovana vrata za njim. Za vedno?

Odgovarjal mu je Jamškov glas, ki je prihajal iz megle... Zdelo se mu je, da še vedno stoji pred njim gospodinja, in trepetaje misli na podražitev moke... In vrsta ljudi, ki se je vdala kupčiji in pozabila svojo domovino? »Norec! Idealist!« Raztrgana suknja, upadel obraz, sivi lasje. Življenje v večnem pričakovanju, dolgo za milijone let... Slednjič grob, rože na grobu. Nanje bo padal iz megle jesenski dež kot tistega dne...

Ozrl se je po sobi. Spomini kot ostri žebelji v srcu. Vse skupaj sladka laž? V njegovi duši je ležal trpek občutek otroka, ki je bil nenadoma izvedel: svetega Nikolaja ni več, ni ga bilo, prevelik bi postal za pajke. Skoraj sovražil je to otroško, posrečeno masko svoje domovine. Rad bi odprl okno, skozi katero bi planil živ vonj cvetja, blesk južnega solnca, glas vesele pesmi...

Nekaj trenutkov je stal neodločen. Odprl je okno na stežaj... Mrzel zrak in vlažna megla sta mu puhnila v obraz. Strgal je krinko svojim sanjam. Bilo mu je, kakor da je v tistem hipu razkrinkal ves svet. Votel, čuden smeh. Gledati resnici v obraz, ne si delati prevare! Zunaj je noč, megla, dež... Noč, megla, dež, zapadel bo sneg, zapihali bodo vetrovi...

Nagnil se je skozi okno. Kvadrat svetlobe, senca v njem. Na golih konstanjih, na železniški progi luči. Tam zadaj tema, v katero je deževalo na drobno, brez prestanka, komaj slišno... Pirihi je posluhnil. Iz megle, izmed vej je bilo slušati cvrčanje. Ptice, ki so se ustavile na svojem pohodu na jug. Bila je že pozna noč, niso se mogle umiriti. Ali jih je tako divje razganjalo neutešno hrepenenje? Pirihi se je vprašal: ali je njihova domovina sever ali jug? Jug? Jug? Zaprl je okno...

Stal je z dlanmi na šipah in gledal v neznano. mislil neznano, čustvoval neznano. Kako neumno, da se moški sramuje svojih čuvstev in solza in bi jih še sam pred seboj najraje skrill! Čigav je bil obraz v šipi, čez katerega so lile solze? Katera velika bridkost je odprla studence neznanih globin? Noč je z molkom in mrakom vse zakrila...

Skozi okna so prihajali glasovi nemirnih selilk. Zjutraj so bili kostanji prazni... Skozi gosto meglo je ostro zabrlizgal vlak. Vozil je proti jugu, proti jugu...

B R A T J E

Drama v štirih dejanjih — Janez Jalen

Osebe:

Dr. Mirko Tratnik, advokat in narodni prvak; in **Lija**, njegova žena. Imata le dvoje otrok:

Jana je že izšolana,

Branko je osmošolec.

Tine Tratnik, premožen kmet, vdovec. Živi mu samo še dvoje otrok:

Zora, učiteljica in

Tila, sedmošolec.

Lovro Pogačar, podjetnik.

Mana Gorjanec, kuharica pri dr. Tratnikovih in

Pavel, njen sin, filozof in invalid.

Reza, dekla na Trati.

Čas: Tik po svetovni vojni.

Kraj: Mesto.

Pozorišče v vseh štirih dejanjih:

Prostori salon v prvem nadstropju pri dr. Tratniku. Z leve pridrže vrata s hodnika, na desno vodijo druga vrata v družinske sobe. Zadaj na sredi je balkon. Na vsako stran po eno okno.

Ne posebno okusno izbrana oprava duši prostor. Kredenca na levi, kredenca na desni; obe v ozadju. Na sredi velika miza. Spredej na levi zofa, na desni mizica s stolčki. Na balkonu tudi miza in stoli.

S stropa visi lesteneč, po stenah podobe, in na okrog je razpostavljena raznovrstna navlaka.

Prvo dejanje.

Pri mizi na sredi sede: Zadaj na desni dr. Tratnik, na levi Lija. Ob desnem stranskem robu sta Tine in Zora, ob levem Jana in Pavel, tako da Zora in Pavel sedita v ospredju. Mana streže. Pravkar so popili popoldanski čaj.

Pavel (*postaven, a bled in suhoten*): Vojska! — Krvava zabloda je vojska. Malik, kateremu je človeštvo žrtvovalo milijone izbranih svojih otrok, in kateremu v čast hodijo po zemlji milijoni pohabljenih, malik, na čigar oltarju je zgorela sreča stotisoč milijonov. Po več kakor štirih letih se je zrušil veliki žrtvenik gnusobe, a človeška nespamet kuri sedaj na posameznih kamnih in kamenčkih ognje in malikuje naprej. (*Posili ga suhoten kašelj, ki se mu večkrat ponavlja.*)

Zora (*zdrava in prikupna*): Preveč govorite, gospod Gorjanec.

Mana (*še ne petdesetletna, pa že močno posivela, se ljubeče skloni k sinu*): Pavel! Ti še nalijem čaja? Se boš laže odkašljaj.

Pavel: Hvala, mama! Nisem prehlajen.

Tine (*komaj jih je dopolnil petdeset, pa je že čisto siv. Drugače je zdrav in krepak*): Vojska, ki smo jo domalega prestali, le njen rep nas še tepe, bo še najbolj podobna plaz. Kmetu, ki nespametno in požrešno gospodari v strmih drvoščih, ve vsak otrok

povedati, da z rožami nastilja pot plaz. Kaj naj mar Bog s svojo lastno dlanjo zadržuje sneg in kamenje nad glavami ljudi, če ljudje sami s sekirami nabijajo po Njegovem ravnovesju. Odragal se je plaz, kakor še nikoli ne, in v zeleni gori — zemljo mislim — zija strašna rana, v katero se še usipljejo plaziči in ruši grušč. Je bilo vse čase tako, da petelinčki oponašajo petelina. Plaz. — Jaz nisem gospodaril v zgornjih drvoščih in z mano vred si še marsikdo lahko umije roke. Plaz pa je v mojem drvošču do korenin pogospodaril. Pozabil bi škodo, da mi ni podrlo dveh mecesnov, Martina in Janeza.

Zora: Ata! (*Ga ljubeče prime za roko.*)

Lija (*štiridesetim je podobna, pa je več stara*): Nikar si vendar ne ženi tako k srcu! Imaš še Zoro in Tila.

Tine: Naj mar še mene odlomi, Kaj ni dovolj, da se nam je zavoljo Martina in Janeza posušila sprelepa, vedno cvetoča lipa, naša mama? Veš, Zora! dokler nisi ti zajokala v njenem naročju, sem jo klical Ivanko.

Zora: Tudi ob njeni smrti si vzdihal: Ivanka! Ivanka!

Tine: Grčarjeva Ivanka! In zadnja njena beseda, ki sem jo še razumel, je bila: Tine! Kaj vse je s to besedo povedala, vem samo jaz in bom s sabo nesel v grob. Ivanka — vedno cvetoča lipa.

Dr. Tratnik (*za leto, dve, starejši kakor Tine, pa se mu leta kar nič ne poznajo*): Izprevidi vendar, Tine, da samega sebe uničuješ. Kakor smo pozabili mladostne težave, ki smo jih prestali na Trati, tako pozabi še bridkosti teh zadnjih let.

Tine: Pozabi! Laže je svetovati, kakor storiti. **Jana** (*vrstnica je Zori, le bolj nežna je*): Stric! Saj Martin in Janez spita med junaki.

Pavel: Da, gospodična. Spita. Škoda ju je, ne samo domačim, nam vsem ju je škoda. Ker bila sta v svojih dušah taka, da bi postala ob pravem času zares junaka.

Jana: Gospod Pavel. Vi zasenčujete spomin padlih.

Pavel: Mir in slava padlim. Povedati pa upam kljub temu, da kogar poženo proti nasprotnim vrstam z odzadaj regljajočimi strojnici, ni junak. Bolj je podoben otročičem, ki še niso znali hoditi, pa so jih v prastarih zablodah požrtvovali malikom. Martin in Janez nista vedela, zakaj naj umreta. Prav za prav. Dobro smo vedeli, da se borimo sami proti sebi. Z drugimi smo butali ob jekleno točo, da se skrijemo, če tudi pri tigrin in leopardih, pred strašnimi lovci,

- ki so prežali ob stečinah za nami. (*Zopet ga posili kašelj.*)
- Mana:** Gospa! Naj še jaz spregovorim. Saj ste sami domači.
- Lija:** Smete, Mana!
- Mana:** Ugiblujete in ugiblujete, jaz pa vem: Bog je hotel vojsko.
- Pavel:** Mama! Kdor ti je to povedal, ne pozna pravega Boga. Boga-Očeta! — Kateri oče je še kdaj ukazal, naj se sinovi med sabo koljejo. Morebiti Vi, Tratnik?
- Tine:** Da so kdaj poskusili, občutili bi bili trnjevo šibo.
- Pavel:** Tudi ljudstva zemlje so jo in jo še bodo.
- Dr. Tratnik:** Naj se le spokore mogočnjaki, ki so nam dolga stoletja kratili svobodo in nam je niti ponižani ne privoščijo. Vdrli so na našo zemljo. Znova hočejo zaslužniti brate ob mejah. Mi pa udarimo nazaj in zasedemo stare naše meje, in zemlja, katero so nam s potujčevanjem ukradli, bo zopet naša.
- Pavel:** Če nam jo bodo oblastniki prisodili.
- Dr. Tratnik:** Morajo. Svobodo vsem narodom je novo načelo.
- Pavel:** Zaradi naroda, ki ga je komaj za dobro londonsko predmestje, se mogočnjaki ne bodo sprli med sabo.
- Dr. Tratnik:** Dovolj glasno moramo povedati, da smo in hočemo biti. Zato za nas še ne sme biti vojske konec.
- Pavel:** Utegnete imeti prav. Za mirne besede pravice je svet res oglušil in sliši samo še, če puška govori.
- Tine:** Ne vem, če bomo mogli dovolj glasno spregovoriti. Naši najboljši leže mrtvi v Karpatih, v Tirolah, ob Soči. In druge, ki so verjeli dani besedi, namesto da bi jih spustili branit lastno domovino, zapirajo v taborišča.
- Pavel:** Saj se še tisti, ki so se z glavo prebili skozi pline in granate in potem orožje zaobrnilo, morajo pod tujim imenom vtihotapljati domov. V stiski pač vsak vsem obljublja svobodo. Ko pa huda ura mine, si svobodo, bratstvo in enakost razdele močnejši med seboj.
- Dr. Tratnik:** Prečrno gledate. Tudi naši so na mirovni konferenci.
- Pavel:** Še dokaj večji kakor smo mi, in celo taki, ki so za zmago skoraj izkraveli, ne bodo smeli niti prisluškovati ne pred vrati. Kadar si levi dele plen, drobna zverjad daleč od njih v temi trepeče, če bo za njo kaj ostalo.
- Tine:** In če se drobiž med sabo zravsa, pa lev zarenči, morajo vsi utihniti, kakor bi jih ne bilo.
- Dr. Tratnik:** Po vajinem naj torej čakamo kakor jagnjeta in se pustimo mesariti od volkov.
- Tine:** Sem že povedal, da ne vem, kaj je prav. Vedeti moraš ti in drugi, ki sedite v zboru odgovornih mož. Zato ste postavljeni, da prav vodite. Rečem pa in izkusil sem tudi dovolj bridko, kako hudo je, če se ljudje med sabo pobijajo.
- Zora:** Ata! Ne začenjaj znova.
- Jana:** In kaj pravite Vi, gospod Gorjanec?
- Pavel:** Nisem v zboru odgovornih mož. Slutim pa, da ne bo dosti zaleglo, čeprav zakurimo ogenjček razpalemu maliku vojske. Večina tistih, ki imajo zaenkrat moč v Evropi, če jim bo tako kazalo, nas bodo prav mirno razsekali in navrgli za priklado. Saj ste že kdaj videli, kako kupčujejo mesarji. — Vojska! — Še vsakega klanja konec so bile priklade. — In če vas moja malenkost zanima? —
- Jana:** Prosim.
- Pavel:** Toliko razsoden sem, da uvidim, kako bi, oslavljen kakor sem, delal napotje med vrstami borilcev.
- Jana:** Vi bi se torej ne javili prostovoljno.
- Pavel:** Ne upam prevzeti odgovornosti.
- Jana:** Hm.
- Pavel:** Nič ne de gospodična, četudi me imate za bojazljivca.
- Zora:** Jana! Ne žali.
- Pavel:** Nisem užaljen. Bodimo bratje med sabo vsaj mi, kar nas je enega rodu. (*Zakašlja.*)
- Mana:** Pavel! Pojdi in lezi na mojo posteljo.
- Zora:** Gospod Pavel! Moja sobica je bolj mirna.
- Pavel:** Vesel sem Vaše ljubeznivosti. Hvala, gospodična. Ne utegnem.
- Jana:** Zelo si ustrezljiva, Zora.
- Zora:** Bodimo bratje med seboj, vsaj mi, kar nas je enega rodu.
- Dr. Tratnik:** Bodimo bratje. Bratje, ki so pripravljene dati drug za drugega tudi življenje.
- Pavel:** Življenje dati ni lahko.
- Jana:** Pa če je treba?
- Pavel:** Tudi kadar je treba, vsak moli: Oče, vzemi ta kelih trpljenja od mene. Zato bi jaz stokrat preudaril in premislil, preden bi odločil, da je treba.
- Dr. Tratnik:** Tudi mi smo preudarili in premislili. Pa —. Če kdaj, naj sedaj za blagor očetnjave puška govori.

Pavel: Naj puška govori.

Dr. Tratnik: Bo. Ko smo odhajali od seje, so že nalepljali proglase, ki nekaterim ukažejo prijeti za orožje, druge vabijo, naj se prostovoljno zglase. Od šestnajstega leta naprej.

Mana: Pavel! Ali tudi tebe zadene?

Pavel: Ne, mama. Sem superarbitriran.

Mana: Bog bodi češčen in zahvaljen. (*Odide na desno.*)

Dr. Tratnik: Študentje so en sam plamen navdušenja. Naravnost silijo v boj.

Pavel: Da nosijo študentje zastavo navdušenja, je njihova stara pravica.

Tine: Silijo v boj. — Od šestnajstega leta naprej. — Mirko! V to bi jaz nikdar ne privolil. Ali ni škoda otrok! Sram me je bilo takrat, ko so naju z rajnim Janezom oba na en dan poklicali k naboru, in sva stala, oče in sin drug poleg drugega in so naju pregledavali kakor bi naju kupovali. Oče in sin! (*Vstane in sede na zofo.*)

Lija: Mirko! Kaj nisi nič pomislil na seji na Branka in Tila?

Dr. Tratnik: Prav zato sem pritrnil, da bi mi ne oponesli, kako se za svojega bojim.

Pavel: Vsak se boji za svojega.

Tine: Saj jih nihče ne more morati.

(*S ceste se začuje ovacija, ki se vedno bolj približuje.*)

Jana (*hiti odpirat okno*): Živijo! (*Ostane na balkonu.*)

Lija (*vstane in odvede moža h kredenci na levo, kjer se živahno sama zase pomenjkujeta. Lija se razburja, dr. Tratnik jo miri.*)

Zora (*stopi k Pavlu*): Gospod Pavel!

Pavel (*vstane*): Prosim gospodična Zora?

Zora: Na mojega Tila imate vpliv kakor nihče drugi. (*Ga vede k mizici na desni spredaj.*)

Pavel: Ne vem.

Zora: Jaz vem.

Pavel: Vi bi želeli?

Zora: Pregovorite ga, da se ne bo javil na fronto.

Pavel: Mu bom svetoval.

Zora: Ubranite mu. Saj vidite ata. Naj se Tilu kaj pripeti, bom čez leto, dve, sama na svetu.

Pavel: Dokler bom živ jaz, se nikar ne počutite osamljeni. Vedite, gospodična, da —

Zora: Pavel! —

Pavel: Zora! —

Zora: Saj so se že davno oči pogovorile in dolgo že oba veva, kako se imava rada. (*Si nehote sežeta v roko.*)

Pavel: Zora! Tilu ubranim.

Zora: In tudi ti kmalu ozdravi.

Glas na cesti: Živijo dr. Tratnik!

Množica: Živijo!

Glas na cesti: Živijo dr. Tratnik!

Množica: Živijo! Živijo!

Jana: Papa! Pokaži se jim vendar.

Dr. Tratnik (*stopi k oknu*).

Glas na cesti: Živijo dr. Tratnik!

Množica: Živijo! Živijo! Živijo!

Dr. Tratnik (*z roko odzdravlja*).

Lija (*stopi poleg njega*).

Glas na cesti: Živeli bratje ob meji!

Množica na cesti in dr. Tratnik in Lija in

Jana: Živeli! Živeli! Živeli!

(*Med prepevanjem »U boj, u boj, mač iz toka, bračo« se ovacije oddaljujejo.*)

Tine (*se sprehodi in ponovi*): ... »kak umremo mi.«

Dr. Tratnik: Čez teden dni bodo v bojih.

Jana: Junaki!

Pavel: Da, junaki. Kar zapoje naj: »Papir-nate so naše čake in puške naše iz lesa.«

Jana: Vi, zagrenjeni črnogled.

Pavel: Gospodična! Vojska je obrt, katere se je treba prav tako priučiti kakor kovaštva. Ti mladi in neizkušeni pa znajo samo — umreti.

Jana: Njih moč je v tem, da ljubijo domovino, kakor je ne vsak.

Pavel: Le kar recite gospodična: Ljubijo domovino, kakor mislite, da je jaz ne.

Jana: Saj kažete se takega.

Zora: Ne prekipevaj vendar tako od navdušenja za obmejne brate, da delaš krivico bolnikom med odrešenimi.

Jana: Ne vem, da si tudi ti ob teh velikih dneh, ki jih doživlja naš narod, tako mlačna.

Zora: Jana! Padla sta mi že dva brata.

Jana: In Pavel —? Kajne —?

Zora: Tudi Pavel ima za dolgo dovolj.

Branko (*lepo rasel fant, hrupno odpre vrata*).

Tila (*šibkejši je kakor Branko, vendar postaven za svoja leta, vstopi koj za njim*).

Branko in Tila (*zapojeta*): »Oj, zdaj gremo, oj, zdaj gremo, nazaj nas več ne bo.«

Tila (*ugleda očeta, obmôlkne, in gre k njemu*): Ata! (*Mu da roko in se tiho z njim pogovarja.*)

Lija: Branko! Se ti res lahko pripeti, da te več nazaj ne bo.

Branko: Mama! Kakor mi je namenjeno.

Lija: Prav treba ti je hoditi.

Jana: Tak pusti ga, mama! Če gredo drugi —

Lija: Drugi, drugi! Mislim, Jana, da bi se ti celo brhko zdelo, če bi ljudje rekli: Dr. Tratnikov Branko je padel, Janin brat. Kako bi te milovali na promenadi, kajne.

Jana: Mama! Ne norčuj se iz svetih reči.
Branko: Kaj sta me mar že kar na smrt obsodili. (*Stopi k dr. Tratniku.*)
Zora (proseče): Tila! Ti ne pojdeš? Kajne?
Tila: Pojdem.
Zora: Tila! Zadnji bratec moj?
Tila: Tudi to me grebe. Proti tistim gremo, ki so pognali Martina in Janeza v smrt.
Pavel: Tila! Kaj si tudi ti zastrupljen?
Tila: Kadar se spomnim, kako jih manjka na Trati Martina in Janeza, in če še pomislim, da v teh časih ne živita več. V teh časih!
Zora: In če se tudi ti več ne vrneš?
Tila: Kakor je božja volja.
Pavel: Se ti nič ne smilita ata in Zora?
Tila: O, vem. Strašno hudo bo na Trati, če se res ne bi več vrnil.
Pavel: No vidiš. Za tisto malo, kar bi ti neizkušen in mlad pomogel k zmagi, ni vredno tvegati toliko gorja.
Tila: Če bi se vsak tako izgovarjal, ostanemo vsi doma.
Jana: Tila! Ti si fant, kakor jih ni dosti.
Pavel: Tila! Ne poslušaj! Prosim te!
Tila: Kaj ti mar ne pojdeš?
Pavel: Ne.
Tila (se začudi): Ne pojdeš?
Pavel: Ne.
Tila: Seveda, pozabljam, bolan si. Jaz pa sem te hotel poprositi, da me sprejmeš v svojo četo. Zdi se mi, da bi bil pri tebi tako na varnem kakor v materinem naročju.
Pavel: V ognju so že vsi na obeh straneh v naročju matere zemlje. Nekateri se potem prebude. Včasih več, včasih manj. Kakor pač nanese. Ostani!
Tila: Ne morem.
Tine: In če te jaz prosim?
Tila (se začudi): Ti, ata! Ti, ki si rekel, da boš tudi sam vzel puško v roke, kadar se fronta obrne v stran, proti kateri se je.
Tine: Saj jo vzamem, če ti ostaneš doma.
Tila: Ata!
Tine: Prav gotovo bom več zalegel kakor ti.
Zora: Ata!
Tine: Mene je manj škoda. Ti pa dostudiraš, zagospodariš na Trati in ohraniš hiši staro ime! Ostani!
Tila: Bi. Vidim, kako vam je vsem hudo. Pa —. Naš razred se je ves prijavil z razrednikom vred. Vse življenje bi mi oponašali, da —.
Tine: Seveda, če gredo vsi. Seveda. Sam ne moreš izostati. Preveč bi se ogrdil. Je že tako.
Tila: Ata! Saj razumeš.
Tine: Že razumem, že. — Pojdi.
Tila: Ata!

Tine: Eee, — sin moj, najmlajši. — Oljsko goro sva hitro prestala, Bog nama prizanesi s Kalvarijo.

Tila: Ne bom silil po nepotrebnem naprej.

Pavel: Tila! Ti ne smeš — Ti, — Ti, — se moraš zdrav vrniti.

Zora: Pavel! Naj ti ne bo hudo. Saj vidim, da ni izhoda.

Tine: No, Branko! Kaj ste v osmi tudi taki junaki, da greste kar vsi?

Branko: Ne gremo vsi, stric.

Tine: Ste že za leto modrejši.

Lija: Kako, da si se potem ti priglasi!

Branko: Mama, na proglasu, ki kliče in vabi, je podpisan tudi moj oče.

Dr. Tratnik: Podpis je podpis. Če greš nerad —

Branko: Rad ali nerad, dolžan sem iti. Ne samo zaradi tvojega in svojega imena, papa, predvsem zavoljo drugih sem dolžan.

Jana: Branko, kako sem ponosna na svojega edinega brata.

Tine: Ali slišiš Mirko, kako bi bilo tudi tvojega škoda. Preobrni tisti proglas. Naj greva midva namesto mladih.

Dr. Tratnik: Drugi so tako hoteli, ne jaz.

Tine: Ti nič ne očitam. Vojska. Ti je nisi kriv in na naši strani nihče ne. Je pa spet tukaj. Vojska.

Pavel: Vojska. Kadar ji razvežejo koščene roke, grabi okrog sebe, davi in mori in gazi v krvi.

Tine: Tisti pa, ki so jo sprostili, si umijejo roke. Pilatuži! In nikogar nikjer ni, ki bi imel vsaj toliko poguma, kakor so ga imeli plačani jeruzalemski potepuhi. Nihče ne upa zakričati v svet: Prelita kri naj pride nad nas in nad naše otroke. Potepuhi!

Tila (pristopi k njemu in ga prime za roko): Ata! — Nikar!

Tine (ga pritisne k sebi): Tila! Ti zadnji moj fant.

Z a s t o r p a d e.

D r u g o d e j a n j e.

Pogačar in dr. Tratnik (sedita pri mizi).

Pogačar (že skoraj šestdeset star, dobro izgleda, le osivel je močno): Gospod doktor! Narod, ki osvoji zemljo samo z orožjem, podjetja pa pusti v tujih rokah, je podoben možu, ki je sezidal hišo s tujim denarjem in se vselil v njo. Je gospodar in ni gospodar.

Dr. Tratnik: Kar dobro ste zadeli, gospod Pogačar.

Pogačar: Zato pa pravim. Če hočete naše brate tam za gorami res osvoboditi, se moramo polastiti tudi podjetij v njihovih krajih, da bo zemlja vsa naša od pekla do neba.

Dr. Tratnik: Pozabljate, da smo majhni.

Pogačar: Vsi veliki so iz majhnih zrasli. Samo znati je treba in tvegati. Po sebi vem. Zavaljo tiste elektrarne v Bobnovcu sem prišel ob vse. Pa sem znova začel. No in po teh zadnjih letih imam, da še sanjal o tolikem nisem nikdar. In tudi Vi imate nekaj in tudi drugi nekaj.

Dr. Tratnik: Kaj snujete, gospod Pogačar?

Pogačar: Kupimo rudnike, tam na oni strani.

Dr. Tratnik: Sem zato. Samo počakajmo, da se razmere ustale.

Pogačar: Napak. Kdor osvaja zemljo z vojsko, gleda, da ima čim najmanj izgub. Kdor pa jo osvaja s kapitalom, tudi ne sme razmetati. V zmedah stoje akcije najnižje.

Dr. Tratnik: Je že res. Ali kako naj dobimo zveze z ono stranjo. Saj je vendar vojska med nami.

Pogačar: Vojska! — Prav zato sem prišel k Vam. Imam zanesljivega človeka, inženirja Grosa, ki ga dobro poznam; še ženil se je bil pri naši Dani, pa mu jo je bil Eržen prevzel. Ta bi posredoval. Ima že dovoljenje, da sme prehajati skozi nasprotno fronto. Če mu preskrbite, da bo smel hoditi še skozi našo črto, gospod doktor, potem se lahko pričnemo kar jutri pogajati.

Dr. Tratnik: Ne, ne, gospod Pogačar. Ne bilo bi domoljubno, če bi izdal tujcu dovoljenje, da sme prehajati skozi naše vrste.

Pogačar: Narobe. Pri končni odločitvi bi lahko naši v Parizu vrgli na mizo dejstvo, da so podjetja v sporni deželi že naša. In to pred velikim svetom še največ zaleže.

Dr. Tratnik: Rad verjamem.

Pogačar: In Vam bi naredi časten naslov: Rešitelj obmejnih bratov.

Dr. Tratnik (pogleda na uro): Zglasite se čez uro nekako v moji pisarni.

Pogačar (vstane): Upam, da boste do takrat popolnoma uvideli, kako imam prav. Klanjam se, gospod doktor.

Dr. Tratnik: Na svidenje. *(Mu da roko in ga spremi do vrat.)*

Lija (pride od leve): Sem se že bala, da boš odšel z njim.

Dr. Tratnik: Kje je Branko?

Lija: Še spi.

Dr. Tratnik: Zbudi ga, da ne zamudi odhoda svoje čete. Le zakaj ni šel spat v vojašnico.

Lija: Mirko, ali naj res gre?

Dr. Tratnik: Saj vidiš, da ni drugače.

Lija: Ko ti nočeš. Se ti nič ne smili? Ga nimaš prav nič rad?

Dr. Tratnik: Smili. Rad. Kaj naj pa naredim? Če bi ljudje zvedeli, da so drugi na proglas

odšli, svojega sem pa doma obdržal; hm, pomisli!

Lija: Po zdravnika pošljem, ki naj ugotovi, da je bolan.

Dr. Tratnik: Bolan? Preveč si mu sinoči točila.

Lija: Prav zato sem mu, da bi zalezal odhod.

Dr. Tratnik: Prečudno iznajdljive ste matere v ljubezni do svojih otrok.

Lija: No, Mirko! Dovolj!

Dr. Tratnik: Lija! Branko sam bo hudo zameril, če ga ne zbudimo.

Lija: Ti pojdi od doma, naj se huduje na me.

Dr. Tratnik: Sicer pa — saj se mi itak mudi po opravkih.

Lija: Ti dobri moj možiček. *(Ga poljubi.)*

Dr. Tratnik: Res je vojska strup, ki razjeda človeštvo. Zbogom! *(Odide.)*

Jana (pride od desne): Dolgo smo čuli sinoči. Zakaj me nisi zbudila, mama, ko je odhajal Branko.

Lija: Kaj bi te budila. Saj ga boš še videla danes.

Jana: Šopek mu naredim. *(Jemlje iz vaze na mali mizici nageljne.)*

Lija (se obotavlja): No, le naredi — šopek. *(Odide na desno.)*

Jana (zlega šopek in tiho poje):

Pozimi pa rožice ne cveto,
oj, dekle, kaj pa za pušeljček bo?
Pušlec pa mora bit, zelen al' plav,
ko bom slovo jemal.

Zlate žide kupila bom,
z njo ti pušlec povila bom,
dala ti bom ga za spomin,
da se boš troštal z njim.

Zora (pride žalostna od desne): Dobro jutro Jana!

Jana: Bog daj, Zora! Branku delam šopek. Tilu ga pa ti povij, rož imaš na izbiranje.

Zora: Bom in mu ga ponesem na kolodvor, če bom mogla do njega. *(Sede in seže po rožah.)*

Jana: Se že prerijeja do njih.

Zora: Ni gotovo. V vojašnico nikogar ne puste. Fantje dobrovoljci že od zgodnjega jutra v vrstah stoje na dvorišču in čakajo.

Jana: Vojska!

Zora: Drugi pa pravijo, da zato ne puste nikogar blizu, ker bi tega ali onega utegnili mati ali sestra, — deklet ti fantje še nimajo, — tega ali onega bi utegnili mati ali sestra pregovoriti, naj ostane doma.

Jana: Prav lahko bi se pripetilo.

Zora: Zase vem, da bi brata pridržala, če bi ga mogla.

Jana: Če bi bila pa jaz Zora, bi celo Gorjanca pregovorila, naj gre.

Zora: Še Pavlu da bi prigovarjala? Se ti nič ne smili? S prestreljenimi pljuči bi vsakomur branila.

Jana: Pomisli! Brate je treba rešiti izpod tujega jarma.

Zora: Jana! Na ulicah sem srečala mnogo odraslih in zdravih. Znali so se narediti nenadomestljive in jim ne bo treba v ogenj. In koliko se jih je še, ki jih nisem srečala. Kaj mar vsem tem bratje za gorami niso bratje? Kaj so samo nedoraslim in bolnikom bratje? Jana?

Jana: Midve do konca dni ne bova enako mislili. Menda jaz preveč ljubim domovino, ti pa preveč svoje.

Zora: Jana. Prav nič manj ne ljubim domovine kakor ti. Da sta Martin in Janez živa in zdrava doma, gorje jima, če bi ne bila že davno na meji. Tako pa — Tavam sama po ulicah. Da bi bil vsaj ata prišel, pa so gotovo vlaki ustavljeni — Pavla tudi nisem dobila doma. Kaj naj rečem Tilu ob slovesu? *(Si zakrije obraz.)*

Jana *(sede k njej in jo tolaži):* Zora! Nikar. Saj nisem mislila tako hudo — Čakaj — žido poiščem, da povijeva šopke *(gre h kredenci in odpre predal).*

Zora *(si otare solzo).*

Jana *(prisluhne):* Le kdo bo prištorkljal?

Tila *(v polni bojni opremi, celo šlem ima na glavi, vstopi od desne):* Dobro jutro!

Zora *(mu hiti naproti):* Tila!

Jana *(tudi hiti k vratom):* Branko! *(Pa se zmoti. Namesto Branka vstopi.)*

Pavel *(pravtako v polni bojni opremi):* Dobro jutro, gospodična!

Jana: Jezus Marija! Vi, gospod Gorjanec!

Zora: Pavel!

Pavel: Dobro jutro, Zora! Kaj sta se me tako prestrašili. Mar sem res tako strašno okrušten v delavni obleki vojne obrti.

Zora: Pavel! Tako je hudo, ti se pa še norčuješ iz samega sebe.

Pavel: Zora! Navsezadnje je le tako prav, kakor misli gospodična Jana. Če se je že hudič, ki mu pravimo vojska, odtrgal z verige, se moramo pač strniti, da ga čimprej uženemo nazaj v pekel, ker drugače bi naprej rjovel po svetu in iskal, koga bi še požrl.

Jana: Kje hodi naš Branko?

Tila: Ga nisva nič videla. Ni pri naši četi.

Pavel: Težko, da bi ga spustili, ga boste pač morali sami poiskati. Naju so izjemoma.

Tila: Zora! Ata ni prišel?

Zora: Ne.

Tila: Rad bi še spregovoril z njim. — Pa — Saj je tako še bolj prav. Pretežko bi mu bilo.

Pavel: Še dolga leta se boš pogovarjal z njim, ko se vrneva.

Zora: In če se ne vrneta.

Tila: Kdo bi sedaj mislil na smrt.

Mana *(vstopi od desne):* Pavel! Edini moj otrok. Obljubil si, da ostaneš pri meni. Zakaj ne držiš besede.

Pavel: Mama, oprosti! Ko sem gledal tegale Tila in njegove vrstnike, so se mi zasmilili. Kar sam ne vem, kako sem se pomešal med nje. Bo že tako prav. Morda le tega ali onega o pravem času opozorim, naj skrije glavo. Kako bo tudi njegova mama vesela, če prinese celo glavo domov, namesto, da bi obležal s prestreljeno.

Mana: In tebe samega, misliš, — ni nič škoda.

Pavel: Kaj bi me ne bilo. Že zavoljo tebe me je škoda. Pa je drugih tudi škoda. Še toliko celih glav bomo rabili.

Mana: Pa kaj, da si se tako težko obložil? *(Potežkava njegov nahrbtnik.)*

Pavel: Veš, mama, to je pa tako. Tam zunaj ni nikoli ničesar preveč. Pa moraš kar skoraj vse s sabo prinesiti.

Zora: Pa nič ne pomisliš na se, na svoja prestreljena pljuča?

Pavel: Kadar ne bodo več zmogla, bodo že sama dovolj glasno zahtevala naj vržem breme proč.

Mana: Oh, Pavel, kako si čuden. Saj za ta čas, dokler ostaneš pri nas, odloži to strašno težo.

Pavel: Saj res. Tila, pa odloživa. *(Odloži puško in nahrbtnik.)*

Tila *(se obotavlja).*

Pavel: Kaj ne moreš odpeti nahrbtnika.

Tila: Bi, ali granate se kar nekako bojim.

Pavel: Bo res bolj pametno, če jo prepustiš meni v varstvo. *(Mu odzame granato.)* No, vidiš, mama, kako sem jim potreben.

Tila: Bom pa jaz nekaj tvojih nabojev prevzel.

Pavel: Kaj bi prevzemal. Saj se boš počasi tudi družice granate privadil. *(Mu pomaga odložiti.)*

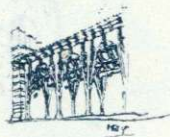
Jana: Gospod Pavel! Kako napačno sem Vas sodila.

Pavel: O, gospodična, lepo Vas prosim, naj Vas nikar ne boli. Mi vojni robavsi še vse kaj hujšega več ne občutimo.

Mana: Kaj naj ti dam s sabo, Pavel?

Pavel: Oh! Saj pravite, da že pretežko nosim.

Jana: Mana! Pripravite vsakemu nekaj. Vsem trem. Pavlu in Tilu in Branku.

Mana: Bom. (*Odide na desno.*)

Pavel (*odloži še šlem*): Zora! Ne bodi tako žalostna. Te praske ne bodo dolgo trajale. Potem se vrnem, čimprej napravim izpite, stopim v službo in bom jaz hodil v šolo in ti ne več. Skrbela boš, da nama bo doma lepo.

Zora: Bog te usliši, Pavel!

Tila: In na počitnice bosta hodila k nam na Trato, da bodo vajini otroci koj iz mladih nog vzljubili kmečko hišo in hlev, prepenjene konje in po potu smrdeče zaprste ne orače, raztrgane pastirje in smolne drvarje, vzljubili ne samo cvet, pač pa tudi trpljenje naše zemlje.

Jana: Zora! Nisem vedela, da sta z gospodom Gorjancem dogovorjena. Kako te je morala v srce zbsti marsikaka moja beseda. Odpusti!

Zora: Kaj besede! Samo vrneta naj se Tila in Pavel. (*Sede na zofo.*)

Pavel (*sede poleg nje*): Zora, poprosil bi te nečesa, če obljubiš, da gotovo spolniš.

Zora: Prav gotovo, Pavel. Samo reci.

Pavel: Zora! Naj ti doma ne bo prehudo.

Zora: Pavel! Kako moreš kaj takega zahtevati od mene, ko veš — —

Pavel: Nič. Si že obljubila.

Tila (*tudi odloži šlem in prisede na drugo stran Zore*): Zora! Tudi jaz bi te nečesa poprosil, kar boš pa lahko storila.

Zora: Želiš?

Tila: Kadar koli boš utegnila, pojdi domov na Trato. Saj veš, kako sam vase grize ata. Pojdi! Obema bo laže.

Zora: O, ti ljubi bratec moj. Mesto, da bi mislil na svoje pretežko breme, pa skrbiš zame in za ata. Pojdem, vsako nedeljo pojdem domov. Že vem, drugače bom storila. Ne za dopust zaprosim in bom kar doma. Svečenica bom na Trati. Vsak večer skličem družino in bomo iz globočine svojih src vpili k Bogu: Tila naj se vrne! H konjem pojdem in jim dopovem, naj rezgetajo: Tila naj se vrne! Govedi ukažem, naj muka: Tila naj se vrne! Jagnjeta poprosim, naj blejejo: Tila naj se vrne! Vsakemu drevesu posebej povem, naj šumi: Tila naj se vrne! Njive in senožeti, drvošci in planine, vsa naša zemlja bo en sam krik: Tila naj se vrne! Borilka z Bogom bom in ne spustim prej Njegovih kolen, dokler spet ne objamem tebe, Tila! (*Ga pritisne k sebi.*)

Tila: Zora! Do danes nisem vedel, kako me imaš rada. Preveč. Na Pavla si pozabila. Kaj ga ne boš nič priporočila Trati?

Zora: Bi komaj kaj zaleglo. Tuja je Trata njemu, tuj je Trati on.

Pavel: Imaš prav. Komaj mimogrede poznam vajin dom in v tvojo molitev na Trati, Zora, bi se nikdar ne vživel.

Jana (*pride bliže*): Zora. Ne razumem te. Med fantom in bratom sediš, oba odhajata na fronto, tvoje misli pa se ukvarjajo samo z bratom. Bo le res, da imaš preveč rada svoje. Tak fant, kakor je gospod Pavel, je vreden več ljubezni. Ali ne čutiš, kako ga mora to boleti.

Pavel: Motite se, gospodična Jana. Že samo zato, kar sedaj doživljam, je vredno pokriti jekleni šlem.

Zora: Si čula, Jana. Pavel prav dobro ve, da njega rešim s pesmijo svojega srca.

Pavel: Zora, ti zlati deklič moj. (*Jo narahlo objame in poljubi.*)

Jana: Se mi jasni. Ne razumem Vas pa še ne. Pa tako bi Vas rada.

Pavel: Gospodična! Ne glejte nas skozi mrežo šolske modrosti, ali ne vem kakšne knjige. Glejte nas, kakoršni smo, pa Vam ne bo treba nič razumeti. Videli nas boste.

Jana: Gospod Gorjanec! Ravno Vas gledam in ste mi čimdalje večja uganka.

Pavel: Gospodična! Sedaj pa jaz Vas ne razumem.

Jana: Dovolite.

Pavel: Prosim.

Jana: Kaj dobrovoljske čete nimajo nič častnikov?

Pavel: Seveda jih imajo.

Jana: Se mar ne ločijo od navadnih vojakov?

Pavel: Ne dosti, pač pa dovolj razločno.

Jana: Vidva s Tilom se nič ne razlikujeta.

Pavel: Gospodična! Nisem vstopil kot častnik v dobrovoljsko četo.

Jana: Imate pa pravico biti častnik?

Pavel: Imam.

Jana: In da niste, to me moti.

Pavel (*vstane*): Gospodična! Naj Vas ne motijo v velikih časih malenkosti. Če pa hočete ravno vedeti, zakaj sem navaden dobrovoljec, Vam tudi lahko povem.

Jana: Lepo prosim.

Pavel: S svojim oslabljenim zdravjem te odgovornosti ne morem sprejeti. Samo čast sprejeti, odgovornosti pa ne, je nemoško.

Jana: Če sem jaz kaj zakrivila s svojim jezikom —. Gospod Pavel! — Ostanite doma.

Pavel: Nič si ne očitajte, gospodična. Ne zavoljo Vaših besedi, tudi ne zavoljo — Ah, kaj —. Tegale fanta (*pokaže Tila*) moram pospremiti. Bog ne zadeni! Pa vse je mogoče. Vojska je vojska. Če bi padel Tila in

bi ne bilo mene ob njegovi strani, bi bila na smrt ranjena sreča, če hočete tudi zakonska sreča — Zore in mene.

Zora in Tila (*ga primeta vsak za eno roko*).
Pavel!

Pavel: Ali sedaj razumete, gospodična Jana?

Jana: Bojim se, da Vas bom odslej preveč poznala. Doslej sem bila pa taka, da me je sram prositi.

Pavel: Kakor brat sestri bom ustregel. Samo recite.

Jana: Vzemite v varstvo še našega Branka.

Tila: Težko bo. Ni pri naši četi.

Zora: Daj, Pavel!

Pavel: Če mu bo prav, še med potjo preskrbim, da kdo iz naše vrste menja z njim.

Jana: Hvala. Ko se vrnete, gospod Pavel, bo Jana vsa drugačna.

Pavel (*pogleda na uro*): Tila! »— Čas, Črtomir je vzet orožje.« (*Pomaga Tilu se opremljati. Nato oprta še sebe.*)

Lija (*pride od leve*): Kaj že odhajata? Jana! Zakaj jima nisi nič postregla?

Jana: Saj res. Na vse sem pozabila.

Pavel: Hvala, gospa. Ko se vrnemo.

Jana: Mama, tudi našega Branka bo gospod Pavel vzel v svoje varstvo.

Lija: Lepo.

Jana: Zora! Kajne midve jih spremiva na kolodvor. Že zavoljo Branka, ki se ni mogel priti na dom poslovit. In ti, mama?

Lija: Ne grem. Tudi ti nikar ne hodi. Se boš preveč razburila.

Tila (*prisluhne*): Zdi se mi, da naši že gredo.

Jana (*odpre okno na balkonu*): Že gredo.

Dobrovoljci (*pripojo po cesti*):

Najprej zastave slave,
na boj, junaška kri!
Za blagor očetnjave,
naj puška govori.

Mana (*prinese tri zaboje. Enega da Jani, drugega Zori, tretjega devlje v krušnjak Pavlu. Zora pa prav tako bratu. Vmes pojo*):

Z orožjem in desnico,
nesimo vragu grom,
zapisat v kri pravico,
ki terja jo naš dom!

Naprej zastave slave,
na boj junaška kri!
Za blagor očetnjave
naj puška govori!

Mana (*objema in poljubuje Pavla*):

Zora (*se poslavlja s poljubi od Tila in mu pripne šopek*).

Pojo:

Draga mati je prosila,
roke okol' vrata ovila,
je jokala moja mila:
Tu ostani, ljubi moj.

Pavel (*jemlje s poljubom slovo od Zore, ki mu pripne šopek*).

Pojo:

Zbogom mati, ljuba zdrava,
mati mi je očetnjava,
ljuba moja čast in slava,
hajdmo, hajdmo zanjo v boj.

Tila in Pavel (*sežeta v roko Liji, nato tudi sama pojeta s četo na cesti*):

Naprej zastave slave,
na boj junaška kri!
Za blagor očetnjave
naj puška govori.

(*Odideta na desno.*)

Mana (*sede na zofo*): O, moj Bog!

Branko (*razbija na levi nekje po vratih in kriči*): Odprite! Odprite! Odprite!

Zora (*gleda začudeno Jano in Lijo*): Kaj ne kliče Branko?

Jana (*dvigne pesti pred Lijo*): Mama! (*Teče odpirat Branku.*)

Zora: Teta! Sram Vas bodi!

Lija: Veš, Zora! Vsak brani svojega.

Branko (*plane napol oblečen od leve, grozeče stopi pred Lijo*): Mama!

Jana (*pride od leve*): O, jaz, nesrečnica!

Zora: Kajne, Jana, sedaj ne pojdeš na kolodvor.

Jana: Pojdi sama in povej Pavlu, naj ne išče Branka, da ne bo naša sramota do neba smrdela.

Zora: Bom. (*Odide na desno.*)

Branko: Mama! Namesto vina in žganja bi mi bila rajši sinoči natočila pravega strupa, da bi se zbudil šele na sodni dan.

Mana (*se zajoka ob strani*).

Zastor pade.

Tretje dejanje.

Jana in Branko (*sedita na zofi, vsak v svojem vogalu, in se naslanjata*).

Mana (*pride od leve, gre počasi proti desni, postaja in pogleduje Branka in Jano*).

Jana: Kaj bi radi povedali, Mana?

Mana: Boli me, ker je v hiši tako tiho, kakor bi imeli mrliča.

Branko: Morebiti jih imamo še več.

Mana: Ne strašita me. Kaj vesta o Pavlu in Tilu?

Jana: Kolikor je nam znano, sta še oba taka kakor sta odšla. Tila zdrav, Pavel je pa bolezen že s seboj nesel.

Mana: Kaj potem govoriš o mrličih, Branko?

Branko: Koliko jih že leta in leta prej umrje, preden jih zabijejo v krsto.

Mana: Molita otroka, kakor sem vaju učila.

Branko: Kako naj molim, če mi je pa tako, da bi laže klel.

Mana: Grdo govoriš, Branko! Jani se ne čudim, ki je dekle. Ti pa si fant, in še šolan povrh. Vedeš se pa kakor mali srajčnik, kateremu so vzeli nož iz rok, da bi se ne urezal, se pa zato potem kuja. Boga zahvali.

Branko: Mana! Ne govorite o stvareh, ki jih ne razumete.

Mana: Vem, da ni prav, če se posel vmešava v razmere družine. Pomislita pa, da sem že nad dvajset let pri hiši, in da sem vedno držala s hišo, in da sem vaju oba pestovala in previjala z nič manjšo ljubeznijo kakor svojega Pavla. Prav vidva sta bila tista, ki sta me, mlado vdovo, obujala v novo življenje. Kako naj sedaj molčim, če vidim, da trpita.

Jana (*vstane in se prilizne Mani*): Mana! Dobra naša Mana! Kaj naj narediva, da bo Vam prav?

Mana: Bodita dobra otroka in nikar ne kuhajta več jeze na papana in mama. Po sebi vem, kako bi bilo hudo, če bi se midva s Pavlom sprla.

Jana: Vi pa Pavel, da bi se sporekla. Ne bojte se.

Mana: Sva se že. Pa sva si povedala odkrito v obraz in sva bila spet dobra.

Branko: Prav zato molčim, ker ne upam povedati, kar mislim.

Mana: Odkrita beseda vodi vedno k pravemu koncu, četudi takrat, ko je izrečena, do dna srca zaboli.

Branko: Mana! Ravnal se bom po Vašem nasvetu.

Jana: Tudi jaz, Mana, Saj vidim, da Vas že Pavel preveč skrbi, zakaj bi Vas še midva, ki sva doma.

Mana: Kako si dobra, Jana. (*Odide na desno.*)

Jana (*sede nazaj na zofo*): Ko bi Mana vedela zaradi koga je Jana najbolj nesrečna.

Branko: Meni ne zaupaš skrivnosti?

Jana: Zakaj ne. Najbližja sva si. In še celo sam si precej pripomogel, da za tvojo sestro ni več sreče na svetu.

Branko: Kaj sem zagrešil?

Jana: Za svobodo obmejnih bratov nisi šel na fronto.

Branko: Še ti očitaj. Kakor bi sam že dovolj ne trpel.

Jana: Nič ne očitam. Ali — vsaj Pavel naj bi ostal doma.

Branko: Pavel?

Jana: Od jutra do večera mislim nanj, od mraka do svita sanjam o njem. Vso me je osvojil. Pavel! — Pavel! — Pavel! —

Branko: Čudim se. Saj sta si bila v razgovorih kar skoraj vedno navzkriž.

Jana: Prav to me je zmoglo. Kurili smo stražni kres na visoki gori s proglasi, besedo in pesmijo in omalovaževali Pavla, ki ni hotel iz nižjega hriba k nam na narejeno višavo. Ko se je pa zdanilo, je naš kres ugasnil, na Pavlovem hribu pa je zblestel utrjen tabor, s prelepo cerkvijo na sredi — z njegovim lastnim srcem. O, kako bi mi bilo lepo v tej cerkvi.

Branko: Jana! Dobra sva si s Pavlom. Naj ti bom drug. Okleni se moje roke, pa te povede v prelepo cerkev — Pavlovo srce. (*sede tesno k Jani.*)

Jana: Prepozno! Je Pavel sam že Zori odprl vrata, jo sam prenesel čez prag in z neprelomljivim zapahom za vekomaj zaprl za njo.

Branko: Kaj? Zora in Pavel?

Jana: Tičeta se in vpričo nas sta s poljubi jemala slovo. Ti si pa spal. Da si se tudi ti takrat v šlemu poslavljal, bi ob našem kresu ostala vsaj majhna kapelica, v katero bi se doktor Tratnikovi lahko vsi varno stisnili. Tako pa —. Kar je, je.

Branko: Jana! Odpusti!

Jana: Sem več sama zakrivila kakor ti.

Jana in Branko, (*tesno drug ob drugem, minuto nekako molčita.*)

Branko: Jana! (*Jo poljubi.*)

Jana: Nikar, Branko. (*Se umakne od njega. Kako minuto oba pomolčita.*)

Branko: Jana, že vem. Ker so me zadržali doma, zmečem vso narejenost v naši družini skozi okno, in če ostane za nami sam pepel.

Jana: Daj, Branko, daj! Vsi homo prej prah in pepel, preden se umirimo v Resnici.

Branko (*vstane, se prešerno vstopi pred sestro in jo draži*): Jana! Filozofiraš. Ne bo prav zate. Saj si bila vendar zato vzgojena, da čakaš ženina.

Jana: Medicine ne hodi studirat. Preveč okrutno bi posegal v rane.

Branko: Saj Pavel —

Jana: Sem te že prosila, da molči.

Dr. Tratnik (*pride od desne in ujame še besedo »molči«*): Molči! Mar ne smem slišati

- vajinega pogovora? Če mislita, otroka, da nas bo molk pripeljal do pravega konca, se motita.
- Branko:** Papa! Sicer si besedo napačno ujel, pa si kar najin sklep poprijel. Dogovoriti se moramo.
- Dr. Tratnik:** Kar začni.
- Branko:** Papa! Advokat si, pa še tega ne veš, da še nikoli pri nobeni sodnji ni imel prve besede tisti, ki je sedel na zatožni klopi.
- Jana:** Branko! Na zofi sediva. In kar pomnijo ljudje, še nikdar nobenega zločinca niso posadili na zatožno zofo.
- Dr. Tratnik:** Tako slab advokat nisem, da bi ne uvidel, kako vidva posajata svojega lastnega očeta na zatožno klop.
- Jana:** Kar ostanimo pri zofi.
- Branko:** Ker ni gotovo, kdo je krivec, naj ima pa starost prednost. Papa, začni razpravo.
- Dr. Tratnik:** Prav. Saj te moram nujno prositi nekaterih pojasnil glede tvojega vedenja.
- Branko:** Prosim.
- Dr. Tratnik:** Kje si hodil dopoldne?
- Branko:** V vojašnici sem bil.
- Dr. Tratnik:** Kaj si imel tam opraviti?
- Branko:** Dobrovoljsko obleko sem vrnil.
- Dr. Tratnik:** Ni se tako mudilo.
- Branko:** Radi obleke ne. Pač pa sem hotel priti na jasno pri poveljstvu.
- Dr. Tratnik:** Sem zvedel, da si tam otročje govoril.
- Branko:** Da, v otrocih ni laži. Povedal sem resnico in prosil, naj me za mojo nerednost kaznujejo, Pa so se mi dobrohotno smehljali in me s prijaznimi besedami odpravili.
- Dr. Tratnik:** Zahvali Boga, da so ti odpustili.
- Branko:** Ali ne uvidiš, papa, da so me najbolj kruto kaznovali. Zasadil se mi je v dušo trn, katerega bom težko kdaj izruval. Ne morem se otresti misli, da bi proti komu drugemu ne bili tako prizanesljivi, kakor so bili proti sinu doktorja Tratnika. In če kdaj, v teh težkih časih ne sme biti prav nobenih izjem.
- Dr. Tratnik:** Nikomur te nisem niti z besedico omenil.
- Branko:** Te ne dolžim tega.
- Jana:** Je pa tako.
- Dr. Tratnik:** Naj že bo kakorkoli, prosim vaju, ne znašajta nerodnosti, ki se nam je pripetila po nepotrebnem iz hiše. Imejta toliko uvidevnosti.
- Branko:** Proglasa nisi podpisal samo za domačo hišo. Za vso javnost si ga.
- Dr. Tratnik:** Škoda, da si pri teh letih še tak zaletel, da ne sprevidiš, kako izpodkpuješ ugled lastnemu očetu.
- Branko:** Kakor redko koga doslej pri nas te bodo spoštovali, papa, če poslušáš moj nasvet.
- Dr. Tratnik:** Povej, Branko!
- Branko:** Jutri pojdem spet v šolo, priznam fantom, da sem se bil upijanil in zaležal odhod svoje čete.
- Dr. Tratnik:** Boš videl, kakšen haló nastane.
- Branko:** Naj. Saj zaslužim tudi precej norčevanja. Ko jim pa povem, da se nisem napil namenoma, da me je ta prekleti alkohol ogoijufal, in da sem spravil tebe in Jano — papa, saj ti še vsega ne veš — in Jano in vso družino v take težave, da se bomo komaj še kdaj izkopali iz njih, verjemi, papa: Smejoči obrazi se bodo zresnili. In ko jim še povem, da so se tisti, ki vedo, kaj je vojska, moji resnosti dobrohotno posmehovali, se bodo čutili sami izgovorjene, ker se sami sploh niso prijavili. Ne bom jim prizanesel. V obraz jim povem, da so oni sami v treznem preudarku više cenili svojo bodočo maturo, kakor svobodo obmejnih bratov. Ni ga v našem razredu, ki bi se drznil tej trditvi oporekati.
- Jana:** Za tako priznanje bo treba kar toliko poguma, kakor za družico granato.
- Dr. Tratnik:** Vidim, da bi znal iz zagat kar pametno priti. Bi ne bil slab politik.
- Branko:** Bojim se, da si me prezgodaj pohvalil. Moja politika se bo najbrže še to minuto zaletela v tvojo.
- Dr. Tratnik:** No, kar povej.
- Branko:** Vse prejšne moje besede bodo udarec z loparjem v prazen zrak, če že opoldne ne prineso časopisi novice, da je dr. Tratnik izstopil iz zbora odgovornih mož.
- Dr. Tratnik:** Branko, spet si mlad.
- Branko:** Mlad? To se pravi, da ne znam lagati. Papa! Vojska je laž: poskušajmo poiskati resnico.
- Dr. Tratnik:** Ali naj časopisi tudi to povedo, da dr. Tratnik zato zapušča javno življenje, ker se je njegov sin upijanil, namesto da bi šel z dobrovoljci na fronto.
- Branko:** Lahko. Potrebno pa ni. Bodo že jeziki raznesli.
- Jana:** Pa še to naj pristavijo, da mu je preveč nalivala njegova lastna mati.
- Branko:** Bi nič napačnega ne bilo. Zakaj bi materine ljubezni tudi od te strani ne osvetlili.

Dr. Tratnik: Sedaj pa že vidim, otroka, da ne mislita resno.

Jana: Še vse bolj resno misliva, papa, kakor sva povedala.

Branko: Če že zaradi mene nočeš odstopiti, se vsaj Jane usmili.

Dr. Tratnik: Kako je Jana prišla v zvezo z vsem, kar se je dogodilo, mi je pa res uganka.

Branko: Uganka, katero boš prav lahko rešil, če se še kaj več dogodi. Pa takrat bo že prepozno.

Dr. Tratnik: Povej vendar, Jana.

Jana: Da. Skoraj gotovo bi poslušal Brankov nasvet, če ti razodenem, kaj me teži. Pa to bi meni prav nič ne pripomoglo do miru. Iz Tebe samega mora zrasti prepričanje, da zaradi nas vseh ne spadaš več v zbor odgovornih mož.

Dr. Tratnik: Saj pravim, da povejta.

Branko: Pravkar si slišal.

Dr. Tratnik: Kakor hočeta. Slepomišil z lastnimi otroki ne bom.

Jana in Branko (hkrti): Papa —!?

Lija (vstopi): Dovolj naj bo že govorjenja o vsem tem. Naj mar stokrat povem, da sem jaz kriva.

Dr. Tratnik: Kaj ti nisem rekel, da ga zbudi. Tam zunaj bi ga že pamet srečala, doma ga menda ne bo nikoli. In sedaj se je začela še Jana znašati nad mano. Kar sama ju poslušaj. Jaz ju ne bom.

Branko: Papa! Če sem besede prav ujel, si rekel mamá, naj me zbudi.

Dr. Tratnik: Seveda sem rekel.

Branko: Ti si torej vedel, da bom ostal doma —?

Lija: Branko! Prosim te, molči.

Dr. Tratnik: Ne bo tiho. Je že spet staknil besedo, okrog katere se bo vrtil, kakor sršen v votli hruški.

Branko: Kar po velikem Pavlu ti bom odgovoril: Če kdo ne zna svoji lastni hiši gospodariti, kako naj bo skrben za občestvo. Sedaj pa naredi zase kakor hočeš, papa, jaz bom zase delal po svoje.

Dr. Tratnik: Trmast si dovolj.

Jana: Mama! Prav si povedala. Bi bilo res bolj pametno, da smo molčali.

Mana (vstopi od desne): Preokrenite razgovor. Stric Tine in Zora sta zunaj.

Zora (pride od desne in hiti k Jani): Jana! Je kaj novega?

Jana: Če vprašuješ za Pavla in Tila, je vse pri starem.

Zora: Hvala Bogu!

Jana: Zora. Kako si ti srečna.

Zora: Jana! Preveč si ženeš k srcu.

Jana: Saj ti ne veš in ti tudi povedati ne smem.

Tine (je vstopil koj za Zoro): Mirko! So mi pravili, da si svojega fanta obdržal doma. Kar nisem mogel verjeti. Pa je le res. Branko lepo tamle na zofi sedi. Prav.

Dr. Tratnik: In zavoljo tega tako puščobuje, da ga že težko prenašam.

Tine: Doma je pa le. Če bi jaz imel Tila pri sebi, bi prav rad prenašal, da bi me s šivankami zbadal.

Lija: Tine! Nikar ne oponašaj.

Tine: Vam iz srca privoščim. Je že tako na svetu, da se komu vsaka reč na prav obrne, drugemu pa vsaka narobe. Zato se za Tila tako bojim.

Mana (vstopi veselega obraza od desne, pusti vrata odprta in spregovori nazaj na hodnik): Kar naprej.

Pavel (pride brez težke opreme, samo bajonet in šlem ima še).

Vsi (obstrme): Pavel!?

Zora (steče k njemu in ga poljubi): Pavel, ti moj.

Pavel: Zora! Zakaj nisi na Trati?

Zora: Z atom sva prišla — »prašat po vojske sreči«.

Pavel (seže Tinetu v roko): Ata —!

Tine: Kje imaš Tila?

Pavel: Je ostal gori.

Zora: Se niste vsi vrnili?

Pavel: Ne. Prišel sem sam.

Mana: Te gotovo zopet bolj boli v prsih.

Pavel: Da. Boli.

Tine: Kako gre Tilu?

Pavel: Tilu je — dobro.

Jana: Ste bili že kaj v boju?

Pavel: Malo smo se že spoprijeli. Nato so nas umaknili na varno.

Zora (mu da stol): Sedi in pripoveduj.

Pavel (sede): Plaziči in grušč. Ta vojska je nekako bolj domača. Fronta ni tako strnjena, kakor smo jo bili vajeni še pred kratkim. Spopadi pa zato niso nič manj besni — in — drug drugega skušajo presenetiti. Naši četi bi se bilo skoraj pripetilo neprijetno presenečenje, da ni bil Tila čuječen, kakor znajo biti le stari, izkušeni borci.

Tine: Na Trati se je učil gledati. Skoraj za vsako zrno je vedel, kako bo dozorelo. Tila, naš student.

Jana: Branko! Ali čutiš, kako se zofa spreminja v najtršo zatožno klop.

Branko: Jana! Malo se sama sebi smili.

Tine: Pustimo vse drugo. Pavel naj pove, kako je bilo.

Pavel: Včeraj pod noč smo vsak v svojem grmu skriti stražili pred četo. Naenkrat me Tila opozori na človeka, športno oblečenega, kateri se je oprezno približeval. z belim robcem v roki, prav nama. Močno se je bil prestrašil, ko sva ga nepričakovano ustavila. Govoril je za silo tudi po naše in nama je dopovedoval, da ni bojevnik, da hodi le po važnih kupčijskih opravkih, katere mu je zaupal gospod Pogačar. Kar nisva mogla verjeti, pa se je izkazal z dovoljenjem, na katerem je bilo podpisano tudi Vaše ime, gospod doktor.

Dr. Tratnik: Kaj —? Da je inženir Gros prav na vaju naletel.

Pavel: Gospod doktor. Midva s Tilam sva bila trdno prepričana, da je Vaš podpis ponarejen. Pa vidim, da sva se bila motila. Sami ga priznavate.

Dr. Tratnik: Gospod Gorjanec. Verjemite. Inženir Gros dela nam v prid.

Pavel: Mogoče. Se nisem utegnil prepričati. Ko sem buljil v Vaš podpis, me je Tila sunil in pokazal celo vrsto sovražnih šlemov, ki so se nama bližali. Niti pisanja nisem utegnil spraviti, tako hitro sem pograbil puško in pričel noro streljati. Tila je komaj kaj zaostal za mano. Opozorila sva naše na napad, okrog naju pa se je vsipala toča krogel. Šele ko sem vrgel še Tilovo granato, sem se spomnil, da sem pozabil Grosu poriniti bodalo v prsi. Pa ga že več ni bilo, Grosa.

Dr. Tratnik (proseče): Verjemite, gospod Gorjanec —

Pavel: Gospod doktor, vojska. Kaj Vi veste, ne vem. Vem pa, da smo napad odbili, in da je bilo nekaj naših fantov ranjenih. Trije pa so obležali mrtvi.

Mana: O, moj Bog!

Pavel: In med mrtvimi je tudi — Tratnikov Tila. (*Zajoka.*)

Zora (plane k njemu, se ga oklene in bolestno zajoka): Tila — Pavel —!

Mana, Lija, Jana in Branko (prično drug za drugim glasno jokati).

Tine (stopi k dr. Tratniku): Mirko! Brata sva. — Moram vun, da me hudič ne premoti. (*Odide na desno.*)

Zastor pade.

Četrto dejanje.

Lija in Jana (sedita vsaka s svojim ročnim delom pri mali mizici.)

Branko (sedi na zofi z rokami v žepih in gleda v strop).

Dr. Tratnik (stoji ob veliki mizi): Molčiš, Branko?

Branko: Dovoljkrat sem že povedal. Pa ti, papa, si na to uho gluh.

Dr. Tratnik: Je že res. Sem bil do sedaj. Vedi pa, od danes zanaprej, da se bom umaknil iz javnega življenja in se vsega posvetil družini.

Jana (vesela): Ali res papa?

Dr. Tratnik: Prav zares.

Branko: Si vendar izprevidel.

Dr. Tratnik: Vaju dveh, otroka moja, Branko in Jana, nočem izgubiti. Tako sta se mi odtujila.

Jana: O, ne, papa!

Dr. Tratnik: Pač. Saj je prav. Jana, da je človek veren, ampak vse, kar je prav. Ljudje kar upravičeno zmajujejo z glavami, če kar naenkrat vidijo dr. Tratnikovo Jano, ki je bila doslej prej razposajena kakor umirjena, zmajujejo, če kar naenkrat vidijo, da hodi po cerkvah.

Jana: Mar ne smem iskati miru tam, kjer ga najdem?

Dr. Tratnik: Nazadnje nam še v samostan uideš.

Jana: Tudi s to mislijo se morebiti ukvarjam.

Dr. Tratnik: Le kaj ti je tako razgrela možgane?

Lija: Si se mar nesrečno zaljubila?

Jana: Priznam. Če bi le količkaj upala, da bi mogla postati žena tistega, katerega ste me prisilili spoštovati, bi me ne obhajale take misli.

Lija: Pa kdo je ta?

Jana: Hm!

Dr. Tratnik: Povej vendar.

Branko: Smo se res precej odtujili, da ne vidita sama.

Jana: Vsak dan pride obiskat k nam svojo mamo.

Lija: Pavel?

Jana: Da. Od nas vseh, da pred kratkim, tako prezirani Pavel.

Dr. Tratnik: Zaradi njega ne bodi nesrečna. Fantu ni kaj reči. In ko postane profesor — Ni bogve kaj, profesor. Pa — če bi imela biti nesrečna, ti ga ne bomo branili.

Jana: Po vsem, kar se je dogodilo, bo Pavel srečen samo z eno, s Tratnikovo Zoro, in Zora tudi samo z njim.

Dr. Tratnik in Lija: Zora?

Branko: Papa! Takole se ti lahko zagriže v družino, če se v javnem življenju prav ne obrneš. Četudi si malenkost pogrešil. Je pač tako.

Dr. Tratnik: Me še vse drugače bridko boliš ti kakor Jana.

Branko: Naj te nikar. Ne bom ti ušel k menihom.

Dr. Tratnik: O, vem, vem. Zato pa uhajaš med tiste, ki odspodaj rujejo, med tiste, ki bi radi spodnesli javni red in se v zmedah sami polastili oblasti. Jaz jih pa moram zavoljo tebe v zboru odgovornih mož od strani preslišavati.

Branko: Ravno prej si rekel, da se umakneš iz javnega življenja.

Dr. Tratnik: Se nisem še in se ne morem, dokler nam groze nemiri. Bil bi to sramoten beg bojazljivca.

Branko: Sedaj približno veš, kako sem čutil jaz, ko ste me doma zaklenili.

Dr. Tratnik: Branko! Priznam. Ni bilo prav in nas dovolj tepe. Priznaj pa tudi ti, da je bilo krvi dovolj tam zunaj, in ni treba, da bi tekla še doma.

Branko: Nihče ne misli na nasilja.

Dr. Tratnik: Verjamem celo. Morda res v takih slučajih, ki se vedno in povsod ponavljajo, sam hudič, oče sovraštva, zaplete rodne brate v krvoprelitja.

Branko: Morda —?

Mana (*pride nabrskana od desne*): No, pa se dogovorimo.

Pavel (*vstopi koj za njo*): Dober dan!

Dr. Tratnik, Lija, Jana, Branko: Bog daj!

Dr. Tratnik (*ponudi Pavlu stol*): Izvolite.

Pavel (*sede*): Prosim, Hvala!

Mana: Povej, Pavel; jaz ne upam.

Dr. Tratnik: Se je morda spet kaj zgodilo? Ali še ni dovolj hudega?

Pavel: Zgodilo se ni še nič. Se šele bo. — Za drugo kuharico boste morali preskrbeti. Moja mama ne bo več pri vas.

Lija: Kaj smo se vendar zamerili?

Pavel: O nič, prav nič, res prav nič. Samo — Tako je bolj prav.

Mana: Ne vem, kaj mu je padlo v glavo.

Lija: Mana! Če je Vam prav, vseeno ostanite, čeprav gospod Pavel želi, da greste od nas.

Mana: Tega pa ne. Je že tako velik, da se moram jaz ravnati po njem, čeprav sem njegova mama.

Dr. Tratnik: Gospod Gorjanec! Vašo mamo bi mi težko pogrešali. Smo se je preveč navadili v teh dolgih letih. In tako nam je bila dobra. Res, hudo, hudo jo bomo pogrešali.

Pavel: Vem, gospod doktor. Še teže bi se pogrešala midva z mamo. Tako dolga leta, vso vojsko sva bila ločena in v takih skrbeh drug za drugega. Ves sem nesrečen, če je vsak dan ne obiščem. In ona tudi.

Lija: Prosim, gospod Pavel. Kar, kakor bi bili pri nas doma, hodite.

Pavel: Vem. Sem se vedno tako počutil. Ali —

Dr. Tratnik: No, kar povejte.

Pavel: Zadnje čase opažam, da kadarkoli pridem k vam, nekoga v hiši — preveč srce boli.

Jana (*Delo ji pade iz rok, se nasloni in zajoka*): Pavel!

Pavel: Je tako.

Mana (*gre k Jani in jo tolaži*): Jana! Janica moja. Saj bo še vse drugače.

Jana: O, nikoli.

Dr. Tratnik (*seže Pavlu v roko*): Gospod Pavel. Mož, kakoršen ste Vi, nam manjka.

Branko: Papa. Ta tvoja beseda je bila tudi moška.

Zora (*potrka*).

Dr. Tratnik: Naprej!

Zora (*vstopi*): Kaj ste vsi tu. Še ti, Pavel! (*Mu da roko.*)

Tine (*pride koj za Zoro, stopi k Mirku*): Dober dan, Mirko. (*Mu da roko. Drugim pokima.*)

Dr. Tratnik: Dober dan, Tine.

Tine: Najprej naj ti povem —: Malo sram me je, ker mi je zadnjič ušla tista beseda o nožu in srcu.

Dr. Tratnik: Lepo te prosim: Ne misli več na to. Ne ti pred mano, jaz sem kriv pred tabo.

Tine (*sede k veliki mizi*): Že vidim, da se bova lahko sporazumela. Je prav tako. Naj ne bo več preprirov med nama, zakaj: Brata sva.

Dr. Tratnik: Tine! Če se spomnim nazaj —

Tine (*ga prekine*): — je bilo marsikaj napak. Kje pa ni. Mene pa le skrbi, kako naj zanaprej uredim, da ne bo narobe. Če ne bo drugače, Mirko, mi boš moral pomagati.

Dr. Tratnik: Od srca rad. Z vsem, kar premorem.

Tine: Kako pride prav, če človek prav naredi. Trdno sem bil že sklenil, da vam ne dam s Trate tudi obgnite repe ne več. Pa sem o pravem času še preokrenil. Kakor večkrat te zadnje čase, ko prede ljudem trda za živež — prekleta vojska — sem vam tudi danes pripeljal pridelkov s Trate. Doslej sem vozil s samcem, danes sem naložil, da sem moral zapreči par. Bomo že zložili. Na dvorišču sta konja in voz. Nič ne skrbi za nje. Saj je Rezika pri njih. Boljšega varuha bi ne mogel dobiti.

Branko: In boljšega strica tudi ni pod solncem, kakor ste Vi.

Tine: Vseh sort smo ljudje — No, — ni me premotil hudič. Vozim in se zamislim v konje. Kaj jih je bilo po vojski. Da kam nismo vedeli z njimi. Pa le redko kateri je bil kaj prida. In mi pade v glavo: Toliko zanič konj ni bilo nikoli storjenih. Vojska jih je skvarila. Lej. In se mi je misel obrnila, da sem sam sebi rekel: Lej. Če se je še konj prijela sprijenost, kaj se ne bo ljudi, ki imajo pamet.

Pavel: Je pač tako.

Tine: Tudi moja konja sta vojaška. Desni ima vžgano kozaško znamenje, levi je od bogvekje. Vsak je po svoje muhast. V klanec pa poprimeta in speljeta voz na vrh, če ne že zaradi drugega, že zato, ker vesta, da bo drugače zažvižgal bič po hrbtih. Pa se mi je spet posvetilo: Več ima včasih konj pameti kakor človek. V klanec dva tuja si konja poprimeta, dva rodna si brata se zbijeta. V klanec žival potegne, dva sosednja si rodu se zgrizeta. V klanec je živalska nespamet pametna, človeška pamet je nespametna. Mana! Ali sedaj veš, kdo hoče vojsko? Bog ali človek?

Mana: O, vem.

Tine: Kdo bi si bil mislil, Mirko, takrat, ko sva se z rajnkim stricem Tonom tako s hrbti uprla, da so kosti pokale, samo zato, da naš prelepi dom, Trata, ni zdrsnil pod pod. Kdo bi si bil mislil takrat, da bo Tratnikov Tine na Trati vozil še s kozaškimi konji. Kdo bi si bil mislil takrat, ne Krčmarjeva Zalka, — danes jo kličemo Lija — ne Grčarjeva Ivanka, — vedno cvetoča lipa — nobeni bi ne prišlo na um, da bo Tine kdaj prosil Mirka, naj mu pomaga prepeljati Trato čez zadnji klanec. Kdo bi bil takrat le oddaleč mogel slutiti, da bodo Tinetovi fantje vsi trije padli in da Tine Trate ne bo imel komu dati. Prekleta vojska!

Zora (*s povzdignjenimi rokami prosi*): Ata! Naj te ne boli tako hudo.

Dr. Tratnik: Tine! Vem, da je bridko, če ni fanta, vem pa tudi, da je Zora vsa zrasla s Trato.

Tine: Zora! Kdaj naj ti pripišem? Najrajši koj danes.

Zora: Ata! Naj bo Trata tistega, čigar je Zora. — Pavlova.

Pavel: Zora! Trata se razgleduje za gospodarjem, ki ji bo dal vse svoje srce. Tega ji jaz ne morem dati; že zato ne, ker nisem rastel na njej in tudi zato ne, ker je mogoča očeta raztrgal jermen v tovarni.

Tine: Sem slutil, da bi vama utegnil s Trato zagreniti življenje. Pavel. Za Zoro bom že drugače poskrbel in ti ne bom obesil Trate za coklo. Saj bo stric Mirko pomagal peljati v klanec.

Dr. Tratnik: S čim misliš, bi ti mogel ustreči?

Tine: Mirko! — Daj mi svojega fanta. Naj vrže knjige proč in se popelje koj danes z mano na Trato. Še ga ukopljem v zemljo, da bo rastel iz nje. Če bo pameten, se mu ne bo nič slabše godilo, kakor če prevzame za tabo pisarno. Le za delo bo moral včasih bolj trdo prijeti. Branko! Kralj boš. Na svoji zemlji svoj gospod.

Branko: Nikoli, stric. Kakor volkodlak bi mi pila kri — Tilova senca.

Vsi (*sklonijo glave in molče, kakor bi skupno hoteli počastiti spomin na Tila.*)

Tine (*si otare solzo*): Včasih pri vas niste tako dobro mislili kakor danes. Da ste, bi bilo morebiti manj narobe, kakor je.

Zora in Pavel, (*vsak na eni strani Tineta*): Ata!

Tine: Je morebiti še ena pot, da rešim Trato, samo bojim se, da bi me vidva napak umela.

Zora: Ata. Kar boš storil ti, je za naju vedno vse prav.

Tine: Potem bo pa treba vprašati, Branko. Stopi no za kratek čas h konjem in naj pride Reza gori.

Branko: Takoj. (*Odide na desno.*)

Mana: Grem pa jaz ponjo. (*Gre za njim.*)

Jana: Stric. Tako bogato življenje ste nam prinesli. Kadar bom nuna, bom vsak dan v tihi celici molila za Trato.

Reza (*zdrava, močna, kakih petindvajset let stara, pride nekako boječe z Mano.*)

Tine: Reza! Nič se ne boj. In odgovarjaj, kakor misliš, na vse, kar te bom vprašal.

Reza: Bom.

Tine: Rezika! Ali si ti rada pri nas?

Reza: Tako se mi je prikupila Trata. — Prav dobro vem, da kadar bom morala z nje, bom jokala.

Tine: Ti bi hotela torej za vedno ostati na Trati?

Reza: Bi.

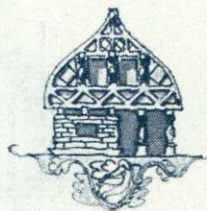
Tine: Reza! Povej, ali sem bil morda jaz kdaj proti tebi preveč prijazen, — da bi nama mogel kdo kaj oporeči?

Reza (*se razhudi*): Kdo to pravi?

Tine: Ne, ne, Reza. Tega ni nihče rekel. Nekaj drugega bi ti rad povedal.

Reza: Kaj me pa potem dražite?

Tine: Hotel sem le poizvedeti, ko sva precej v letih narazen, kako bi kaj ti prenesla, če bi bil jaz prav zares prijazen s tabo?

Reza: Ne rečem nič letom. Saj tako uvidevnih misli, kakor ste Vi, zlepa kakšen moški ni. Ampak hudo narobe bo. Gospodar pa dekla?

Tine: Kaj pa, če bi midva tako naredila, da bo prav.

Reza: Kako to mislite?

Tine: Reza. Vzemiva se. Midva, ki imava oba tako rada Trato. In če Bog da, zraste nov rod fantov na Trati.

Reza: Da, da. Fante na Trato. Samo teh manjka.

Tine: Tak, ti je prav?

Reza: Prav.

Tine: Potem me odslej naprej tikaj.

Reza: Bom. Tine ti bom rekla.

Zora (se ji smeji): Reza! Jaz te bom morala pa vikati in ti reči mama.

Reza: Tega pa ne. Koj poderem. Jaz sem Reza in bom še zanaprej. Seveda, saj sama vem, da čisto prav ni, če se dekla primoži na tako imenitno domačijo. Pa če je že vse narobe po vojski, naj bo še to.

Pogačar (priteče, nič ni potrkal): Skrijte me. Gredo. Skrijte se. Gredo.

Množica (pribesni po cesti. Klici se čujejo): Na kandelabre.

Vsi (so zmedeni.)

Jana: Spregovorim jim o ljubezni in bratstvu, pa se umire. (*Gre na balkon.*) — Bratje! Bratje!! Bratje!!!

(*Počijo streli.*)

Jana (se naenkrat prime za prsi in se zgrudi.)

Branko (na cesti zakriči): Jana!

Pavel (skoči na balkon in prinese Jano na zofo.)

(*Streli utihnejo. Množica beži.*)

Tine (gleda pri oknu): Policija je močnejša.

Branko (priteče): Jana! Odpusti. Tudi jaz sem bil na cesti. Nikoli več!

Jana: Saj nič ni. Saj so samo pljuča prestreljena.

Pavel: Jana!

Jana: Pavel! Tudi zato bom molila, da bosta vidva z Zoro srečna.

Zora: Jana!

Zastor pade.

S U N C E

Deždj je još suzil čez megle te mutne,
skrival lepoto slovenske dežele,
samo na čas su kraj nagle nam vožnje
v snegu planine zablisnule bele.

Ali najenput je v suncu vse bilo,
videl sem cirkvu — il senju vu zlatu.
i onaj sneg, koj se je belil po gorah,
kak da su golubi leteli v jatu.

Drug mi je rekel: »To Brezje se vidi.
Vnogi tam, vnogi iz dalkoga roma.
Pomoć tu najde i duši i telu,
tu Majka Božja je naša doma.«

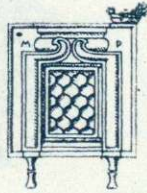
Vlak se je žuril prek Poljske, prek puste,
niska je trava polegla ravnicom,
retko je grmje se stisnulo k zemlji,
v strahu pred oblaki ili pred kmicom.

Samo na bregu tam gledel sem čudo:
cirkvu kak v ognju, i krov je do krova
prignul se k njoj. To je grad, koji moli.
Čulsem čez vlak. »To je Czenstochowa!«

*

Vsigde je sunce, gde Tvoja je hiža,
če je dolina i duša vre v noći.
Vsigde je sunce i srce ga vidi,
če su i naše oslepile oči!

Dragutin M. Domjanić

STOLETNICA KRANJSKE ČBELICE

Francè Koblar

Pomen Kranjske Čbelice in vse njeno kulturno politično okolje je tako, da nam ta stoletnica ne more biti mrtev datum. Zato razmišljajmo njenim ustanoviteljem v spomin in sebi v opomin!

Miha Kastelic

Prešernov posvetilni sonet Mihu Kastelcu nam je živo pričevanje o dobi, v kateri je rojila »Čbelica«. Zapuščene so bile trate našega Parnasa in čez rahle sledove nekdanje pesniške kulture je že začel rasti mah — drugod pa so vabile naše pevce »stezice zložne, cvet dišeč po medi, sad brez potu.« In res: »zaplečvat so po redi hodili med Muz nemških zbrane svate.« Tako je tudi prva Prešernova pesem morala iziti v nemškem Illyrisches Blatt, ker slovenskega glasila ni bilo. Miha Kastelic, Jurij Kosmač, Blaž Potočnik, Ignacij Holzappel, Jakob Zupan in Prešeren so bili prvi Čbeličarji, družba, ki se je skoraj petdeset let za Pisaničarji zbrala in se »predrznila

spet narodu peti,« kakor je razglasil urednik Kastelic v uvodni pesmi. Duhovno in prirodno tako različno družbo je vezala domoljubna težnja, ljubezen do domače tvornosti, želja in volja, najti pot k narodu in mu spet dati pesem, ki bi segla do vseh slojev, predvsem do izobraženih, da jih pridobi za lepoto domače besede. Bilo pa je v tej družbi še, kar je poglavitno: bila je pesem; težnja od telesa k duhu, z mesta v daljavo, iz sedanjosti v večnost.

Ti si nas zbudil, zbral ob hudem časi,« je zaklical Prešeren v Kastelčevem sonetu. Ta hudi čas ni bila samo zapuščenost naše umetnosti, ampak še večja je bila zapuščenost naše človečnosti. Birokratična predmarčna cenzura in policija sta dušili vse javno življenje, ozkosrčnost in stremušstvo, dve domači služabnici tujega gospodarja, sta stikali za svobodnim čuvstvom, za nelegalizirano mislijo, da je bilo najboljšo življenjsko načelo: nič misliti, nič delati, nič vznemirjati. Toda strah pred domačimi služabniki tistih čudnih človeških postav je bil večji in bolj upravičen kakor pred tujimi mogočnjaki, ker je bil razslovenjeni bornirani birokrat navadno nevarnejši nego vladajoči tujec. Zato tudi ni čudno, da je bila prva Čbelica posvečena ilirskemu guvernerju Jožefu Konradu vitezu Schmidburgu in da je bil tisti, ki je Čbelici začel bolj in bolj streči po življenju, razsrjeni slovenski cenzor, monstrum scientiarum — Kopitar!

Naša literarna in kulturna zgodovina je že dobra osvetlila to dobo, ni pa še dovolj pregledala in poudarila raznolike celotnosti Čbeličarjev, ki so se združili kot stari in novi rod, skoraj prav od tam, kjer je »prenehalo petje, v Emon' začeto«, prav od Pisanic. Čbelica je pravi literarni organ, ki družni sedanjost, rešuje vrednote iz preteklosti in gradi prihodnost. Jakob Zupan, najstarejši med Čbeličarji, učnjaški retorični parafrast, skoraj kakor da se je izločil neposredno iz pisarničarske poučnosti; njemu je pesem še znanje, spretnost in kljubujoč oblikovni dovtip. Tak je, kakršen je bil naš zapoznani racionalistični barok. Zupanu najbližji je urednik in pesnik Kastelic. Iz istih oblikovnih in duhovnih osnov pa se je nagnil v novi čas in iskal svojim podobam tistega domačega obrisa, kakor ga je videl pri Vodniku; poleg lehkotne anakreontičnosti prinaša med prvimi tudi erotično snov, ki je bila za tedanje moralistično javno varušstvo kamen spotike. Kosmač, Holzappel, Potočnik, trije rojeni v l. 1799, čeprav neznatni tvorci, so novi po snovi: blizu jim je narava. Dasi se ta na-

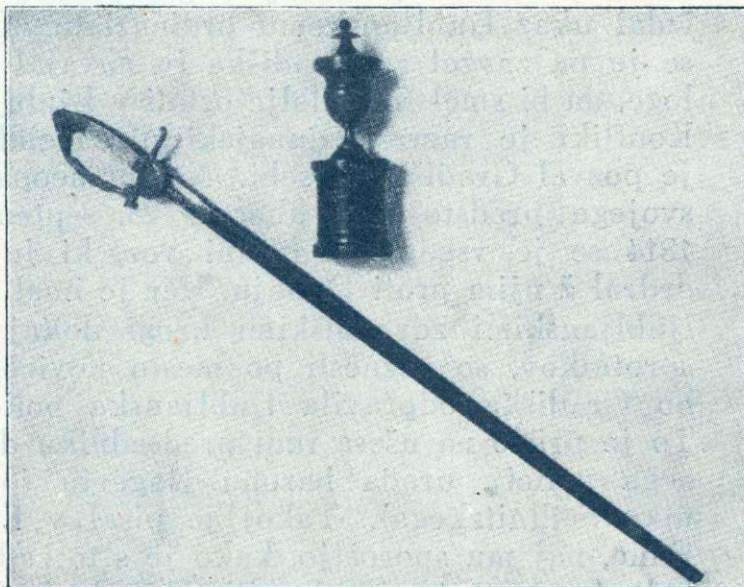
Kasteličev pisalnik

rava kaže še samo v obliki letnih časov, stare razvaline in je zakrita z ljudsko zdravico, izhaja iz nje čuvstvo, ki obeta novo pesem in ki jo je pozneje, ne več Čbeličar, zapel edini med temi tremi Potočnik. In najmlajši med njimi: Prešeren, vendar že pustivši za seboj svojih dni lepšo polovico, je s svetovnim razgledom zajel takoj do dna in segel do vrha ter prvi podal resnično visokoumetniško obliko. Stilno in duhovno tedaj tako raznolika družba je za svojo celotnost poudarila še Vodnika in v svoj program pozneje združila še narodno pesem kot sestaven del celotne narodne književnosti.

Iz Čbelice je zrastel književni program, zato je že spočetka skrival v sebi tudi boj, ki je pogoj napredka. Prešernova pesem je odprla ta konstruktivni boj na znotraj in na zunaj, njegova satira ga je netila in uravnavala. Predobro sta Čop in Prešeren poznala romantiške pesniške teorije, ki so govorile o progresivnosti pesniške umetnosti, o organizmu in celotnosti ne samo posamezne umetnine ampak sveta, in vedela, da ima vsak pojav v življenju in duhovnosti svojo končno sklenjenost v skupnem središču vsega stvarstva. Zato Prešeren v

svojih »sršnih« ni zavračal predmetov samih na sebi, ampak je umetninam očital pomanjkanje njihovega svojstvenega bistva, pa najsi bo to v verski pesnitvi ali v duha se iskročem epigramu. Tembolj žgoče pa je smešil nepoklicane varuhe umetnosti, brljave sodnike snovi in janzenistične razlagavce morale. Boj za snov v tedanjih razmerah sicer ni mogel biti na zunaj končan, Prešeren pa je hodil kot zmagoavec nad snovjo do konca Poezije. »Slovo od mladosti«, prva naša »progresivna« pesem, obtožba materialističnega suženjstva, vera v vrednost in moč duha, je načela naš domači in človeški problem in ga nato neprestano obnavljala preko zamolčane Elegije svojim rojakom do zatrte Zdravice.

Za jubilej te skromne pa pomembne ustanove bi prav storili, da bi razmislili, kako in zakaj se je usoda Čbelice pozneje obnavljala, kako se je še v naših dneh sodila snov mesto vsebine, del mesto celote in kako redko je stal duh proti duhu kot pravičen in čist nasprotnik. Danes, ko za nas ni snovnega vprašanja in ko skušamo na vse strani spoštovati nedogledne skrivnosti duhovne vsebine, nas morda najbolj boli formalistično duhovno pokroviteljstvo in varuštvo mišljenja v nekdanjih časih. A ker nočemo biti dediči cenzorjev in ne drugih zablod prejšnjih časov, gre naša misel rajši naprej, z vero v uspeh iskrenega dela, ki edino zori iz časa v čas. Z vero v resnico, da duha ni mogoče zatreti, niti ne okrniti, niti ne — oblatiti. Zgodovinski rezultati iz preteklih dob naj nam zore v življenjsko modrost, da kultura ne potrebuje varuštva, niti se ne more zaupati v varstvo, ker živi iz samozavesti in resničnosti; naše človeške nemirnosti in duhovne borbenosti.

Kasteličev tintnik in sablja

PRED SODNIM STOLOM PREDMARČNE BIROKRACIJE

Dr. Jos. Mal

V lanskem Domu in svetu (str. 307—310) sem objavil nekaj prispevkov za Prešernovo biografijo. Ob stoletnici prvega roja »Kranjske Čbelice« naj objavim sedaj še nadaljnje podatke, ki jih imam zbrane o možeh, ki so vplivali na razvoj našega kulturnega in političnega življenja v prvi polovici XIX. stoletja izza dobe III. francoske okupacije slovenskih dežel. Pripomniti po moram, da sem izvzel naše predmarčne umetnike, ker nameravam o njih ob priliki na drugem mestu spregovoriti. Tudi Vodnikove težave z avstrijskimi oblastninjami ne prihajajo več v poštev, ker sem tudi o teh že pred dobrim desetletjem baš v tem listu (1918, str. 174—189) podrobneje razpravljal. Glede ostalih biografskih podatkov pa sem se moral radi pomanjkanja prostora omejiti povečini le na suhe arhivalne podatke, ker bi me vzporejanje z drugim, deloma že obdelanim in objavljenim gradivom zavedlo predaleč v stran.

Časovno je kmalu za Vodnikom prišel v zobe avstrijskim reokupatorjem nekdanji prior ljubljanskih Usmiljenih bratov, daleč po deželi sloveči homeopat **Faustus Gradišek**. V mesecu avgustu 1814 ga je poklical pred se dvorni organizacijski komisar grof Saurau. Strogo ga je ukoril, ker je za francoske vlade ostal v deželi in mu obenem naročil, naj se poda k svojemu redu na Dunaj. Ker se Gradišek temu ustmenemu ukazu ni takoj pokoril, je ilirski gubernij v gornjem zmislu izdal ukaz ljubljanskemu ordinariatu. Le-ta se je pa zavzel za Gradiška in navajal razloge, da bi smel še nadalje ostati v Ljubljani. Konflikt je razrešil dunajski provincial, ki je pozval Gradiška k sebi. Naš homeopat je svojega predstojnika ubogal: 25. septembra 1814 se je vsedel na poštni voz, ki je odrdral ž njim proti Dunaju. Ker je imel med ljubljanskimi zdravniškimi krogi dokaj nasprotnikov, so raznesli po mestu novico, da bo Gradiška odpravila ljubljanska policija. To je prišlo na ušesa tudi predsedniku dvornega policij. urada baronu Hagerju (predniku Sedlnitzkega). Takoj je pisal v Ljubljano, naj mu sporočijo, kako je s to zadevo. Odtod so mu stvar pojasnili tako, da je Gradišek sledil le pozivu svojega redovnega pred-

stojnika. V poročilu,¹ ki ga je 28. sept. 1814 predložil vodja ljubljanske policije Kremnizer guvernerju Lattermannu, pa beremo o Gradišku, da je pravi avstrijski domoljub, človekoljuben, odkrito pobožen in da pri zdravljenju vsakomur vneto pomaga. Ubogih ni le zdravil popolnoma zastonj, marveč jim je tudi z denarjem pomagal. Zato so — tako pravi Kremnizer dalje — njegovo odstranitev splošno obžalovali in okrož. fizika dr. Jevnikarja preklinjali na dno pekla. Sumili so ga namreč, da je bil on tisti, ki je Gradiška očrnil pri grofu Saurau-u iz sebičnosti, ker je bila oškodovana njegova medicinska obrt. Za bodoče pa se je še bolj bal za svoje dohodke, če bi se namreč zopet dvignil v Ljubljani konvent Usmiljenih bratov,² ki bi odtegnil paciente civilni bolnišnici, za katere obstoj se je potegoval njen ravnatelj — Jevnikar.

D očim je šlo v navedenem primeru le bolj za zunanje življenjske okoliščine, je pa policijsko poročilo o Ravnikarju in tovariših skušalo v živo zajeti ves njihov značaj. Bilo je to jeseni l. 1818., ko je dobila ljubljanska policija naročilo, da poroča o žužemberškem župniku Luk. Burgerju, ribniškem dekanu Bonav. Humlu, trebanjskem dekanu Mih. Mušiču in kanoniku in prof. Mat. Ravnikarju. Dvorna pisarna na Dunaju se je namreč želela podrobneje informirati o teh možeh, ker je menila, da bo treba v najkrajšem času predlagati osebe za izpraznjene škofijske in nadškofijske stolice v Dalmaciji.

P olicijsko izvestje pravi o dr. Burgerju, da je bil profesor hermenevtike na ljubljanskem liceju, za francoskega medvladja pa je šel za župnika v Žužemberk. Poročilo trdi, da je mož širokega znanja, izvrsten govornik, s pravo vernostjo združuje človekoljuben značaj; razume slovansko in italijansko, njegove duševne in telesne lastnosti ga popolnoma usposablja, da bi škofovsko mesto v Dalmaciji s častjo opravljal.

O Humlu stoji tam, da je vnet dušni pastir, ki mu njegovi farani zaupajo. Radi svojih zaslug je bil imenovan za kanonika. Muči pa ga asthma in radi tega kakor tudi radi pomanjkljive izobrazbe ni sposoben za škofovsko dostojanstvo v Dalmaciji. — Trebanjskemu župniku Mušiču so šteli v dobro, da

¹ Muzejski arhiv v Ljubljani, predsedstveni spisi ilir. gubernija, št. 1251 de a, 1814.

² Francozi so namreč l. 1811. razpustili konvent Usmiljenih bratov. Z njihovo bolnišnico so združili tudi porodnišnico in najdenišnico in vse skup nazvali »civilno bolnišnico«, v nasprotju z garnizijsko bolnico, ki je bila na nasprotni strani Dunajske ceste v prostorih razpuščenega samostana klarisinj.

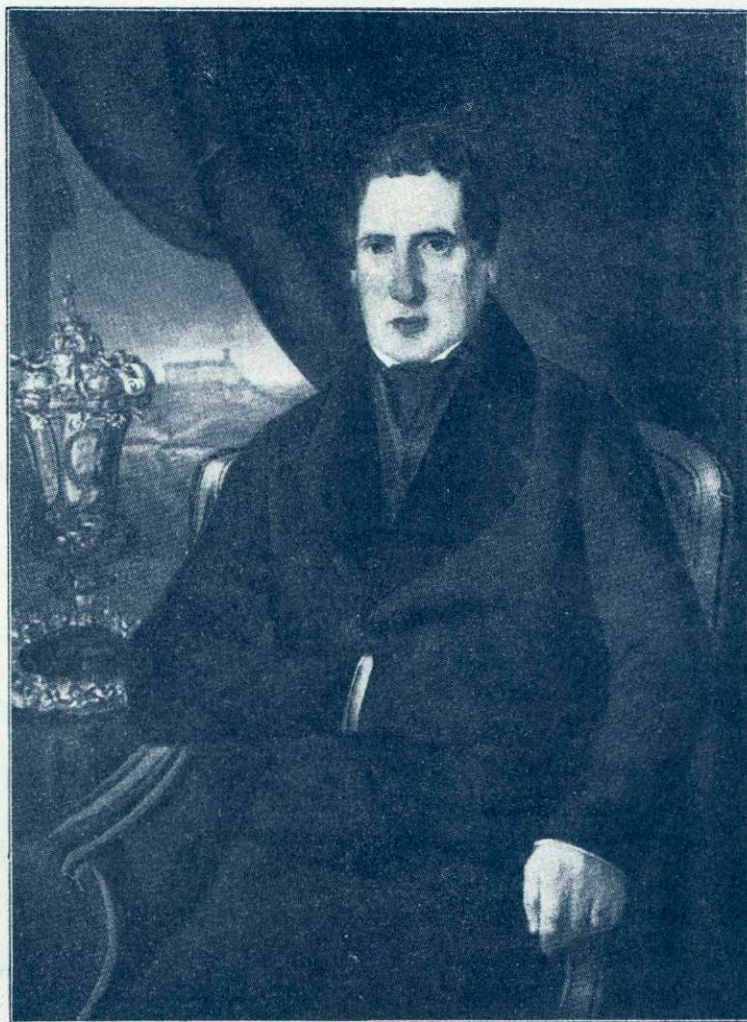

je za francoske okupacije s svojim posredovanjem preprečil požige in oplenitev svojih faranov. Njegova znanstvena izobrazba pa za škofa ni zadostovala; tudi ni dovolj dobro obvladal nemščine.

Ravnikarja opisuje poročilo kot osebo izrednih spretnosti, neomadeževanega značaja, kot enega najzaslužnejših mož, ki bi v mnogo višji meri užival spoštovanje in ljubezen. Vendar je pa naglega temperamenta, kar ga dela često napram drugim ljudem nestrpljivega in to njegove ostale odlične lastnosti nekoliko zatemnjuje.

Iz istega vzroka (radi ev. predloga za škofovsko stolico v Dalmaciji) je zahteval 9. avgusta 1823 Sedlnitzky, da mu ljubljansko policijsko ravnateljstvo poroča o treb. dekanu in častnem kanoniku Mušiču, bivšem žužemberškem župniku in tedanjem ljubljanskem kanoniku L. Burgerju ter o kanoniku in profesorju dogmatike Mat. Ravnikarju. Pri kompetentih naj se gleda predvsem na obvladanje laščine in na temeljito znanje kakega narečja »slovenskega« jezika. Ker so na Dunaju slišali o Ravnikarju, da kaže v svojem vedenju slabo preračunano naglost (eine nicht wohl berechnete Heftigkeit), Burger pa da svojega ravnanja često ne premisli dobro, zato je Sedlnitzky zahteval, da se mu o tem še posebej poroča.

Ljubljska policija, ki ji niti v tem niti v kakem drugem primeru ne moremo očitati pristranosti ali celo narodne nestrpnosti (izvzeti moramo vohunskega policijskega agenta Kremnizerja), se je z vso vestnostjo podala na delo. Dasi sta bila Ravnikar in Burger v Ljubljani splošno dobro znani osebi, je vendar policija poizvedovala tudi še drugod, da bi si svojo sodbo razčistila in utrdila. Tako najdemo konceptu poročila za Sedlnitzkega priloženo tudi nepodpisano informacijo o obeh ljubljanskih kanonikih. O Ravnikarju trdi ta nam neznani informator, da so njegova načela trda, kakor se za korifeje janzenizma spodobi. Svetopisemskega nasveta »non dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo« menda ne pozna dobro. Neomejeno vlada nad stranko, ki mu je vdana. Klerus škofije ga spoštuje in se ga boji. Je pošten, težko spravljev, ni brez maščevalnosti in takrat pri izbiri sredstev zoper svojega sovražnika ni baš nežen (delikaten). Anonimni informator pravi dalje, da so govorili, da kaže več ko zmerno ljubezen do opojnih pijač. To pa se je moglo omejiti le na njegovo sobo in o tem svet nikoli kaj ne zve: nikdar ni dal s tem kakega pohujšanja in

M. Stroj: J. N. Hradecký

sploh zelo natanko gleda na zunanji dekorum. Pokorščino in spoštovanje si bo povsod pridobil, ljubezni pa in zaupljivosti si ne more, si ne bo in si noče osvojiti.

Lističa s to Ravnikarjevo oznako sicer niso poslali na Dunaj, pač pa je bil v bistvenih točkah za podlago zadevnemu poročilu ljubljanske policije, ki ga je glede gotovih osebnostnih ostrin le nekoliko omilila. Ker nam opisuje tudi druge poteze v Ravnikarjevem značaju, ki jih brezimni izvestitelj ne omenja, zato naj v naslednjem reproduciram tudi policijsko poročilo za Sedlnitzkega.

Takoj v začetku se tam ugotavlja, da je Ravnikar obdarovan z izrednimi talenti in sposobnostmi, da odlično pozna slovenski jezik, govori tudi italijanski in ga dičijo mnoge dragocene vednosti. Njegovi pismeni sestavki so lepo urejeni, jasni, jedrnati in se, če ga ne obvlada strast, dajo prijetno čitati. Praktično dušno pastirstvo pa mu je popolnoma tuje, ker je takoj po dokončanih šolah vstopil k profesuri.³ Drži mnogo na red, strogo vzgojo (Zucht) in subordinacijo, vendar pa kot rav-

³ Verjetno, da se je radi tega spotikal nad Ravnikarjem baš tudi Šraj. (Gl.: Mal, Zgodovina slov. naroda, str. 344.)

natelj duhovskega semenišča svojim gojencem za njihovo bodoče zvanje ni mogel biti posebno koristen. Je zlasti vdan janzenizmu in so njegova načela ostra. Škofijski kler ga spoštuje in se ga boji. Je poštenega in pravičnega značaja, vendar pa zelo razdražljiv, težko spravljiv in v izbiri sredstev proti svojemu sovražniku nič delikaten. Njegova nrvnost in njegova politična načela so neoporečna, živi izolirano, osamljen ne pozna zunanjega sveta in se bavi s studijami. Kot predstojnik bo povsod strogo gledal na red in ubogljivost, znal si bo pridobiti pokorščino in tudi spoštovanje, ljubezni in zaupljivosti pa si pri svojem vedenju ne bo pridobil.

O Burgerju trdi neznani policijski zaupnik, da ga njegov talent in njegovo znanje ne dvigata nad povprečnost. Njegove pridige in njegova javna predavanja niso privlačna in njegovi pismeni sestavki zaostajajo daleč za Ravnikarjevimi elaborati. Kakemu višjemu poklicu se zdi, da Burger ne bo kos: čeprav ni brez častihlepja in nagiba rahlo k ničemurnosti, mu vendar manjka za višje dostojanstvo potreben voditeljski dar, ako bi ga patronanca le do tega dvignila. Z lastnimi peroti se ne bo pognal tako visoko.

To ostro, skoraj pristransko pikro oznako je policija v svojem poročilu za Dunaj precej omilila in na osnovi lastnega znanja izpopolnila. Tam beremo, da je kanonik dr. theol. Burger, prov. profesor bibličnega studija na liceju, studiral v Paviji in je temeljito zmožen slovenskega in laškega jezika. Je čistega vedenja in zelo dobrega mišljenja v verskem in državljanskem oziru. Njegova načela so milejša, pri občevanju in v družabnem življenju je prikupljivejši ko Ravnikar. S tem si je pridobil zaupanje, z resnično izvrstno dobroteljsko in vnemo v dušnem pastirstvu pa tudi splošno ljubezen svojih faranov. Ako tudi se njegovi talenti ne dajo meriti z Ravnikarjevimi, bo vendar zadovoljil v sferi, kjer se mu ne bo preveč nalagalo. Burgerjeva zunanost je prikupljiva, njegovo vedenje in obnašanje se druži s primerno dostojnostjo. — Glede **Mušiča** so poročali nekako isto kakor l. 1818.⁴

Z Ravnikarjem je imela ljubljanska policija še enkrat opraviti. Ko je bil (pred svojim imenovanjem za tržaškega škofa) imenovan k primorskemu guberniju za duhovskega in

studijskega referenta, se je takoj l. 1828. iz zdravstvenih ozirov potegoval za enako mesto pri ljubljanskem guberniju. Bil je res med predlaganimi. Ljubljansko policijsko ravnateljstvo je podalo o njegovih zmožnostih kot upravnem uradniku in kot profesorju laskavo spričevalo. Poročilo omenja tudi, da je vedno podpiral ubožne dijake in da je imel svojo mater pri sebi.⁵

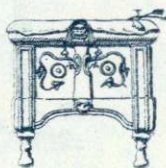
Mnogo slabše je odrezal iz Prešernovih in Čopovih bojev znani **Jurij Pavšek**. Ko je namreč ljubljanski gubernij priporočal dovolitev tednika »Slavinja«, ker da bo s tem studij slovenščine le pridobil in ker bo cenzuro lista opravljal sam knjižni revizor, profesor filozofije Jurij Pavšek, je hotel Sedlnitzky izvedeti o tej zadevi tudi mnenje ljubljanskega policijskega ravnatelja Jož. Schmidhammerja. Dne 9. decembra 1824 je ta poslal zahtevano poročilo. O Pavšku pravi, da je sicer zelo veren mož, toda omejenih talentov.⁶ Pri prvem konkurzu za stolico teoretične in praktične filozofije ni uspel in mu je bilo mesto podeljeno šele pri drugem konkurzu ob posebnem upoštevanju njegovega religioznega življenja. Schmidhammer je zato presodil, da bi se Pavšku ne moglo s polno mirnostjo zapupati cenzure časopisa.

Glede proponentov »Slavinje« stoji o Ksav. **Andrioliju**, da je, četudi šele 32 let star, radi svojih telesnih hib za vsako dušnopastirsko službo nesposoben in je bil zato upokojen. **Holzapfel** je šele pred nekaj meseci prejel duhovniško posvečenje in službuje komaj dober mesec dni kot kaplan v Kamniku. **Ziegler** pa zadnje leto kot kurat ljubljanske kaznilnice. Znanstvena izobrazba ni niti pri enem izvrstna, moralično vedenje in religioznost je njihovemu stanu primerna, brez graje je tudi njihovo politično vedenje in delovanje, kolikor se to more presoditi v kratki dobi njihovega aktivnega življenja in z ozirom na njihov omejeni delokrog. Schmidhammer pravi dalje, da je izdajanje »Slavinje« prenačljena površna ideja imenovanih treh oseb, ki si niti med seboj še niso edini, po katerem načrtu naj bi se ravnali in za kakšnim ciljem naj bi stremeli. Vsak namerava po svoji volji in glavi prispevati z nekaterimi šarenimi sestavki. Filozofski studijski ravnatelj in kanonik Ravnikar ter profesor bibličnega studija dr. theol. Jak. Zupan, dva dobra znanstvenika in v deželi najboljša

⁴ Za vse tu in v naslednjem navedene policijske izjave prim. spise ljublj. policijske direkcije v muzejskem arhivu (v kronološkem redu po posameznih letih).

⁵ Drugo policijsko izjavo iz tega leta o Ravnikarju gl. v moji Zgodovini slov. naroda, str. 316.

⁶ Prim. tudi Prešernovo sodbo (Pirjevec-Glonar. Prešernovo zbrano delo, str. 259).

slavista, se kljub ponovnemu vabilu nista marala odzvati. Zato je pričakovati, da bo list, pa čeprav bi ta družba dobila dovoljenje za izdajanje, v kratkem radi pomanjkanja tehtnih prispevkov izgubil na interesu in bo zopet prenehal. Kar se pa tiče tiskarja in urednika lista »Laibacher Zeitung«, Karla pl. Kleinmayrja, le-ta predlaganega tednika ne mara prej tiskati, dokler mu ne predložijo rednega načrta, ki bo iz njega mogel vsaj z verjetnostjo računati na daljše življenje nameravanega časopisa. Na koncu svojega poročila je ljubljanski policijski ravnatelj še pripomnil, da se pri lastnostih pisateljev »Slavinje« vobče ne more pričakovati niti ozira vreden literaren dobiček niti zadovoljitev zabave občinstva. — Naravno, da je Sedlnitzky po tem in po drugih sličnih »priporočilih« tisk »Slavinje« odklonil.

Par let kesneje srečamo med uradnimi spisi tudi misijonarja Frid. Barago. Škof Wolf poroča (26. avg. 1829) ljubljanskemu guberniju,⁷ da se je Baraga z ozirom na opozoritve nove Leopoldinske ustanove za širjenje katoliških misijonov v Sev. Ameriki odločil, da gre za misijonarja. Škof Wolf, ki poudarja, da se je B. odpovedal v korist svoje starejše sestre očetni dediščini in opustil pravne studije ter se posvetil teologiji, pravi dalje, da je tudi v dušnem pastirovanju kazal vseskozi in včasih že prenapeto vnemo. Njemu samemu je že pred par leti izrazil željo po misijonarstvu. Pri njegovi ne vedno urejeni vnemi ga je bilo treba pogosto zavirati in zadrževati, vendar pa se zdi, da vsa njegova prizadevanja izvirajo iz pobožnega duha, ker živi vedno vzpodbudno in porabi vse, kar zasluži, zelo nesebično v pobožne namene. Po vsem tem je ordinarij z vso nedvomnostjo sklepal, da žene Barago duh pobožnosti v severnoameriške misijone. Bil je tudi prepričan, da bo pri svojih 32 letih in pri znanju francoščine in deloma angleščine tam zelo koristen in je zato podpiral njegovo prošnjo, da se mu dovoli odhod v škofijo Cincinnati, pristavljajoč željo, da bi mu tudi dunajska centralna direkcija Leopoldinske ustanove pomagala, da bo mogel v Ameriki delovati za njene lastne cilje. — Na Dunaju so mu nato 5. oktobra 1829 dovolili izselitev, odpovedati se je moral le menzalni pravici, če mu jo je garantiral verski zaklad.

Ko je hotel Baraga v Ljubljani natisniti svoj molitvenik v jeziku Ottawa Indijancev, je bil

⁷ Predsedstveni spisi ilir. gubernija v muzejskem arhivu, št. 2238 de a. 1829.

Jož. vitez Schmidburg, avstrijski ilirski guverner

ta rokopis po Pavškovem posredovanju privatno poslan na Dunaj. Ker tam nikdo ni znal jezika, je Sedlnitzky 30. decembra 1841 vrnil delo v Ljubljano, češ, da bodo tam (Pavšek, Blasnik) Baragove razmere bolje poznali in naj mu potem poročajo, če je B. res avstrijski podanik, kakšno je bilo njegovo prejšnje in kakšno je njegovo sedanje zadržanje ter kakšno je jamstvo, da je spis neoporečen. Kajti brez vsake garancije, da rokopis ustreza cenzurnim predpisom, na Dunaju ne morejo dati dovoljenja za tisk.

Ljubljanski ordinariat je podal o B. kar najugodnejše spričevalo in pravi, da je molitvenik pisan v zmislu čistega krščansko-katoliškega nauka in se zato more brez pomisleka izdati tiskovno dovoljenje, kateremu predlogu je pritegnil tudi ilirski gubernij.⁸

Ko je Fr. Pirc želel iti za Baragom in je prosil, da mu dovolijo izselitev v škofijo Detroit in je za ta primer resigniral na podbrezniško faro, je gubernij njegovo prošnjo priporočal, ker da je Pirc izza l. 1813. v popolno zadovoljnost služboval kot dušni pastir in se je vedno pravilno vedel.⁹ Ko se je malo prej Pirc poganjal za razpisano stolico poljedelstva in prirodoslovja na ljubljanskem liceju, je škof Wolf (24. jan. 1834) poročal ljub-

⁸ Predsedstveni spisi ilir. gubernija v muzejskem arhivu, št. 70 in 116 de a. 1842.

⁹ Ibid., št. 2040 de a. 1834.

ljanski policiji o poteku njegove dotedanje službe, trdeč, da se je P. izkazal povsod kot reden in vzoren župnik s tako mirnim in pohlevnim značajem, da so ga farani povsod spoštovali in ljubili. Poudarja dalje njegovo delo in njegove velike zasluge v vrtnarstvu, sadjerejstvu in trtogojstvu ter izraža prepričanje, da bi z njegovim imenovanjem stolica mnogo pridobila, posebno ker so njeni slušatelji po večini itak skoraj sami bogoslovci. — Tudi policijsko poročilo na Sedlnitzkega hvali Pirca kot izbornega pomologa in gospodarja, ki je slovenščine popolnoma več ter ima dar, da svoje znanje primerno in razumljivo izrazi.

Pa še o enem našem ameriškem misijonarju svoje vrste izvemo iz policijskih predalov: o Kamničanu Andreju **Smolnikarju**. Po dovršenih bogoslovnih naukah (kjer so ga učenci in profesorji radi njegovega znanja zelo čislali, tudi Ravnikar je ljubil tega svojega učenca in bibliotekar Kalister je stremiljivega teologa uporabljal za svojega quasi-amanuensisa) je služboval pet let kot kaplan, jeseni 1825 je pa vstopil kot p. Bernard med benediktince v št. pavelski samostan, ki ga je potem (1827) nastavil kot profesorja sv. pisma nove zaveze na celovškem liceju. Deset let je ostal na tem mestu, potem jo je pa nestalni mož z bolešno domišljijo in vero v lastno poslanstvo božje potegnil v svobodno Ameriko, kjer je skušal osnovati kot apostol božji (Kopitar ga zato imenuje l. 1841. v nekem svojem pismu trinajstega apostola) posebno versko ločino (dasi sam ni mislil postati odpadnik) ter ustanovil »naselbino zveze miru«. Bil je prepričan, da se je približal konec sveta in da je on pravi poslanec božji, s katerim se začenja tisočletno vladarstvo Kristusovo na zemlji. Propovedoval je nekak socialističen hiliazem. Pri ameriškem socialističnem shodu v New Yorku l. 1843. so ga izbrali za prvega podpredsednika in takrat je na nakupljenem svetu v Pensilvaniji skušal ustanoviti svojo komunistično mirovno naselbino.

Smolnikar, za katerega je na Pavškovo priporočilo baš takrat v Evropi se mudeči Baraga prosil pri cesarju za izselitveno dovoljenje, tudi v Ameriki ni pozabil na svoje znance v domovini. Venomer jih je nadlegoval s svojimi zmedenimi pismi in jih skušal pridobiti za svoje nazore. Te je izdal l. 1838. v posebni knjigi »Denkwürdige Ereignisse im Leben des Andreas Bernardus Smolnikar«: sledile so še tri knjige (četrti z naslovom »Eines ist Not«). Ti spomini kakor tudi nje-

gov časopis »Friedensbotschaft an alle Völker«, ki ga je po sporu s svojimi bostonskimi farani začel l. 1840. izdajati v Filadelfiji, so po Wolfovem zatrdilu zbudili tudi v Ljubljani dokaj zanimanja, čeprav Smolnikarja že davno niso šteli med resne može. Tembolj pa je razburil avstrijsko policijo, ki ga še ni imela prilike spoznati. Začetkom maja 1843 piše namreč Sedlnitzky v Ljubljano, kako Smolnikar razpošilja pisma in tiskovine svojim znancem in rojakom, pozivajoč jih, da pristopijo k njegovi družbi »za pospeševanje splošnega miru«. Med tiskovinami je bilo tudi 26 številčk letnika 1842 njegovega filadelfskega mirotvornega glasila, ki so jih v Trstu kot javnemu redu in miru »radi sanjarsko separatistične in v političnem oziru obsodbe vredne vsebine« nevarne zaplenili in uničili.

Ker je Sedlnitzky obenem zahteval Smolnikarjev curriculum vitae, je moral med drugim poročati tudi celovski policijski višji komisar Prohazko. Ta pripoveduje, da je Smolnikar ob jesenskih počitnicah l. 1825. obiskal šentpavelski samostan in je kmalu zatem prosil za sprejem vanj. Radi njegovega temeljitega znanja in veselja do teol. studij in radi vzglednega vedenja ga je opat po dobro prestanem konkurznem izpitu l. 1827. poveril z biblično stolico na celovškem liceju, ki jo je do konca stud. l. 1837. opravljajal z veliko vnemo in po strogo cerkvenih načelih. Razen v kolegiju je najrajši bil v svoji sobici in čital, bil je vnet spovednik, živel je zadovoljno s kolegi, ki so ga radi videli v svoji sredi. Prohazka trdi, da je bil Smolnikar zelo spremenljiv v svojih nazorih, dal se je vplivati po knjigah, ki jih je baš čital, očita mu nelogiško mišljenje; v prvih letih je kazal znake zmedene (lichtlos) hiperortodoksije zlasti z ozirom na cerkv. poglavarja, nazadnje pa skoraj vprav nasprotno. Kazal je posebno veselje do pisateljevanja in za delo k velikemu, a mu je manjkalo zato daru jasnega presojanja. Ugovorom se je kmalu vdal in navidez pritrnil naziranju nasprotnika; pred učenci pa da se ni nikoli spozabil s svojimi škodljivimi nazori. Ko je že z Baragovo pomočjo dosegel izselitveno dovoljenje, je šele 21. marca 1837 sporočil svojemu opatu v dolgem pismu sklep, da gre misijonarit. Opat in sobratje so se zastonj trudili, da ga odvrnejo, pa čeprav jim je moral priznati, da njegovi razlogi ne drže. Potem je poslal cesarju prošnjo, kjer so jasni sledovi zmedene prenapetosti. Ko so zahtevali od opata izjavo, je ta namignil na izvršena dejstva in dejal, da Smolnikarjevi izselitvi ne bo delal

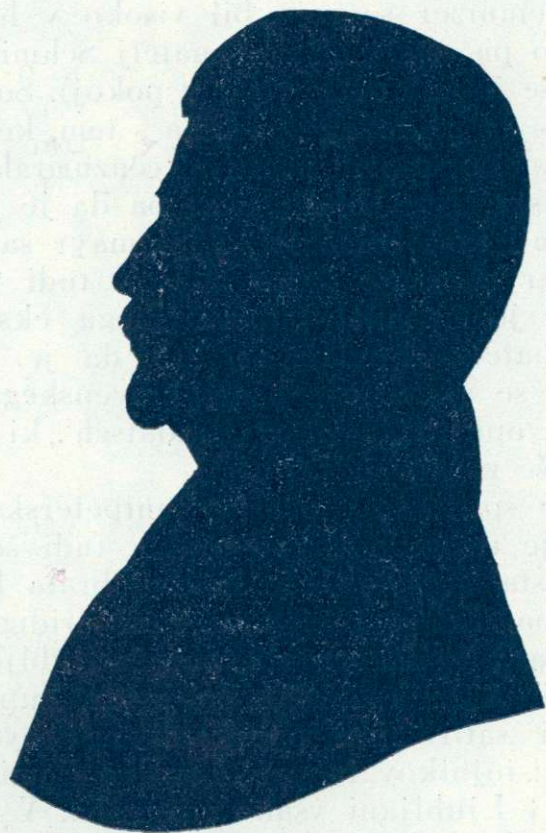

ovir radi njegovega višjega poklica, ki ga baje ima, in zato, ker bi v primeru odklonitve mogel podleči pravi zblodnjavi. Vse to pa le pod pogojem, da izselitev odobrava cesar in da se Sm. pismeno odpove vsem zahtevam do samostana.

Prohazko omenja dalje, da je junija 1838 dobil celovski gimnazijski prefekt p. Franc Fritz (Smolnikarjev dober prijatelj) pismo, kjer ga Sm. s pretnjo, da bo izključen iz nebeškega kraljestva, poziva, naj se s tržaškim škofom Ravnikarjem in s kanonikom Pavškom poda takoj na Dunaj k cesarju in odtam v Sev. Ameriko. A še v istem pismu odvezuje Sm. Fritza od naloženega potovanja v Ameriko! Slična nezmiselna pisma so vsako leto prihajala na opata, razne osebnosti, pa deloma tudi na ordinariate, ki nanje niso odgovarjali. Prohazko pravi, da je zadnjemu bil priložen tudi list »Friedensbotschaft« s pozivom, da vse prodajo in se preselijo v novo se ustanavljajoče mesto Gotenburg. Isti meni dalje, da so gnale Smolnikarja v Ameriko njegove fiksne ideje o mesijanskem kraljestvu, ki si jih je že zgodaj izoblikoval, a jih je znal dobro prikrivati, dalje nezavedno precejevanje samega sebe ter skriti ponos, da bi blestel kot pisatelj, čemur pa je bila doma na potu avstrijska cenzura, na kar opozarja škof Wolf.

Med informacijami ljubljanske policije¹⁰ se nahaja namreč tudi listič z imenom profesorja dogmatike dr. Jan. Pogačarja, ki pa s svojo vsebino in pisavo z vso nedvomnostjo izdaja škofa A. A. Wolfa. Ta pravi, da ga je Sm. kmalu po njegovem prihodu v Ljubljano (kot škof l. 1824., iz Trsta, kjer je bil dotlej gubernijski referent) prosil za odpust iz škofije, da bi mogel v samostan. Ker je primanjkovalo duhovščine, ga je prosil, ne da bi ga osebno poznal, naj opusti svoj sklep. Storil je to zlasti radi tega, ker je slišal o njegovih odličnih studijah in ker je bil zglednega vedenja. Ponudil mu je prikladnejše mesto v dušnem pastirstvu, če mu v Škofji Loki (kjer je tedaj bil) nikakor ni všeč. Ko pa mu je nato Smolnikar odgovoril, da se čuti za višje poklice, se škof Wolf ni več obotavljal izdati mu dovoljenje (31. X. 1825) za vstop v št. pavelski samostan.

Wolf pa tudi trdi, da je Sm. že v Celovcu kot profesor bibličnega studija včasih pokazal svoje čudne nazore. Ko je prišel v Ameriko, mu tam ni bila na potu nobena cenzura in je

Emil Korytko

zato takoj nastopil s spisi in knjigami, kjer se je svetu oznanil za novega apostola Andreja in za poslanca božjega ter napovedal boj papežu, vsem škofom, duhovnikom in vernikom, ki niso šli za njim. Wolf pravi, da že iz Smolnikarjevih spisov sledi, da je avtor očitno zmešan, vendar pa pri vsem tem zelo zloben¹¹ in je le obžalovati, da so mu dovolili izseliti se v Ameriko, ko so ga vendar že nekoliko mogli poznati iz njegovih izjav v Celovcu in iz njegovih dvorni cenzuri predloženih spisov. Škof obžaluje, da je sedaj Smolnikar v novem svetu v veliko sramoto našim domačim misijonarjem in se v škodo katoliški veri potika okrog, trpi sam pomanjkanje in pri vsem tem ne popusti od besne namere, da ustanovi lastno versko stranko. **T**rde in dolgotrajne boje je moral vojevati z birokracijo tudi Čbeličar dr. Jakob Zupan. O teh je pisal že dr. Prijatelj v ZSM (IX). Naj sledi v naslednjih vrsticah še nekaj nadaljnjih podatkov, ki imenovano razpravo dopolnjujejo. L. 1832. poroča začasni vodja ljubljanske policije, prosluli Vodnikov ova-duh Kremnizer, kako da je Zupan v »svoji« gostilni pri Maliču napadal škofa, češ, da uničuje Goričane, kjer je radi štednje, da ga »sarta tecta« manj stane, opustil en del poslopja. Razburjen je bil tudi radi tega, ker je Zupan imenoval policijo »staro podrtijo«

¹⁰ Cf. Muzejski arhiv v Ljubljani, policijski spisi, št. 145 de a. 1845.

¹¹ Zato mu na pisma niso odgovarjali, ker je rad zavijal in potem javno smešil.

(Kremnizer sam je bil visoko v letih, prav tako pa tudi polic. ravnatelj Schmidhammer, ki se je baš odpravljaj v pokoj). Sodil je, da si je ta pridevek zaslužila s tem, ker policija nekaj Zupanovih pesmi ni cenzurirala za natis v listu *Illyr. Blatt*; sicer pa da je pesmi odklonil tudi izdajatelj Kleinmayr sam. Kremnizer obtožuje dalje Zupana tudi radi tega, ker je napadel gubernijskega ekspeditnega ravnatelja Pradatscha, češ, da je nesramen, ker se sramuje svojega slovenskega pokolenja, opustivši obliko 'Bradatsch', ki jo je nosil še njegov oče.

V teh spisih se v zvezi s šentpetersko pridigo, ki je dvignila toliko prahu, tudi še omenja, da sta Zupanov oče in dva brata bila umobolna. Ko je preiskava radi pridige in predavanj že dozorevala, poroča ljubljanska policija 28. marca 1835, da je dr. Zupan s svojimi satiričnimi opazkami na rovaš svojih predstojnikov in preiskovalne komisije izgubil v Ljubljani vsako zaslombo. V Karlovec, Zagreb in Celovec je delal večje izlete, a se je povsod izogibal katoliške duhovščine. Večkrat se je podal tudi ven na deželo; vedno pa je v takih primerih jemal seboj številne podobice in jih delil med ljudstvo, hoteč s tem pridobiti njegovo naklonjenost. Kar se tiče njegovega političnega mišljenja, je s svojimi prenačljenimi izjavami vzbudil sum, da se deloma strinja z nazori inozemskih demagoških pisateljev in da ga bodo zato policijsko opazovali. Na policiji so še pripomnili, da je dr. Zupan nedavno odpotoval z gostilničarjem Ulbingom (v Gradišču št. 62) na Dolenjsko, ter končno predlagali, naj bi Zupana poslali v kak samostan ali pa v oddaljenejše mesto, da ne bo pohujšanja.

To se je tudi zgodilo: z odlokom z dne 15. septembra 1835 so razrešili Zupana profesure, mu nakazali malo pokojnino in mu za njegovo nadaljnje bivališče odkazali Celovec. Pa tudi tam policija ni imela miru pred konfiniranjem. Koncem februarja 1839 mora namreč poročati, da je večkrat svojevoljno zapustil Celovec in prepotoval križem celo območje ljubljanske policijske direkcije; obiskoval je gostilne ter govoril na način, ki da za duhovnika nikakor ni primeren. Ilirski gubernij je z ozirom na to naročil (6. III. 1839), naj dr. Zupana, kadar bi se zopet pojavil (sc. v Ljubljani), takoj pokličejo na policijo in ga pozovejo, da odpotuje v Celovec; tam pa se mora vedno javiti in prositi, če bi hotel kam potovati.

Tako so torej tekla Zupanu leta v celovškem pregnanstvu. Spomladi l. 1840 je umrl tamoš-

nji škof J. Mayr, ki je bil poprej v Ljubljani referent v studijskih in duhovskih zadevah. Ko mu je po novem letu 1841. sledil novi škof Fr. Ant. Gindl, se je poleti tega leta spomnila Studijska dvorna komisija tudi Zupanove usode. Pravi, da ne bi hotela zamuditi nobene prilike, če bi bilo mogoče dr. Zupana pripraviti zopet do dela in do urejenega duhovniškega vedenja. Gubernijsko predsedstvo naj se zatorej posvetuje z novim škofom, če bi hotel in mogel Zupana kje v svoji škofiji uporabiti. Vdajali so se namreč nadi, da bo dr. Zupan rajši poslušal in ubogal novega škofa, do katerega ne čuti nasprotstva in bi mu zato lažje zaupal. Vendar kljub temu ni prišlo do kakih sprememb. Zupan je bil še nadalje priklenjen na Celovec, tako da niti Sreznjevskega ni smel spremiti v bližnji Blatograd k Jarniku. Prepovedali so mu celo čitati mašo v celovski stolnici in ob teh razmerah je predlagal gubernij, da bi Zupana premestili v kako drugo provinco. Morda je bil novi škof, Čeh Adalb. Jož. Lidmanský (ki je spomladi l. 1842 zasedel celovško škofovsko stolico po jeseni l. 1841 umrlem Gindlu) tisti, ki je predlagal, da bi Zupana premestil v Prago.

Temu pa ni pritrdila Dvorna pisarna, ki je 27. maja 1843 sporočila, da bi taka premestitev ne odpravila nedostatkov, marveč bi pohujšanje le še razširila. Če bi pa škof izjavil, da bi bilo dr. Zupana težko pustiti še dalje v Celovcu, potem ne preostaje nič drugega, ko da se ga po kanonskih določbah da zopet na razpolago njegovemu lastnemu škofu, ki potem lahko povpraša za njegov sprejem v kaki drugi škofiji pri dotičnem ordinariatu. Olajšal pa je ta odlok delo guberniju s tem, da mu odslej ni bilo treba pošiljati četrtletnih poročil, marveč je zadostovalo, če so le enkrat na leto obvestili Dunaj o Zupanovem vedenju.¹² — Po teh dogodkih se zdi, da je Zupan »živel tiho in v svojo usodo vdano v Celovcu do svoje smrti 1852«. Tudi Urbana Jarnika, ki smo ga baš omenili v zvezi z dr. Zupanom, srečamo v policijskih spisih. Ko se je namreč med drugimi pote goval za izpraznjeno mesto prošta in župnika v Tinjah, je koncem meseca junija 1836 poročala celovška policija o njem, da je bil rojen 11. maja 1784 ter da je 12. oktobra 1806 prejel mašniško posvečenje. Vse svoje duhovniške funkcije — tako beremo dalje — opravlja s častjo in dostojnostjo ter v po-

¹² Muzejski arhiv v Ljubljani, predsedstv. spisi ilir. gubernija, št. 1778 de a. 1841 ter 798 de a. 1843.

sebno zadovoljstvo faranov; kot cerkveni govornik je splošno priljubljen, je vnet katehet in uživa zato kot duhovnik splošno spoštovanje. Njegova nrvnost je brezhibna, njegovo politično mišljenje ga kaže kot zvestega državljana, vdanega cesarju in načelom njegove vlade. Poročilo še pravi, da se Jarnik vedno znanstveno izobrazuje, zlasti se bavi s slovanskim jezikom, ki ga marljivo in temeljito raziskuje in je v tem jeziku izdal že tudi več del.

Naravno je seveda, da vsebujejo spisi ljubljanske policijske direkcije predvsem tudi podatke o mladem gališkem konfinirancu Emilu Korytku, ki je prišel 26. januarja 1837 v Ljubljano.¹³ Korytko in njegov izgnanski sodrug Boguslav Horodyski sta na poletje prosila, da bi smela napraviti petdnevni izlet v Bohinj, tridnevnega pa v Idrijo. Policijski ravnatelj Sicard ni maral o tem sam odločiti. V svojem poročilu (15. junija 1837) pravi, da sta hodila pozdravljat Poljake, ki so jih deportirali v Ameriko. Posvaril ju je; obljubila sta, da ga ubogata ter sta se opravičevala, da sta se šla samo posloviti. Sicard omenja, da sta z odvetnikom Crobathom,¹⁴ kjer sta tudi na hrani, v prijateljskem razmerju, kar je treba radi priznane neoporečnosti tega moža le pozdravljati. Z dostojnim vedenjem se hočeta oba konfiniranca izkazati, da sta vredna pozornosti, ki jima jo izkazuje dr. Crobath in pri njem zaposleni dr. jur. Prešeren.

Da bi jima Sedlnitzky ne odbil izleta, je Sicard še pristavil, da sta si na binkoštni ponedeljek (15. maja 1837) v spremstvu dr. Crobatha smela ogledati Postojnsko jamo. V Ljubljani so jima dali zaupno osebo ter razen tega opozorili na nju tudi še postojnskega okrožnega glavarja. Z izleta sta se konfiniranca vrnila 17. maja in je zato Sicard menil, da bi se jima pot v Bohinj in Idrijo mogla dovoliti, ker sta se doslej vedno držala naročil in se zato ni bati, da bi potovanje samovoljno razširila ali ga celo zlorabila za pobeg. Sedlnitzky pa je (14. jul. 1837) prošnjo odklonil, češ, da to ne gre, ker jima je cesar odkazal Ljubljano za bivališče in ju drugod ni mogoče nadzorovati.

Sredi meseca oktobra 1837 je prosil 'Emil de Pohorzyce Jelita Korytko', da bi cesar končal njegovo časovno nedoločeno pregnanstvo in bi mu dovolil vrniti se v njegovo gališko domovino, kjer je moral takoj po triletni ječi

¹³ Datum po policijskih spisih. Dr. Kidrič (Paberki o Korytku, Ljublj. Zvon, 1910, str. 432) navaja po IMK, XIX, 9, kot dan prihoda 27. januar 1837.

¹⁴ Crobathova žena je bila Poljakinja Josipina Brugnak.

Janez Pradatsch

zapustiti starše in sorodnike in se podati v tujo, zelo drago deželo ter se tu vzdrževati z lastnimi sredstvi. Ni se upal poprej obrniti na cesarja, ker so mu obenem sporočili, da se hočejo na ta način samo prepričati o njegovem brezhibnem vedenju. Korytko pravi, da je s svojim vedenjem in brezpogojno ubogljivostjo mogel izpodbiti neugodno mnenje galiških oblasti, kar mu morejo potrditi tudi ljubljanske gosposke. Z ozirom na to prošnjo je morala 22. oktobra 1837 podati svojo izjavo tudi ljubljanska policija. Sicard pripoveduje tam, kako je bil Korytko pri Lvovskem kriminalnem sodišču radi veleizdaje v preiskavi, ki so jo ukinili in osumljenca konfinirali v Ljubljani. Ves čas svojega bivanja se je Korytko vedel mirno in dostojno, tako da njegovega življenja ne more v nobenem oziru grajati. S svojim soizgnancem Horodyskim je stanoval spočetka skupno v mestu št. 22 (Stari trg št. 15), a se je potem v juliju, ko se je češče čutil bolnega in je potreboval zato boljše postrežbe, preselil k dvornemu in sodnemu odvetniku dr. Crobathu, obče spoštovanemu in poštenemu možu, kjer je že itak bil poprej na hrani. Korytko ima dostop v mnoge ugledne ljubljanske hiše, kjer ga sprejemajo z dvorljivostjo, ker se ume dostojno in vljudno vesti. Sicard pravi dalje, da K. pridno obiskuje kazinsko čitalnico in se zdi, da se briga zlasti za filološki studij, ker namerava, kakor se je izrazil, izdati poljsko-angleško slovnico. Iz vsega njegovega ustnega in pismenega občevarja je mogla policija posneti — kakor sama pravi — pomirljivi rezultat, da stremi K. edino za tem,

da se izkaže popolnoma vrednega cesarjevega pomiloščenja, ki ga čaka z napetim hrepene-
njem in v misli, da je že blizu.

Tej izjavi je priloženo tudi še redno policijsko poročilo za september in oktober. Tu stoji, da sta se oba Galičana tudi v tem razdobju tako v moralnem kakor tudi v političnem oziru popolnoma primerno obnašala. Svoje življenje skušata bolj in bolj poenostaviti s tem, da oba obedujeta opoldne pri dr. Crobathu ter se sicer v vsakem oziru zelo omejujeta, posebno pa še Horodynski, čigar subsistenca se zdi, da še nikakor ni osigurana.

Zozirom na Horodynskega prošnjo za subsistenčno podporo so ga opozorili, da jim je »z gotovo verjetnostjo« znano, da je po svojem l. 1827 umrlem očetu podedoval ok. 3000 zlatov, ki mu še niso bili izplačani. Horodynski je nato dejal, da bo svojo prošnjo ponovil pred cesarjem in dokazal, da je brez sredstev in da se v Ljubljani zato ne more preživljati. Ljubljanska policija sama je pristavila, da je »pod roko« izvedela, da je Horodynskemu posodil ljubljanski lekarnar Gromadzki 300 gld. v srebru, dr. Crobathu pa da je na hrani dolžen nad 100 gld. Radi tega se je bati — tako bemo dalje —, da bo Horodynski pri svoji sicer ne popolnoma dokazani ubožnosti zlezel še bolj v dolgove, kar bi znalo pri njegovem dotedanjem brežhibnem vedenju povzročiti nepravilnosti, zlasti še, ker mu njegove osebne razmere in njegov policijski položaj onemogočajo, da bi si kaj pridobil, in ker je doslej upal, da mu bodo za čas konfinacije dovolili podporo. Tudi Korytko da je izjavil, da bo prosil (kar je, kot smo videli, tudi storil) za ukinitve konfinacije, ker so se s tako prošnjo tudi že njegovi starši obrnili do cesarja. Tudi poštna uprava je policiji sporočila, da se Korytko in njegov drug nista nikoli spuščala v nedovoljeno ali zvijačno korespondenco. (Korytko je v teku zadnjega meseca prejel od svojih staršev iz Zaleszczyka troje pisem, odposlal pa jim je eno, ter eno pismo od svaka Jož. pl. Jasinskega iz Zablotowa, ki mu je z enim pismom odgovoril.)

Kljub vsem za Korytko zelo ugodnim izjavam ljubljanskih oblastev pa je Sedlnitzky dne 20. novembra 1837 odločil, da njegove prošnje za pomilostitev ne more predložiti v ponovno obravnavanje, ker bi bilo treba zato posebnega cesarjevega sklepa, za kar pa manjka zadostnih razlogov in se je konfinacija izrekla vprav na osnovi kazenske procedure.

Ta odlok je obravnaval tudi gmotne zadeve Horodynskega. Ljubljanski gubernij je namreč že poprej večkrat opozarjal, da Horodynski

od doma ne dobiva nobene podpore. Da bi ne zbujal javnega usmiljenja in ker se je vedno hvalevredno zadržal, so pri vladi predlagali, naj bi mu priznali za preživnino dohodke plače drugega diurnista (t. j. 40 kr. konv. den. na dan). Sedlnitzkemu pa so iz Galicije poročali o zgorej omenjeni dedščini in je zato 20. septembra 1837 vsako podporo odbil, češ, da Horodynski le hlina ubožnost, da bi se s tem rešil relegacije. Na ta svoj prejšnji odlok se je torej Sedlnitzky skliceval tudi dva meseca kesneje.

Glede pripombe ljubljanske policije, da se je Horodynski moral zadolžiti pri lekarnarju Gromadzkiemu in pri dr. Crobathu je Sedlnitzky odvrnil, da bi rad vedel, kakšno poročstvo je moral Horodynski nuditi svojim upnikoma, ker da je težko verjeti, da bi dobil posojilo kar tako brez vsakega jamstva. Kljub naročilu, naj v Ljubljani »na nepreocit način« poizvedo o tem kaj več, menda niso mogli iztahniti nič posebnega. Sedlnitzky je zato (22. marca 1838) naročil, naj obvestijo Gromadzkega in dr. Crobatha, da ne moreta računati na to, da bi se jima Horodynskijev dolg povrnil iz kakega sustentacijskega prispevka. — Ljubljanski gubernij pa se zdi, da je bolj verjel Horodynskemu samemu, ker poroča spomladi l. 1839, da je po smrti svojega p o d p o r n i k a Korytko vidno potr. Morda mu je tudi to spoznanje pripomoglo, da se je Horodynski smel meseca avgusta 1839 vrniti domov v Galicijo, ko je že poprej poskusil, da bi smel v cenejši Gradec, ker mu radi revme tudi ljubljansko podnebje ni prijalo.

Po 15 mesecih svojega ljubljanskega bivanja je prosil Korytko 11. aprila 1838 ljubljansko policijsko ravnateljstvo, naj bi se zavzelo zanj pri cesarju in mu opisalo njegov, policiji dovolj poznani, žalostni položaj, da bi se smel vrniti zopet domov. Kajti njegova najsrčnejša želja je ta, vrniti se v svojo domovino in v tiste razmere, ki bi v njih ne bil prisiljen, da mu dragocena mladostna leta ginevaju v brezsystemske cepkanju časa (Zeitversplittern). Skliceval se je na to, da je s svojim brežhibnim obnašanjem v Ljubljani izpodbil vsako sumnjo, ki bi se ga še mogla držati. Če bi pa pomilostitev še ne bila mogoča, potem je prosil Korytko, da bi vsaj strogo konfinacijo nekoliko omilili. Bliža se lepi letni čas. Dežela njegovega sedanjega bivanja je bogata na naravnih čudesih in drugih posebnostih. V preteklem letu jima s Horodynskijem ni bilo dovoljeno izostati več kakor en dan izven Ljubljane. Nista smela obiskati niti Idrije niti Bohinja. Korytko je zato prosil

policijsko ravnateljstvo, da to omejitev odpravi in tako olajša njegovo trdo usodo. Ako pa bi ne mogli tega sami storiti, naj predložijo njegovo prošnjo z blagohotnim poročilom višji oblasti, on pa se hoče točno pokoriti vsaki odredbi v tej zadevi.

Policijski direktor Sicard je z ozirom na to, da je bila poleti 1837 slična prošnja odbita, predložil nanj naslovljeno vlogo dež. guvernerju odn. Sedlnitzkemu, poudarjajoč, da se je prosilec doslej vedno točno in voljno uklonil vsem odredbam in se je v vsakem oziru obnašal tako, da mu ni kaj očitati. Sedlnitzky je na Korytkovo prošnjo odgovoril 9. julija 1838. Guvernerju Schmidburgu sporoča ta, da v zadevi pomiloščenja iz že sporočenih razlogov kljub ugodnemu poročilu policije o zglednem konfinirančevem vedenju nikakor ne more provocirati nove cesarjeve odločbe. Kar pa tiče manjših ekskurzij iz Ljubljane, mu te z ozirom na ubogljivost prosilca in na guvernejevo priprošnjo dovoljuje v maksimalnem obsegu 6 milj od Ljubljane pod pogojem, da se mu vedno sproti določa ne preobsežen termin za vrnitev, da vedno označi kraje, ki jih želi obiskati ter da se skrbno kontrolira njegovo občevanje in sploh vse njegovo delovanje. Korytka naj o tem obvestijo s pozivom, da se bo tudi v bodoče z neoporečnim političnim zadržanjem izkazal vrednega gornje olajšave. Sedlnitzky je želel, da ga informirajo tudi o rezultatih Korytkovega nadzorovanja ob času, ko bo bival izven Ljubljane.

Na ponovno prošnjo, da se mu dovoli 14 do 20 dnevna odsotnost, je Sedlnitzky dne 14. julija 1838 dovolil Korytku, da sme radi potrebne spremembe zraka in z ozirom na zdravniško priporočilo obiskati kopališča Bled in Belo, ker je mislil, da kraja nista nad 6 milj od Ljubljane oddaljena.¹⁵ Toda dolgotrajna ječa, duševno trpljenje, neutešljivo domotožje in drugačne podnebne razmere so glodale na njegovem že itak šibkem zdravju ter mu končno zadnjega januarja 1839 izpodjedle korenino njegovega življenja.

Ko je prosil Leopold Kordeš, da mu dovolijo izdajati časopis »Carniola«, je po Schmidburgovem naročilu poročala tudi o njem ljubljanska policijska direkcija (2. marca 1838). Iz poročila izvemo, da je bil Kordeš 28 let star, katoliške vere, neoženjen, rojen v Kamnigorici kot nezakonski sin Frančiške Kordeš, hčerke

¹⁵ Prim. za vse to: Muzejski arhiv v Ljubljani, predsedstveni spisi ilir. gub., št. 1670, 2164 ter 2651 de a. 1837; št. 6, 835, 1744, 1799 ter 2811 de a. 1838; št. 659 in št. 1864 de a. 1839. — Spis o konfinaciji gl. sub No. 2981 de a. 1836.

Leopold Sicard

nekega fužinarskega solastnika. Njegova mati ga je poslala v Novo mesto v šole, kjer je absolviral gimnazijo ter l. 1831 dokončal v Celovcu filozofske studije. Še pred zadnjim filozofskim izpitom pa je bil v Celovcu na račun svojega okraja potrjen kot prostak k 4. artilerijskemu polku; vendar pa je dobil dopust, da je mogel svoje izpite dokončati. Pri topničarjih je služil do januarja l. 1834, potem pa je bil na lastno prošnjo prestavljen k pešpolku Langenau, kjer je bil ves čas v polkovni avditoriatski pisarni za aktuarja, dokler ni dobil meseca septembra 1837 kot invalid odpustnice.

Policija pravi, da je čula, da je Kordeš dovršil gimnazijo z odličnim, filozofijo pa z dobrim uspehom ter da se je bil kot dijak vedno v vsakem oziru lepega vedenja; njegovih spričeval in vojaške konduite liste pa ni mogla videti, ker je Kordeš te dokumente priložil svoji prošnji za mesto aktuarja v okraju Boštanj (Savenstein). Ko je prišel od vojakov, je potoval Kordeš na Dunaj in potem v Trst ter se je vrnil šele ob novem letu 1838 v Ljubljano. Policija trdi, da v teh dveh mesecih ni na njem v verskem in političnem oziru opazila nič neugodnega, le to je mogla ugotoviti, da se je Kordeš pajdašil samo z manj izobraženimi osebami in da je obiskoval gostilne nižje vrste.

Onegovem nasledniku v uredništvu Carniolije, o upokojenem kameralnem tajniku Fr. Hermann-u p l. Hermannsthal-u izvemo iz policijskega poročila (29. febr. 1840), da je bil upokojen s tretjino svoje plače in da stanuje

s svojo družino pri svojem tastu, odvetniku dr. Oblaku. Hermann je v vsakem oziru znanstveno zelo naobražen mož, ki posveča sedaj vse svoje življenje znanstvenemu studiju. — Pridno obiskuje predavanja na filozofskem učilišču ter se zdi, da se pripravlja za kako modroslovno stolico. Pri občinstvu uživa dober glas, tudi v npravnostnem oziru in glede političnega in socialnega zadržanja se v njegovem obnašanju ni nikoli kaj slabega opazilo.

Herman pa se kot urednik ni obnesel. Zanimanje za list je padalo in Blasnik — ki je nanj kar via facti prešla pravzaprav Kordešu podeljena izdajateljska pravica¹⁶ — se je po Hermannovi odpovedi spomnil na prvega urednika. Spomladi 1843 je odšla na Dunaj Kordeševa prošnja, da se mu zopet dovoli uredništvo Carniolije. Tu se je domislil Sedlnitzky, da je bilo Kordeševo obnašanje v času njegovega dunajskega bivanja v l. 1841 in 1842 vse prej nego priporočljivo. Bil je brez pravega posla in seveda zato tudi brez primernih sredstev. V svojih stiskah in zadregah je potem vsiljivo nadlegoval s prošnjami za podpore dvor in aristokracijo, pa tudi ravnatelje gledališč in ostalo glediško osebje. Dunajska policija je bila slednjič prisiljena, da je pozvala Kordeša, naj se vrne domov; Sedlnitzky sam mu je v ta namen pri cesarju izposloval 40 goldinarjev konv. denarja podpore.

Ker je moral ljubljanski gubernij o zadevi znova poročati, se je obrnil za podrobnejša pojasnila na polic. ravnatelja dr. Uhrerja. Le-ta je (19. julija 1843) sporočil, da se je **Kordeš** po svojem prisilnem odhodu z Dunaja dne 12. januarja 1843 nastanil v Celovcu. Le v času od 5. do 19. aprila se je mudil v Ljubljani, kjer se je pogajal z Blasnikom radi uredništva Carniolije. Po sklenjeni pogodbi se je z vednostjo policije podal na Dunaj, da bi tam poiskal poslovnih zvez, kakor je določala pogodba. V prestolnici se je mudil 14 dni, ne da bi dal povoda za kake pritožbe. Ljubljanski policiji se je zdel resnejši in čamerjenejši kakor l. 1838, ko je po dovoljenju za izdajanje lista delal dolgove in se lahkomišlno obnašal in bil sploh po značaju in vedenju tak, kakor ga je tedaj policija opisala.

Dr. Uhrer meni dalje, da čeprav nima Kordeš tistega širokega znanja in onega finega takta, ki se zahteva od izvrstnih urednikov, se mu vendar ne more odrekati neka literarna

izobrazba, razmeroma dobra talentiranost in sposobnost. Zlasti spreten je bil v zbiranju in kompilaciji prispevkov, ki so mu od raznih strani prihajali za Carniolijo in je zato ta list za njegovega uredništva bil mnogo bolj razširjen in priljubljen nego li pod naslednikom Hermannom. Ker ima Kordeš še vedno iste sposobnosti, ki so mu naklonile izdajateljsko dovoljenje in se je že izkazal kot večjega urednika, in je dalje v teku zadnjih treh let njegova preizkušnost le še izzorela in je njegovo vedenje po grenkih izkušnjah postalo bolj resno ter je za trdno sklenil, da bo na pošten način skrbel za svoj obstanek, zato je menila ljubljanska policija, da se Kordeš ne bo izkazal nevrednega za ev. dovoljenje uredništva Carniolije. Ob novi zaposlitvi in pri sredstvih za preživljanje se ne bo ponovilo njegovo dunajsko obnašanje, ki ga je zakrivil predvsem nezadostni zaslužek.

Glede na to ugodno policijsko poročilo je Sedlnitzky spregledal Kordeševo dunajsko bohemstvo. Dne 20. avgusta 1843 je odločil, da je pripravljen priznati Kordeša za urednika Carniolije, ki jo bo sedaj urejeval popolnoma na račun izdajatelja Blasnika, vendar le pod pogojem, da se cenzura tega lista poveri posebno preudarnemu in pazljivemu cenzorju, ki bo strogo odgovoren za nespotekljivost vsebine člankov. — O tem je ljubljanski gubernij takoj obvestil časopisnega cenzorja dr. Sporerja odnosno njegovega namestnika Schloisnigga.¹⁷

Tudi Andreja **Smoleta** so pretehtali, ko je prosil, da bi smel izdajati slovenski politični in literarni časopis. V tej zadevi se je obrnil 2. maja 1840 gubernij na ljubljansko policijsko ravnateljstvo, da mu poroča o prosilčevi zanesljivosti, o njegovem npravstvenem in političnem zadržanju, o njegovem glasu med občinstvom ter o stopnji njegove, za tako podjetje potrebne izomike. Gubernij da mora biti o vsem tem poučen, preden more o stvari staviti primeren predlog policijski in cenzurni dvorni oblasti.¹⁸

Gradivo o Smoletu je v glavnem zbral policijski kancelist Schadek, poročilo za gubernij (7. junija 1840) pa je sestavil ravnatelj namestnik, polic. višji komisar Suchanek. Tu beremo, da je bil Smole, ki je stanoval na Dunajski cesti št. 61, star 38 let, katoliške vere, neporočen, Ljubljančan, sin pokojnega žitnega

¹⁶ To je Sedlnitzky kesneje tudi pogrjal, a je pravno stanje, ki ga je ilir. gubernij molče priznal, pustil obveljati, ker se mu je Blasnik zdel po svoji gmotni poziciji in po svojem značaju kot izdajatelj primernejša oseba, kakor pa vihravi Kordeš.

¹⁷ Prim. o vsem tem predsedstvene spise ilirskega gubernija v ljublj. muzejskem arhivu, št. 808 ter 1228 de a. 1843.

¹⁸ Se je pač bal, da dobi zopet »nos«, kakor ga je dobil malo poprej radi Kordeša. Prim. mojo Zgodovino slov. naroda, str. 360.

trgovca Smoleta, da je bil prejšnja leta ljubljanski poštar. L. 1827 ali 1828 pa je nenadoma izginil, vzešši seboj 6000 gld. konvencijskega (srebrnega) denarja, ki je bil lastnina njegove takrat še živeče matere. Potoval je po (izvenavstrijski) Italiji in Franciji, največ pa po Angleškem ter se je šele pred par leti vrnil, potem ko je porabil vso seboj vzeto gotovino. Kakor je pred svojim pobegom živel šumno in potratno, tako tiho in neopaženo se je zadržal po svoji vrnitvi. Večji del je preživel na svojem posestvu Prežek, kjer je prestal težke bolezni kot posledice poprejšnjega neurejenega načina življenja. Pri občinstvu ni na posebno dobrem glasu, ker ga splošno poznajo kot pustolovca. Sicer pa so nanj skoraj popolnoma pozabili, ker je po svojem povratku živel večinoma osamljeno; le ko se od časa do časa zopet prikaže v Ljubljani, oživi tu in tam spomin na burkaste objestnosti njegovega poprejšnjega ekstravagantnega življenja.

Obiskoval je le nemške (t. j. nižje) šole, vendar nikakor ni brez izobrazbe, ker si je pri svoji naravni nadarjenosti znal v beletristiki pridobiti mnogo znanja. Zelo je napredoval v studiju tujih jezikov — ne pa toliko v svojem slovenskem materinem jeziku —, tako da govori precej gladko francosko, italijansko in angleško. Ko se je vrnil iz tujine, se je zdelo, da se je oprijel ekonomije svojega posestva, ki pa ga je pred nekaj meseci prodal nekemu Kalesiču¹⁹ baje za 27.000 gld. Sedaj pa prebiva v Ljubljani brez pravega posla ter živi od obresti (600 gld.) nedotakljive glavnice 12.000 goldinarjev, ki jo je pri sodišču založila njegova rajnka mati. Ker je bil Smole zelo slabega zdravja in so se poznali na njem znaki že izživelega in komaj še vegetirajočega človeka, je policija sodila, da bo dal Smole samo ime, dejansko uredništvo lista pa da bo najbrž poverjeno drugi osebi. Kar se pa tiče političnega mišljenja, ni bilo nikoli slišati o njem kaj neugodnega; v poročilu na gubernij so sicer označili Smoleta za pustolovca, izpustili pa so Schadekovo pripombo, da je vdan tudi pijači.

Tudi »Novice« so povzročile, da so se med policijskimi spisi ohranili opisi in oznake nekaterih mož. Sredi aprila 1842 sporoča namreč gubernij policijskemu ravnateljstvu, da je prosil Blasnik za dovoljenje, izdajati pod odgovornim uredništvom dr. J. Orla slovenski tehnični časopis po vzorcu Pfennig-Magazina in sicer kot prilogo beletristični Carnioliji. — Glede Blasnika so iz policije poročali

Lud. bar. Mac-Neven

(26. aprila 1842), da so pri splošnem nadzoru vanju ljubljanskih tiskarjev opazili, da se je vedel vsekdar kot pošten, rodoljuben in neporečen mož, ki je s svojo posebno delavnostjo in podjetnostjo dvignil svojo tiskarno na prvo mesto. Neumorno si prizadeva, da bi čim bolj izpopolnil v svoji založbi izhajajoči leposlovni časopis Carniolijo, ki se mora za svoj obstoj prav za prav zahvaliti njegovi podjetnosti.

Odr. Orlu pa izvemo tam, da je bilo splošno mnenje, da je v poljedelski in pomološki stroki ter v sorodnih panogah najbolje podkovan in da je slovenščine popolnoma zmožen. Na Barju je imel obsežna zemljišča, ki jih je uspešno obdeloval. Med občinstvom je bil na dobrem glasu.

Sedlnitzky pa se s tem guvernerjevim poročilom še ni zadovoljil. Dne 13. junija 1842 je naročil ljubljanskemu policijskemu ravnatelju dr. Fr. Jan. Uhrerju, naj mu poroča podrobneje o dr. Orlu, odgovornem uredniku slovenske, nemškega jezika nevesčemu delu podeželskega ljudstva namenjene tedenske priloge »Carniolije«, ki naj bi izhajala pod imenom »Kmetiške in rokodelske novize«. Preden pa bi mogel s popolno mirnostjo o tej zadevi odločiti, naj mu policija na neočit način preskrbi o dr. Orlu podatkov glede narodnosti, o njegovem poprejšnjem življenju, o družinskih in drugih razmerah ter o njegovem načinu življenja in mu obenem sporoči lastno mnenje

¹⁹ Po Smoletu: Klešić (Gl. Zb. M. Sl., IV, 195).

o tem, da li smatra po vsem tem dr. Orla za popolnoma sposobnega in zanesljivega za uredništvo lista.

Policijski nadkomisar Suchanek je na osnovi poizvedb sestavil (16. julija 1842) odgovor, kjer pravi, da je dr. Jož. Orel doma iz vasi Skopo na Primorskem, 45 let star, oženjen, oče šestih otrok in da biva že 18 let v Ljubljani, kjer je po nekem sorodniku podedoval posest št. 10 v karlovškem predmestju. Po doseženem doktoratu se je bavil s sestavljanjem pravnih (Satzschriften). S svojim ostrim slogom in s pogostimi neprimernimi izrazi, ki se jih je v svojih spisih posluževal pogosto zlasti zoper odvetnike, pa je deželno sodnijo (Landrecht) kot svojo nadrejeno oblast tako zelo zoper sebe usmeril, da ga potem niso smatrali sposobnega za odvetništvo in ga je nato res tudi več mladih doktorjev preskočilo. V prejšnjih letih je rad zahajal v veselo in živahno družbo, toda znatne skrbi, ki mu jih povzročajo vzgoja doraščajočih otrok in ki jim posveča vso svojo očetovsko skrb, so povzročile, da se nekaj let sem zadrži bolj resno in možato. Kar se tiče njegovih religioznih, političnih in moralčnih načel, ni nič neugodnega znano. Bavi se sicer deloma še vedno s sestavljanjem pravnih spisov, vendar mora posvečati največ pozornost svojim obsežnim, večinoma barjanskim posestvom, posebno še, ker ravna popolnoma na znanstven način in mu je poljedelstvo edini vir dohodkov za vzdrževanje njegove družine. Manjka mu sicer leposlovna naobrazba, tudi so mu oblike olikanega sveta docela tuje, vendar pa je v stroki poljedelstva, pomologije in z ekonomijo sorodnih industrijskih (= obrtno podjetnih) panogah dokazal kranjski kmetijski družbi take dokaze svojega znanja, da ga sedaj po pravici štejejo med prve korifeje te institucije. To se razvidi tudi iz tega, da so ga pri volitvah družbinega tajnika v mesecu maju 1842 za to mesto bili že predlagali. Glede na vse to in vpoštevajoč dejstvo, da je dr. Orel popolnoma zmožen slovenščine, se je mnenje policije glasilo tako, da bi se mu uredništvo predlaganega lista moglo z mirnim srcem zaupati.

Istočasno ko se je hotel podrobneje informirati o dr. Orlu, je vpraševal Sedlnitzky policijo tudi o tem, če je od gubernija predlagani cenzor »Novic«, upokojeni gub. svetnik. Jan. Nep. Vesel, po svojih razmerah, znanju in izobrazbi za ta posel popolnoma sposobna oseba. Suchanek je glede na to poročal, da je bil Vesel rojen v Gospiću v Vojaški krajini, da je star 69 let, vdovec, oče štirih odraslih otrok, od katerih je najstarejši sin kot aktuar v službi

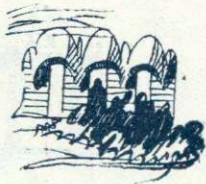
ljubljske mestne in deželne sodnije, drugi je okrožni zdravnik v Postojni, tretji pa koncipist pri ljubljanskem guberniju.

Vesel je že nad 40 let na Kranjskem, kjer je vstopil v službo pri guberniju in je bil okrožni glavar v Novem mestu in pozneje prvi gubernijski svetnik. L. 1840 ga je cesar na njegovo prošnjo upokojil s pripombo, naj bi se (če mu bo to zdravje dopuščalo) tudi še naprej udeleževal gubernijskih sej, kar je tudi storil. Na policiji so končno še pristavili, da je Vesel slovenskega jezika popolnoma zmožen in da je po svojih izvrstnih lastnostih gotovo usposobljen, da bo mogel v popolno zadovoljstvo oskrbovati cenzuro lista, ki bi se ne mogla v Ljubljani zaupati boljšim in zanesljivejšim rokam.

Oglejmo si v policijskem zrcalu predmarčne dobe, v kratkem še nekaj drugih znanih mož! Tu je predvsem avtor ljubljanske mestne topografije, dr. med. Viljem Lipič. Ta se je poganjal za klinično stolico na padovanski univerzi (ki jo je pozneje tudi dobil). Konec decembra 1832 je poročal o njem Kremnizer, da je njegovo politično in moralčno vedenje nele neoporečno marveč vsega priporočila vredno in da ni nikoli pripadal kaki tajni družbi.

Drugo poročilo o njem (iz konca meseca aprila 1834) je nekoliko popolnejše: Lipič, drugi ljubljanski mestni zdravnik, je bil rojen v mestu Iglo (Neudorf) na Ogrskem (sam trdi razen tega v predgovoru Topografije, da je dalmatinskega porekla), 35 let star, katoliške vere, oženjen, oče treh otrok. Bil je takrat že 11 let v Ljubljani, med občinstvom je slovel kot znanstveno naobražen mož in človekoljubno delaven zdravnik. Razen svoje obsežne prakse se je bavil večinoma z literarnim delom medicinske stroke. Njegovo znanstveno in religiozno obnašanje je hvale vredno, politično zadržanje pa neoporečno. Bil je nežnoskrbni oče in soprog ter dober državljan, ki je vse splošno dobro zadevajoče ustanove podpiral s toplo vnemo.

Leta 1834 je najbrž Fr. Močnik, takrat bogoslovec 3. letnika v Gorici, prosil za kako ustanovo ali kaj sličnega. Gubernij je naročil poizvedbe, ki jih je ljubljanska policija odposlala 22. decembra 1834. Tam poroča, da je M. kmečki sin iz Cerknega na Primorskem, ok. 22 let star, da je l. 1830 dokončal s prav dobrim uspehom ljubljansko gimnazijo, v l. 1831. in 1832. filozofijo in v sledečih dveh letih pa oba letnika bogoslovja, vse z odličnim uspehom. Za svojih filozofskih studij je poslušal z najboljšim uspehom tudi predavanja iz višje matematike ter je bil v tem predmetu prav

izvrsten. Glede nraavnosti je bil dober, politično obnašanje neoporečno in ni na sumu, da bi pripadal kaki tajni družbi.

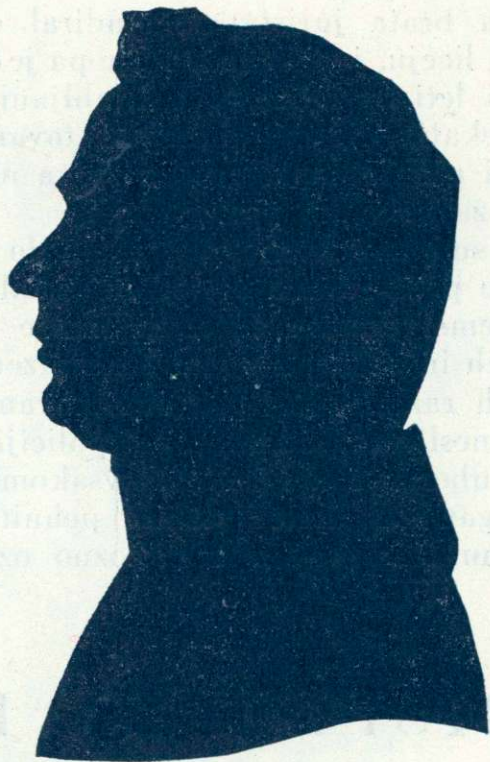
Ko je šlo za zasedbo advokatskega mesta, je o poznejšem politiku dr. Mat **Kavčiču** poročal (2. febr. 1835) policijski ravnatelj Sicard guberniju, da je K. okrajni komisar v Mekinjah, rojen v Medvodah, 32 let star, kat. vere, poročen, kmečki sin, ki je dovršil jur.-polit. studije l. 1828 na dunajski univerzi z najboljšim uspehom, l. 1829 je postal doktor,²⁰ l. 1834 pa je s posebno odliko napravil odvetniški izpit. Sicard pravi dalje, da je dr. K. skromen in miren mož in je v nraavnstvenem oziru na najboljšem glasu, v političnem oziru pa ni bilo nikoli opaziti niti najmanjše nepovoljnosti: je vnet pristaš cesarske hiše in ne pripada nobeni tajni družbi.²¹

Poleti l. 1847 je zvedel ljubljanski gubernij od celovške filozofske studijske direkcije, da se je Karel **Dežman** prijavil za konkurzni izpit za stolico poljedeljstva in prirodopisja. Policija je (15. julija 1847) izpolnila predpisano tabelo, ki imenuje Dežmana doktoranda prava in pravi, da je posestnik hiše št. 270 v Ljubljani, 26 let star, rojen v Idriji, da je »zdravih«
religioznih načel, v političnem oziru je izvrsten (gediegen), njegovo življenje je zelo urejeno in je na prav dobrem glasu ter da ne pripada nobeni tajni družbi.

Nekako v istem času se je dr. Vinko **Klun**, takrat zasebni učitelj nemščine v Benetkah, poganjal za katedro nemškega jezika in literature v Cremoni. Ljubljanska policija je 14. avgusta 1847 poročala o njem generalnemu policijskemu ravnatelju v Benetkah. Iz obvestila je mogel ta posneti, da je Klun rojen ljubljčan, 24 let star, sin ljubljanskega, že pred 20 leti umrlega podeželskega kočijaža. Razen svoje matere, ki je živela v Ljubljani kot vdova v zelo skromnih razmerah, ni imel nobenih drugih živečih bližnjih sorodnikov. V Ljubljani je dovršil gimnazijske in filozofske studije s prav dobrim uspehom, pred nekako tremi leti je stopil v prakso pri ljubljanskem provincialnem državnem knjigovodstvu, po dveh letih pa je zapustil to službo, ker ni imel veselja do nje. Pred poldrugim letom pa se je po posredovanju tržaškega škofa, čigar naklonjenost si je znal pridobiti, podal v Benetke kot domači učitelj v neko grofovsko družino. Za časa ljubljanskega bivanja je bilo njegovo vedenje v vsakem oziru vedno neoporečno, njegovo življenje zelo

²⁰ Po Kidriču pravilno l. 1830. (Razprave znan. društva za hum. vede, III, 1926, str. 70.)

²¹ Muzejski arhiv v Ljubljani, odd. predsedstveni spisi ilir. gubernija, No 282 de a. 1835.

Anton Stelzich

urejeno ter je bil na glasu kot reden, zelo nardarjen in spreten mladenič. Vendar so hoteli nekateri zapaziti na njem često neko prenapetost v njegovih nazorih, ki pa se nikakor ni tikala političnih zadev. Tudi pri oblasti, kjer je služboval, so ga ohranili v dobrem spominu. Njegova načela so se izkazala kot izvrstna, tudi ne pripada nobeni tajni družbi.

Bilo je zopet poleti l. 1847, ko so se v Vinkovcih spoteknili nad 27letnim, vitkim plavolasim juristom Jožefom **Čižmanom**, ki jim je tam pravil, da potuje po uradnem nalogu, da bo obiskal Mitrovico, Zemun in Belgrad in da bo preiskal arhive grških samostanov. V njegovem spremstvu je bil menda tudi neki mlad trgovec iz Karlovca. Potoval je s potnim listom, ki ga je dobil v Ljubljani za pot na Dunaj. Pravil je, da se je tam poročil s hišno posestnico in je sedaj pričakoval službe pri cenzurski direkciji, dotlej pa da hoče v znanstvene svrhe potovati v Turčijo in Egipet, za kar bo na Dunaju dobil potrební potni list. Dalje je trdil, da prevaja neko orientalsko zgodovino, za kar dobiva na razpolago gradivo v Dvorni knjižnici, in da stremi za službo pri c. kr. tajni dvorni pisarni (k. k. geheime Haus-, Hof- und Staatskanzlei).

Čižman jo je po vsem tem namesto naravnost na Dunaj mahnil preko Vrhnike, Reke in Karlovca v Vinkovce. Ljubljanska policija je poročala, da živi njegova mati kot vdova (njen mož je bil učitelj na ljubljanski normalki in je umrl pred 13 leti) v bornih razmerah toda neoporečno. Čižman (ki je imel na Dunaju še

enega brata jurista) je studiral na ljubljanskem liceju, juridične studije pa je završil pred tremi leti na Dunaju. V Ljubljani mu ni bilo oporekati; njegovi dunajski tovariši so sicer cenili njegovo spretnost, a so ga imeli obenem tudi za nekoliko prenapetega.

Stem smo tudi kronološko prišli do konca takozvane predmarčne periode. Poročila in oznake (izvemši deloma tiste, ki jih je o nekaterih osebah in zadevah podal Kremnizer) slonijo na resnih razmišljanjih in so osnovane na točnih in zanesljivih podatkih. Pri policiji kakor tudi pri guberniju so želeli biti vsakomur pravični. Nikogar niso hoteli nalašč pehniti v nesrečo ali mu škodovati z maliciozno oznako: kake

ne dovolj dokazane ali drugače kočljive podatke so celo skušali zagrniti in prikriti s plaščem prizanesljivosti. Vsak primer bi se moral individualno preiskati in le poredkoma so podajali šablonske označbe.

Taka je torej bila policija pred viharjem leta 1848! Hipna burja revolucije je sicer potegnila s seboj vsemogočnega in po svojih organih vsevednega in vsevidljivega Sedlnitzkega. Ostal in vladal pa je še dalje duh in aparat, ki si ga je vzgojil in ki je potem držal trdno na nogah novi absolutizem ob začetku druge polovice XIX. stoletja, le da so ob spremenjenih narodnopolitičnih razmerah postali tuji uradniki čisto manj objektivni in manj strpljivi.

PRISPEVEK O DOBI

(K Zibelizi IV.: 1835.) — Dr. Avg. Žigon

Ali sta Čop in Prešeren, mentorja našega rodu, kot romantika s svojo Zibelizo v slovstvu in življenju našem pravilno zavzela načelno smer zoper — tistodobni janzenizem v deželi? To vprašanje, že davno med nami, si je na tem mestu jasno izreči.

Janzenizem je ob nastopu Zibelize v našem življenju imel od škofa Herbersteina navzgor že nad 50 let tradicije: nad 50 let zagrizenih verskih sporov in državnopolitičnih borb, a tudi osebnih sovražnosti, ponagnjenih in vedno pripravljenih v policajstvo in žandarstvo, po značaju našem v zahrbtno gonje, škodoželjne denunciacije in naravnost ogabne, osebno eksistenco ogrožujoče persekucije.¹ Dasi pa ni takrat več imel svoje nekdanje veljave in moči, ker že davno ne več državne sankcije v deželi, je vendarle štel zlasti med starejšim duhovstvom na Kranjskem, in posebej v Ljubljani, še dosti vnetih, v starem ostrem duhu vzgojenih, v življenju po svojem naziranju odločno nepopustljivih zastopnikov.² Bil je namreč janzenizem pretežno, in skorajda izključno zadeva le duhovniškega svetá; toda vsled pastirske prakse je segal, včasih naravnost rezal, in to na najobčutljivejši strani, v živo življenje naše: v dušo in duhá, v vest kmetu in še bolj

meščanstvu.³ Obveljavljajal je svoj vpliv v vseh slojih in po vsej deželi, a najbolj trdovratno in neizpodbitno, do osornosti ostro v Ljubljani sami.

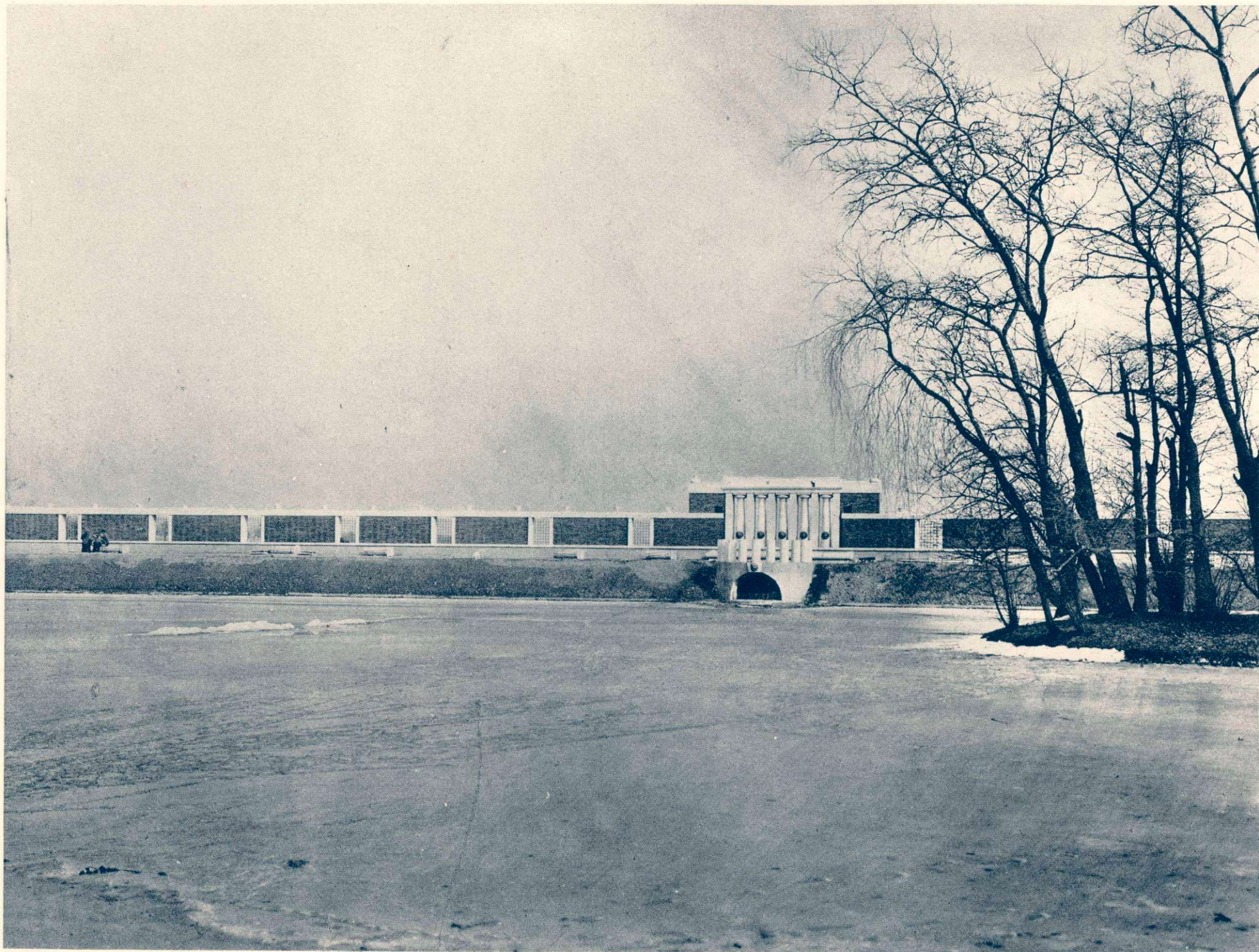
Nismo pa imeli za odgovor uvodnemu vprašanju o Čopu in Prešernu v javnosti prav do leta 1916 nikakih resnih podlag. Bila sta nam do tedaj pravzaprav, če že ne edini, pa vsaj glavni vir edinole Čop in Prešeren v svojih delih, literarnih izjavah in zlasti pismih. Toda vse te izjave nam večinoma pričajo le o samem dejstvu, da sta bila Čop in Prešeren osebno duhu janzenizma in njegovi stranki dosledno odločna nasprotnika. Leta 1916 šele je podal iz arhivov dr. Jos. Gruden v svojih treh razpravah prve zadostne objasnitve; njegovemu jasnemu nastopu so sledili poslej, ko je bil led prebit, novi, zelo dobrodošli prispevki ter iz novih strani poglobili spoznanje zgodovinskega pojava.⁴

³ Prešeren (nekako l. 1831, ali 1832.) v svoji »Romarski« (Zvon Dunajski, 1879/73), l. 1848. v Čbelici V./17 z naslovom »Šmarna gôra« objavljeni satiri zoper domače janzeniste: »Vsih stanov so trume plašne, To se vidi z njih oblek; Vidiijo se štole mašne, Žida in hodnik vse vprek.«

⁴ Dr. Josip Gruden (v nasl. redu): 1) Pričetki našega janzenizma. (Čas 1916, št. 3., 121); 2) K drugemu prevodu sv. pisma. (Carniola 1916, št. 2., 93); 3) Janzenizem v našem kulturnem življenju. (Čas 1916, št. 4., 177). — Poslej so prispevali k vprašanju zlasti: Vrhovnik Ivan, Ozadje Prešernove šmarne gore. (Dom in Svet 1920, 246). Dr. P. R. Čebulj, Janzenizem na Slovenskem in frančiškani. (Ljubljana 1922. Tam tudi literatura!). Dr. Fr. Ušeničnik, Rigorizem naših janzenistov. (Bogoslovni vestnik 1923, 1). Jakob Šolar, Problem naše vernosti III. (Križ II., 1929, posebej na str. 35). Dr. Josip Mal, Zgodovina slov. naroda. (Zv. 8., str. 308; Celje 1929). Gradiva in smernic dovolj — za idejno globoko, stvarno bolj pregledno in zlasti bolj odkritosrčno literarno zgodovino o tej dobi.

¹ Dr. Josip Gruden, Janzenizem v našem kulturnem življenju. (Čas 1916, zv. 4., str. 189 sl.).

² Čop v svoji literarni zgodovini Šafaříku l. 1831: »Diese geläuterten religiösen und moralischen Ansichten, denen seit Bischof Carl Herberstein bey weitem der größere Theil der krainischen Geistlichkeit huldigte und meistens noch huldiget«. (ZMS I./147).

Jože Plečnik, Ograja vrta v Lanyh

Vsi prispevki nam posebej razkrivajo eno dejstvo: da nista bila Čop in Prešeren v svojem odporu zoper ostro strujo osamljena. Že pred njima, kakor tudi sodobno nam izpričujejo dovolj nastopov zoper jansenizem zlasti iz vrst samostanskega, a tudi svetnega duhovništva. Da pa nista bila Čop in Prešeren v svoji odporni smeri niti v nesoglasju z najvišjim duhovsko kompetentnim mestom, ampak enakosmerna ali vsaj sosmerna, o tem dejstvu nam vsi dosedanji viri in prispevki ne pri-
našajo ugotovitve.

Škof Wolf je l. 1843 pisal takratnemu guvernerju v Ljubljani, baronu Weingartnu, namesto uradne vloge o se b n o pismo:

Hochwohlgeborner Freyherr!

Über Auftrag der hohen Hofkanzley vom 15. v. M. haben mir *Euer Excellenz* untern 26. v. M. Z. 1482 die Erklärung abgeheischt, welche Priester meiner Diözes ich für die an dem hiesigen Gubernium erledigte Stelle eines geistlichen und StudienReferenten vorzugsweise geeignet halte.

Euere Excellenz dürften ohne Zweifel mit mir die Überzeugung theilen, daß ausser meinem in Triest als geistlicher und StudienReferent bereits angestellten, und sich rühmlichst behauptenden Diözesanpriester Andreas Gollmayr unter meinen sonstigen Diözesanen, sie mögen in der Diözes selbst, oder ausser derselben angestellt seyn, *Jacob Praprotnik*, Domherr und Director der Ordinariatskanzley in Laibach, zugleich ständischer Verordneter und Provinzial Gymnasialdirector bey seinem Alter von 46. Jahren, bey seiner Gewandtheit im Geschäfte, und bey seinen sonstigen moralischen Eigenschaften der Geeignetste für diese Stelle wäre, wenn nicht sein Gesundheitszustand seit einiger Zeit sich so bedenklich gestaltet hätte, daß er wenigstens dermal dafür nicht wohl vorgeschlagen werden kann.⁵

Auch dürften *Euere Excellenz* nach den Wahrnehmungen, welche Hochdieselben während eines schon dritthalbjährigen Aufenthalts in Laibach sowohl hier in der Provinzialhauptstadt, als auf den Bereisungen des flachen Landes gemacht haben werden, wohl kaum meiner weiter unten näher entwickelten Ansicht die Beystimmung nicht versagen, daß, wenn es auch unter meinen Diözesanpriestern Einige geben mag, die sich in das geistliche und StudienReferat allmählig vollkommen einarbeiten würden, es doch im Interesse des Dienstes gewiß angemessener wäre, sie außer Krain bey andern Gubernien zu verwenden, dagegen aber das geistliche und StudienReferat bey dem Laibacher Gubernium mit einem fremden Priester zu besetzen.

Ich selbst bin ein Krainer, und habe meine Lebenszeit mit Ausnahme der 8. Jahre, die ich als geistlicher und StudienReferent bey dem Triester Gubernium verlehte, in Krain zugebracht. Ich stehe im 62ten Lebensjahre, und im nächsten Monathe Februar wird das 20te Jahr meiner, in meinen Wünschen gar nicht gelegenen Ernennung zum Laibacher Bisthume verfließen seyn. Ich habe daher eine

⁵ Praprotnik Jakob, * na Dobravi 27. IV. 1797, ord. 7. V. 1820, v Lj., kjer † že pet mesecev po tem Wolfovem poročilu, kot »canonicus Capituli cathedralis Labacensis«: 20. febr. 1844.

lange und genaue Erfahrung der hierländigen geistlichen Zustände, und wohl auch die regeste Theilnahme und das vorzüglichste Interesse für eine geistliche Pflege derselben, und nur / von diesen geleitet schreite ich hiemit zur nähern Entwicklung meiner bereits oben ausgesprochenen Ansicht.

In den 80er Jahren des vorigen Jahrhunderts, wo zur Laibacher Diözes nicht viele Pfarren in Krain, wohl aber mehrere des Cillier Kreises in Steyermark gehörten, hatte sich in derselben eine starke jansenistische Parthey gebildet, die damals, und späterhin sogar in Büchern des In- und Auslandes viel und hart bekämpft wurde, und dem damaligen Pabste *Pius VI* so widerwärtig war, daß er, als er im Monathe März 1782 durch Laibach nach Wien reiste, weder im Bischofshofe absteigen, noch auch den damaligen Fürstbischof vor sich lassen wollte, während er sonst beinahe Jedermann mit noch erinnerlicher Freundlichkeit empfing, und daß er späterhin durch ein an den damaligen Fürstbischof gerichtetes Schreiben vom 16. May 1787 von ihm, wenn er Bischof bleiben will, den öffentlichen Widerruf mancher in einem Hirtenbriefe geäußerten Ansichten verlangte, welchem Widerrufe der Bischof nur durch seinen am 7. 8ber 1787, aus Gram, wie man behauptete, erfolgten Tod entging.

Im darauf folgenden Jahre fand die Regulierung und neue Begränzung der innerösterreichischen Diözesen statt, und der Laibacher Diözes wurden die in Steyermark gelegenen Pfarreyen entzogen, dagegen aber mehr als 100. Pfarren, die die Görzer Diözes ehemals in Krain hatte, zugetheilt. Die Gesinnungen der auf diesen Görzer Diözesanpfarren angestellten, an die Laibacher Diözes sammt den Pfarreyen abgetretenen Geistlichen waren dem damals herrschenden Geiste der ursprünglichen Laibacher Diözesangeistlichkeit abhold, diese war ihnen des Jansenismus verdächtig, und der sonach aus zwey verschiedenartigen Diözesen zusammengeworfene *Clerus* der neu geformten Diözes Laibach lebte in ganz offener Spaltung gegeneinander, durch die manche theologische Fehde herbeygeführt wurde, und nur den gemäßigten, dem Jansenismus abholden Gesinnungen des im Jahre 1788 neu eingesetzten Fürsterzbischofs Freyherrn v. Brigido, und den Bestrebungen seiner Nachfolger,⁶ so wie selbst dem Laufe der Zeit, die die Häupter jener strengen jansenistischen Ansichten allmählig dahin sterben ließ, ist es zuzuschreiben, daß jene Spaltung, die noch ich als junger an der Seite des Diözesanbischofs angestellter Priester häufig selbst zu beobachten Gelegenheit hatte, sich allmählig minderte, und ein freundlicheres Zusammenleben der Diözesangeistlichkeit sich gestaltete; allein insbesondere in der Provinzialhauptstadt Laibach ist diese Spaltung, wenn auch dem Erlöschen nahe, doch noch nicht ganz verschwunden, und die strengern Ansichten versuchen noch manchmal sich gegen die

⁶ Zaporednost ljublj. škofov za Herbersteinom do Wolfa je bila naslednja: Karl grof Herberstein 1772 — 1787; Mihael baron Brigido 1788 — 1806; Anton Kautschitz (Kavčič) 1807 — 1814; Avguštin Gruber 1816 — 1824; Anton Alojzij Wolf: * 14. VI. 1782, v Idriji, ord. v Lj. 15. XII. 1804; za ljublj. škofa ga je imenoval cesar Franc I. dne 27. II. 1824, nakar je bil 12. VII. v Rimu potrjen, 3. X. 1824, v Gorici posvečen, ter je stolico zasedel v Ljublj. 31. X. 1824; † v Ljublj. 7. II. 1859. (Cat. cleri dioec. Lab.).

gelindern geltend zu machen, und verhindern eine gegenseitig vertrauensvolle Einigung des Stadtklerus.

Während dieses der Diözes Laibach eigenthümliche, auch über die Diözesangränzen hinaus nicht zum Vortheile derselben in früherer Zeit ziemlich stark // besprochene Verhältniß Eurer *Excellenz* kaum bekannt seyn dürfte, und eben darum von mir hier umständlicher angedeutet wurde, werden Hochdieselben doch desto sicherer selbst wahrgenommen haben, daß auch jene ziemlich allgemeine Richtung der neuesten Zeit in geistlichen Angelegenheiten, die alles ungefähr auf den Zustand derselben vor etwa 80. Jahren zurück zu führen strebt, auf eine innigere Einigung des Diözesanklerus vorzüglich in der Provinzialhauptstadt Laibach nicht vortheilhaft einwirkt; indem einige Priester unbedingt derselben Richtung sich zuneigen, andere aber derselben durchaus nicht huldigen, und bey zufälligen Anlässen ihr auch geradezu entgegnetreten; beide Partheyen aber sich gegenseitig nicht mit jener Nachsicht, Liebe, und gemüthlichen Vertraulichkeit begegnen, die eben bey dem *Clerus* besonders wünschenswerth ist.

Ich glaube, diese eigenthümlichen Verhältnisse des Diözesanklerus nicht unberührt lassen zu dürfen; weil sie schon für sich allein auf dem einfachsten Wege zur Überzeugung führen, daß ein der Diözes und dem Lande Krain ganz fremder Priester für die Stelle des geistlichen und Studien-Referenten bey dem Laibacher Gubernium entsprechender als ein Eingeborner wäre; denn jeder aus Krain und aus der Diözes Laibach gebürtige Priester neigt sich gewiß zu einer oder der andern Parthey; jeder hat schon aus der Zeit seiner Studienjahre und durch seine nachherigen Verbindungen seinen bestimmten Anhang, wie es selbst die Erfahrung mit denjenigen bestätigt, die vom Lande entfernte Anstellungen haben, und mit ihrem Anhang im Lande stetten schriftlichen Verkehr über alle Ergebnisse, selbst über die unbedeutendsten pflegen. Im Falle der Ernennung eines Eingebornen für die hiesige geistliche Referenten-Stelle würde sich sein Anhang zweifelsohne auf ihn stützen, ihn umringen, ihn für seine Zwecke nach Kräften auszubeuten, und wohl auch gegen Andere einzunehmen trachten; und wenn der Referent sich auch wirklich alle Mühe gäbe, sich vor solchem Einflusse rein und frey zu bewahren, so könnte er sich doch des Verdachtes, den die Gegenparthey auf ihn bey jeder Gelegenheit zu wälzen wohl kaum unterlassen würde, schwerlich ganz erwehren, daß nämlich sein Anhang einen für Andere ungünstigen Einfluß auf ihn übe.

Eure Excellenz sind soviel in den verschiedensten Berührungen mit Menschen gestanden, daß Hochdieselben diese Ansicht genug begründet finden werden; *Eure Excellenz* kennen aber auch die Verhältnisse des ganzen Gubernialgebiethes zu genau, als daß Hochdieselben nicht auch in der ziemlich leicht bemerkbaren Rivalität der Bestandtheile dieses Gebiethes eine weitere Begründung meiner Ansicht anerkennen sollten.

Das Gubernialgebieth faßt die zwey Herzogthümer Krain und Kärnthen in sich. Meine Diözes erstreckt sich über ganz Krain, welches ganz slavisch ist, und gar keine Sympathien für das deutsche Herzogthum Kärnthen / hat; gleichwie dieses immer mit Unwillen, und mit einer gewissen Rivalität nach dem slavischen Krain herüber sieht.

Gleichwie der aus Kärnthen gebürtige und im Jahre 1840 als Fürstbischof von Gurk verstorbene Georg Mayr, als er seit 1819 bis 1828 geistlicher und Studien-Referent bey dem Laibacher Gubernium war, von dem Laibacher Diözesanklerus stets mit schellen Augen angesehen wurde, und er auch seine Abneigung gegen Krain, und dessen *Clerus* zu verbergen nicht sehr bemüht war; ebenso ist es zu besorgen, daß ein Laibacher Diözesanpriester, wenn er zum geistlichen und Studien-Referenten des Laibacher Guberniums ernannt würde, von den Kärnthnern mit Mißtrauen und Unwillen angesehen, und im Verdachte einer stiefmütterlichen Behandlung des dortigen *Clerus* selbst dann noch stehen würde, wenn er sich auch der größten Unpartheylichkeit bestreben möchte, weil ihn schon die vorgefaßte Meinung derselben nicht fähig halten würde.

Eure Excellenz werden ohne Zweifel auch in andern Angelegenheiten dieses sich gegenseitig abstossende Verhältniß der Insassen beyder Herzogthümer wahrgenommen haben, und in Berücksichtigung desselben wohl kaum einer andern Meinung seyn können, als daß es am klügsten und angemessensten wäre, die eben erledigte geistliche und Studien-Referenten Stelle bey dem Laibacher Gubernium durch einen Priester zu besetzen, welcher durch seine Geburt weder dem Lande Krain, noch dem Lande Kärnthen angehört.

Durch diese mir mündlich wiederholt abgeheischten Ansichten dürften sich Wailand Se Majestät der Kaiser Franz I auch bey der letzten Erledigung dieser Stelle vielleicht bestimmt gefunden haben, dieselbe mit dem nun zur Gurker Dompropstey beförderten, aus Böhmen gebürtigen Gubernialrathe Anton Stelzich zu besetzen; dem keine hierländige Diözes eine Partheylichkeit vorwerfen konnte, alle aber das Zeugniß einer leidenschaftslosen und ruhigen Behandlung der Geschäfte geben müssen.

Übrigens können die Diözesen Laibach und Gurk, wenn dermal wieder ein fremder Priester zu dieser Stelle gelangt, sich eben nicht über eine Beseitigung beklagen; denn zuerst nach der Wiedereroberung Illyriens im Jahre 1816 ward sie durch den Laibacher Diözesan Joseph Walland, und nach seiner Beförderung zum Görzer Bisthume durch den Gurker Diözesan Georg Mayer nachherigen Fürstbischof von Gurk besetzt, und nur die Lavanter Diözes, zu welcher zwar nur ein kleiner Theil Kärnthens, dagegen der ganze grosse Cillier Kreis in Steyermark gehört, könnte sich dadurch verletzt fühlen, daß für die geistliche und Studien-Referenten Stelle in Laibach aus ihr noch nie ein Priester gewählt wurde, während dieses doch schon den beiden andern illyrischen Diözesen Laibach und Gurk gezeigtermassen zu Theil wurde, und die Diözes Laibach noch // überdieß zum Triester Gubernium nacheinander fünf geistliche und Studien-Referenten lieferte; daher es, wenn für die geistliche und Studien-Referenten Stelle bey dem Laibacher Gubernium doch ein Priester aus den drey illyrischen Diözesen Laibach, Gurk und Lavant gewählt werden müste, die Billigkeit erheischen würde, daß er aus der Lavanter Diözes, und zwar, um der bestehenden Rivalität zwischen Krain, und Kärnthen keine neue Nahrung zu geben, aus dem steyermärkischen Antheile der Lavanter Diözes hergeholt werde, weil der geborne Steyermärker

auf keine besondern Antipathien in Krain und Kärnthen stossen dürfte.

So ehrenvoll endlich die obangedeutete bisherige Begünstigung der Laibacher Diözesanen schon bisher für die Diözes Laibach war, eben so gerne werde ich auch in die Hinkunft, wenn es sich um die Besetzung solcher Stellen bey andern Gubernien handeln sollte, und ich eine Aufforderung dazu erhielt, auf meine eigenen Diözesanpriester, unter denen es an fähigen Männern nicht gebricht, um so vertrauensvoller hindeuten, als alle bisher von mir dafür Empfohlenen an solchen Stellen rühmliche Dienste leisteten und noch leisten; allein für die geistliche und StudienReferenten Stelle bey dem Laibacher Gubernium kann ich ausser den obgesagten, schon für sich selbst genug gewichtigen Gründen auch noch aus dem fernern Grunde keinen eigenen Diözesanpriester empfehlen, weil es in jedem Falle wegen der mit diesem Referate verbundenen grossen Kraftanstrengung nur ein in den Jahren noch nicht sehr Vorgerückter seyn könnte, sohin nur ein solcher seyn müste, dem schon ich selbst die Hände aufgelegt und nachher zu einer Stellung verholfen habe, aus welcher er zur Referentenstelle berufen werden könnte. Nun aber würde ein durch mich emporgehobener Priester, wenn er zu dieser Stelle gelangte, und für mich allenfalls eine Anhänglichkeit hervorblicken ließe, sich bey dem Gubernium selbst verdächtigen, und im Gegentheile, wenn er seinen Einfluß, wie denn der Undank in der Welt keine seltene Sache ist, mich wollte fühlen lassen, würde er für mich eine schwer verdauliche Erscheinung werden, und ich könnte nicht bürgen, ob mein mehr als 19jähriges friedliches Dienstverhältniß zu der Landesstelle sich nicht anders gestalten, und dem Referenten selbst seine Stellung widrig, seine Aussicht in die Zukunft trübe machen könnte, während dieses alles auch sicher für den Dienst nicht fördernd, und auch nicht sehr geeignet wäre, mir den schnell heranrückenden Abend meines Lebens zu versüssen.

Genehmigen Eure *Excellenz* den Ausdruck der vollkommensten Hochachtung, mit welcher ich zu seyn die Ehre habe

Eurer *Excellenz*

gehorsamer Diener

Laibach den 7. 9ber 1843. Anton Alois Wolf
Bischof

/ An Seine *Excellenz* den Hochwohlgebornen Herrn Joseph Freyherrn v. Weingarten, / k. k. wirklichen geheimen Rath und *Gouverneur* in Illyrien *etcc.* //

Od kraja do konca zgodovinsko pismo, od prve do zadnje črke z lastno škofovo roko, torej strogo zaupno pismo. Mirno, toda močno, ker iz nujnosti odkritosrčno stvarno. Z diplomatsko priostrenostjo ob zaključku.

Škof Wolf je svoj namen dosegel: Dunaj ni imenoval za prosvetnega referenta v Ljubljano

⁷ Na zadnji prazni strani je le guvernerjev osebni lastnoročni notat v desnem zgornjem voglu: »Erh (alten) 8 9br 843« in še datum 29. IX. — Original je pisan z gotico; kar je v njem pisanega z latinnico, sem v tisku označil s kurzivo.

domačina, ampak drja. Simona Ladiniga; Korošca sicer iz Doberlevési po rojstvu; toda duhovnika in kanonika sosednje lavantinske škofije.⁸

Dandanes pa je nam Wolfovo pismo dragocen kulturni dokument, kakršnega smo na tem mestu doslej zelo pogrešali: dokument, ki nam ne odpira le vpogleda v smer mišljenja in stremljenja duhovsko kompetentne instance, ampak tudi v žive srdite razmere, v takratno življenje samo, kakor se je bilo skalilo pod vplivom janzenizma v deželi. Ali ni to Wolfovo pismo pa tudi že odgovor našemu vprašanju o Čopu in Prešernu ter o idejni smeri Zibelize? In zlasti še avtoritativna priča o dejstvu, s kakó neizprosno, naravnost nevarno opozicijo sta bila romantika Čop in Prešeren leta 1855 v borbi, če je še leta 1843 sam škof zoper njeno — še takrat, 10 let pozneje, — aktivno silo, da jo prevladuje, klical na soudružitev in naravnost na pomoč — državno oblast!

Ljubljana, 16. novembra 1930.

⁸ Imenovanje Ladinigovo je uradna Laibacher Zeitung zamolčala. Pač pa je razglasila 30. I. 1844. (No. 9., pg. 55): »Seine k. k. Majestät haben mit Allerhöchster Entschiefung vom 13. Jän. d. J., den Domprobst von Lavant, Franz Friedrich, zum Gubernial-Rathe, geistlichen und Studien-Referenten am Gubernium von Illyrien allergnädigst zu ernennen geruhet. (W. Z.)« Bil je to isti France Friedrich, proš lavantinski, ki je vsled ukaza ljublj. gubernijskega prezidija z dne 26. X. 1843, šte. 1482/P, bil štiri dni pred Wolfvim pismom predlagal (kot administrator lavantinske škofije, ker je bila takrat lav. škofovska stolica nezasedena), v svojem poročilu ddt. »St. Andreä am 3. 9br 843.« guberniju naslednji terno iz lavantinske škofije za mesto prosvetnega referenta v Ljubljani: 1° Sigmund Juvantschisch, 2° Dr. Simon Ladinig, 3° Anton Slomschek. Dunaj pa ni izbral nikogar izmed teh, (Slomšek je bil takrat že kandidat za lavantinskega škofa), ampak je iz neznano kakšne politike — morda hoteč ustreči škofu Wolfu popolnoma, — imenoval 13. I. 1843 kar prošta Fr. Friedricha samega. Ta pa z imenovanjem ni bil prav nič zadovoljen. Distriktni fizik dr. Sturm mu je izdal ddt. »Wolfsberg den 1ten Februar 1844.« zdravniško izpričevalo, da boleha na težki želodčni bolezni, ki ga onesposablja za tako težavno službo. In predložil je proš Fr. Friedrich s tem zdravniškim izpričevalom guberniju v Ljubljano prošnjo na cesarja (ddt. »St. Andreae am 3ten Februar 1844.«) »belangend die Allergnädigste Enthebung von der Gubernialrathsgeistlichen und Studien-Referentenstelle in Laybach«. Že 9. aprila 1844. (šte. 471/160 P) je ljubljanski gubernij izdal dekret proštu Friedrichu, da je cesar njegovo odpoved sprejel, kanoniku drju. Simonu Ladinigu pa, da ga je cesar imenoval za prosvetnega referenta pri ljublj. guberniju: oboje »mit a. h. Entschiefung vom 30. März I. J.« 1844., — ne da bi gubernij pa to izpremembo uradno objavil! Dr. Simon Ladinig, * 9. IX. 1805., ord. 7. IX. 1828, kanonik v šentandražu, je bil v prošta Friedricha poročilu z dne 3. nov. 1843. ljublj. guberniju predlagan z naslednjo kvalifikacijo:

»Simon Ladinig ist aus der Pfarre Ebendorf in Kärnthen gebürtig, und nunmehr im 58ten Lebensjahre, er absolvirte die theologischen Studien durchgehends mit ausgezeichnetem Erfolge, und tratt am 29. Okt. 1828 als Kaplan zu Saldenhofen in die Seelsorge, allwo derselbe durch ein volles Jahr, gleichwie zu Stifft Griffen durch $\frac{3}{4}$ tl Jahre mit vorzüglicher Auszeichnung Kaplandienste leistete, das Berufsstudium emsig fortsetzte, und sich hiedurch so wie durch seinen ächt priesterlichen Lebenswandel die Achtung der Gemeinden und Zufriedenheit seiner Vorgesetzten in dem Grade verdiente, daß er zur mehreren Ausbildung seiner hervorragenden Talente vom Ordinariate Allerhöchst Sr Majestät für das höhere Priester Bildungsinstitut zum h. Augustin in Wien empfohlen, und mittels allerh. Kabinettschreibens vom 30. März 1830 auch in das selbe aufgenommen wurde; in welchem Institute sich dieser Priester durch immer gleich rühmliche Verwendung und die ihm eigene offene, sehr empfehlende Benehmungsweise die ungetheilte Zufriedenheit und Zuneigung der dortigen Vorsteher erwarb; sonach an der Wiener Universität im Jahre 1832 zum Doktor der Theologie promovirt, und im gleichen Jahre allhier als Hofkaplan und Konsistorial-Sekretär angestellt worden ist, seit welcher Zeit derselbe unablässig ernstlich beflissen blieb, sämtliche Amts- und Berufspflichten mit allem Eifer und anspruchsloser Genauigkeit auf das Bereitwilligste und Genaueste zu erfüllen; in dessen Anerkennung er auch bald nach seiner Anherberufung mit Rücksichtnahme auf seine sonstigen vortrefflichen Eigenschaften, Solidität des Charakters vereint mit musterhafter Gesittung, strenger Religiosität.

reinen Grundsätzen und Gesinungen zum Konsistorialrathe, in Jahre 1840 von Allerhöchst Sr Majestät zum Domherrn am hiesigen Domkapitel, und unterm 15. August d. J. zum wirklichen Lavanter Diözesan-Schulenaufseher allergnädigst ernannt worden ist. Derselbe ist zu dem der deutschen, lateinischen und slovenischen Sprache vollkommen mächtig, von starkem, gesunden Körperbaue, und würde sich bey seiner schnellen Auffassungsgabe, Umsicht, Gesetzeskunde und Gewandtheit in den Aufsätzen unbezweifelt in das Fach eines geistlichen Gubernial-Referenten recht bald zur allseitigen Zufriedenheit einüben; es muß jedoch zugleich ehrfurchtsvoll bemerkt werden, daß Herrn Dr Ladinigs Abberufung von hier vor der Besetzung der hiesigen vakanten Domherrnstelle auf die Besorgung der Diözesan Schulenaufsichts-Geschäfte um so mehr hemmend einwirken würde, als derzeit auch der bischöfliche Sitz von Lavant erledigt ist, und diesernach für den Fall der fräglichen Beförderung für die anderweitige Schlichtung der Schulangelegenheiten früher die erforderliche Vorsorge getroffen werden müßte.« V Ljubljani je dr. Simon Ladinig doživel l. 1855. imenovanje za prošta pri šenklavžu. Grob njegov pri sv. Krištofu ima še danes iz železa vlit križ z napisom: »/Dr. / SIMON / LADINIG / Domprobst in Laibach, Ritter / des k. k. österr. Ordens der eisernen / Krone III. Classe. k. k. Statthalte/reirath etc. Geb. am 8. Sept. 1805. / zu Eberndorf in Kaernthen, gest: / in Laibach am 24. April 1857. / Gott gib ihm / die ewige / Ruh' und / das ewige / Licht / leuchte / ihm! (« Za njegovega službovanja je predložil Prešeren cenzuri — svoje »Poezije«.

DONESEK K SPOMINOM NA PREŠERNA

Po pripovedovanju g. Marije Roos priobčuje Fr. Stelè

Ob času Prešernovega bivanja v Kranju je bila tam zelo ugledna rodbina Jakoba Jalena, posestnika pivovarne in gostilne, ki so jo obiskovali najuglednejši meščani. Ime te ugledne rodbine se je ohranilo prav do danes, ko se hiša št. 26 v Kokriškem predmestju še vedno imenuje »pri Jelenu«.

Že v Ljubljani je bil Prešeren znan z bratom Jakoba Jalena Simonom Jalenom, ki je bil prijatelj Andreja Smoleta. Po ti zvezi si imamo bržkone razlagati njegovo prijateljstvo z Jalenovimi v Kranju. Vsak dan je zahajal v njihovo gostilno in najraje občeval z inteligentno gospodinjo Ano Jalen, ki je bila za takratni čas izredno izobrazena žena. Svojemu možu Jakobu je rodila 16 otrok, ki so jo po tedanji navadi imenovali »Mutter«. Svoje podatke o Prešernu ima naša pripovedovalka, Marija Roos, od svoje tete Albine. Ta je pripovedovala še druge, na Prešerna se nanašajoče reči, ki jih je pripovedovalka že pozabila.

Kolikor se spominjam iz svojih gimnazijskih let v Kranju, lahko potrdim, da se je približno isto sploh pripovedovalo po Kranju, kadar je prišel pogovor na Prešerna. Marija Roos, ki je bila učiteljica v Kranju, je svoje spomine pripovedovala tudi večkrat otrokom v šoli. Čudno je, da jih zbiratelji spominov na Prešerna niso pravočasno zasledili, ker bi jih bila okolica Stare pošte, Jahača in Jelena vsekakor mogla navesti na iskanje potomcev ljudi, ki so v označenem delu Kranja morali pogosto priti s pesnikom v stik. To je tembolj obžalovanja vredno ker je direktni vir tu zapisane tradicije, Albina Jalen omož. Prevc, umrla šele l. 1915, njen mož Ant. P., ki je po trditvi pripovedovalke tudi še poznal Prešerna, pa celo šele l. 1925. **M**arija Roos se važnosti svojega izročila ni zavedala, kljub temu pa je že poprej nameravala obiskati msgr. Toma Zupana, o katerem je vedela, da vestno beleži vse, kar more izvedeti o Prešernu. Da je končno pričela spoznavati morebitno vrednost svojih spominov, ji je dalo povod predavanje o Prešernu, ki ga je imel v kranjski Čitalnici univ. prof. dr. Fr. Kidrič l. 1926. Po tem predavanju se je pripovedovalka zglasila pri meni, povedala o tem rod-

binskem izročilu, ki bi končno vseeno lahko komu prav prišlo. Prosil sem jo, naj mi napiše, kar se spominja, in sem to, kar mi je izročila napisanega z datumom 20. oktobra 1926, dopolnil z nekaterimi ustnimi pojasnili. To gradivo sem pokazal najmerodajnejšima prešernoslovcema gg. dr. Avgustu Žigonu in dr. Fr. Kidriču, ki sta oba zatrdila, da je vredno objave. Vprašanje o usodi Prešernove zapuščine sem ji izrecno stavil.

Izročilo Marije Roos, sprejeto v glavnem iz ust njene tete Albine Prevc, je sledeče:

Prešeren je zahajal vsak dan v gostilno »pri Jelenu« in najraje občeval z inteligentno gospo Ano, ki mu je tako imponirala, da se je večkrat izrazil, da je edina žena v Kranju, s katero more občevati, ker je tako »belesen«. Isto je o njej trdil Janez Bleiweis. V gostilni je sedel pri »kanončku« vina, kaj premišljeval in zapisaval na listke. Teta Albina je večkrat dejala: »Mi bi bili lahko veliko imeli od njega, če bi bili vedeli, kako imenitno bo, kar je pisal na listke in bi jih bili spravljali. To bi bili mi danes bogati!« Oblečen je bil v zelen »kveker« in imel v žepu vedno sladkorčke za Jelenove otroke. Otroke je sploh zelo rad imel. Teta Albina je pripovedovala, da so morali, kadar je Prešeren k njim prišel, otroci posebno mirni biti. Kot narodnjak je bil vnet član »Narodne straže« v Kranju.

Gospa Ana Jalen, ki je bila po izpovedi tete Albine izredno pobožna žena, tako da je hodila vsako jutro že ob 3—4 v cerkev, si je veliko prizadevala, da bi ga utrdila v veri, posebno ker ni veroval v Marijo. Končno ga je popolnoma spreobrnila, tako, da je popolnoma Bogu udan umrl. V smrtni boleznini ga je Ana Jalen redno obiskovala in večkrat vzela s seboj hčerko Albino, ki je pozneje pogosto trdila: »Mene je Prešeren zelo rad imel.« Predno je umrl, so morali vsi zapustiti sobo, samo »Mutter« in desetletna Albina sta ostali pri njem. Prešeren je rekel: »Dekelce naj le pri meni ostane.« V smrtnih težavah so mu »Mutter« pot brisali. Imel je vse suhe in ožgane ustnice. Ko so »Mutter« to videli, so rekli: »Malo vode, kajne gospod doktor?« On pa jo je zavrnil z besedami: »Ne, tudi Kristus na križu je bil žejen« in ni pil vode.

Mutter« Ana je pripovedovala tudi, da je bil Prešeren večkrat zelo potrft in je v takem razpoloženju poskusil v Jelenovi hiši samomor. V shrambi se je obesil z vrvjo za železno omrežje, ki ga je pripovedovalki teta Albina večkrat omenila. Tako ga je našla »Mutter« v shrambi in zaklicala: »Gospod doktor, kaj ste vendar mislili?« in ga je z lastno roko odvezala. Teta

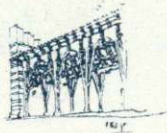
Albina je rekla, da je bil Prešeren nesrečen, ker je nesrečno ljubil, vendar »Mutter« tega otrokom ni nikdar pripovedovala.

Ko se je o priliki nekega razgovora Prešerna z Ano Jalen približala njena hči Albina, ji je Prešeren rekel: »Dekelce, pojdi sem, ti bom nekaj povedal. Ali si boš zapomnila?« »Da,« je odgovorila Albina, »i bom.« Nato ji je dejal: »Kadar bom enkrat umrl, mi bodo postavili spomenik, na katerem naj bo zapisano: Tukaj počiva Franc Prešeren nejeveren in vendar veren, ali si si zapomnila? Povej še enkrat, kako sem rekel. Ti še tega ne zastopiš, ko boš pa enkrat velika, boš že razumela.«

Slučaj je nanesel, da je teta pripovedovalke Albina Prevc stanovala v l. 1881—1885. v isti hiši in istem stanovanju, kjer je živel in umrl Prešeren. Največ je teta Albina pripovedovala o Prešernu, kadar so jo otroci obiskovali v tem njenem stanovanju. Večkrat je rekla svoji hčeri, sedaj vdovi po dr. E. Devu: »Vidiš, Mici, ravno tu je stala Prešernova postelja, kjer ti sedaj ležiš, tu pa sem stala jaz, ko je umiral.« **R**adi zapuščine se ve spominjati pripovedovalka samo tole: Ko je Prešeren umiral, je prišel k smrti dekan Dagarin. Vendar on ni sežgal Prešernovih spisov ampak »Mutter«, ki je Dagarina vprašala kaj naj naredi s spisi nakar je on odgovoril: »To ni moja stvar«. Ona jih je sežgala trdeč, da so pohujšljivi za mladino, a bržkone le deloma, kaj se je z ostalim zgodilo, se ne vé.

Tudi Anton Prevc, poznejši mož Albine Jalen, je dobro poznal Prešerna, ker je bil doma »pri Jahaču«, bil je torej sosed Jalenovih in so se Jahačevi otroci radi igrali na Jelenovem dvorišču. Glede slike v kranjski Čitalnici je trdil, da ni podobna resničnemu Prešernu.

Par opomb o nosilcih tega poročila: Pripovedovalka Marija Roos je bila rojena v Kranju 18. decembra 1867 kot hči Kristine Roos, (hčere Jakoba in Ane (»Mutter«) Jalen), rojene dne 24. julija 1847. Mati pripovedovalke je bila torej za prenos direktne tradicije premlada, Marija pa zopet premlada, da bi mogla prevzeti sama direktno sporočilo iz ust svoje stare matere Ane Jalen, ki je umrla l. 1859, ali pa tudi vsaj indirektno od svoje matere, ki je umrla l. 1879. Ana Jalen je bila roj. Prohinar l. 1809, njen mož Jakob Jalen pa l. 1808. Po smrti svoje prve žene Ane, se je poročil Jakob Jalen na »staro pošto« z udovo Agnes Mayer. Portreti Jakoba in Ane Jalen in Aninih staršev, ki so se pisali Prohinar, se nahajajo pri banskem svetniku g. Otonu Ketteju v Ljubljani. Pripovedovalkin glavni vir, Albina Jalen, je bila rojena kot četrti otrok Jakoba in Ane Jalen l. 1839. Omožila se je z Antonom Prevcem, rojenim l. 1834 in umrlim 28. decembra 1923. Albina pa je umrla 29. oktobra 1913. Njena nečakinja, naša pripovedovalka Marija Roos, pa še živi v Kranju kot upokojena učiteljica.

STUDIJA OSTILU SLOVENSKE LJUDSKE GLASBE

Dr. Stanko Vurnik

1. Slovenska alpska pesem

Slovenski alpski pesmi so tudi s slovanske strani že očitali, da je malo slovenska, ker kaže tako močne nemškoalpske vplive. Ta očitak je kaj malo upravičen, zakaj alpski Slovenci pripadajo etnografski-kulturno veliki družini mnogojezičnih prebivalcev Alp in vsi ti kažejo v splošnem neke značilne duševne skupnosti, saj žive tudi v enakih naravnih pogojih, imajo enak način življenja in so predelali isti kulturni razvoj. Odtod skupne stilne točke, videli bomo pa tudi znatne razlike med slovensko in drugojezično pesmijo v Alpah.

Alpske pesmi se ločijo od ostalih evropskih po izredno močnem čutnem elementu, ki preveva njih tekst, njih melodije in njih mnogoglasje. Raziskovalci nemške pesmi v Alpah trdijo, da je glavna tema teh pesmi čutna ljubezen in da večinoma obravnavajo sexualia na šaljiv način. Tudi o naših ziljanskih se izraža l. 1801. B. Hacquet, da so »često nedostojne«. V novejših časih v slovenskih pesmih res popolnoma prevladuje erotika, močan liričen sentiment, ki pa redko ubere nedostojen ton. S snovne strani gre za naturalistično umetnost z močnim podarkom na čuvstveni plati, za nekakšno romantiko. Starejše pesmi, ki se še najdejo, so v velikem delu religiozne ali epične, baladne vsebine. O poetični plati teh pesmi bodo morali izpregovoriti literarni raziskovalci. Zelo pogosti so zlasti na severozapadu »štirivrstičniki« sheme ABAB z daktilično mero, ki se prilega običajnemu $\frac{3}{4}$ taktu.

Če si ogledamo naše koroške pesmi, opazimo na njih najprej razmeroma zelo obširen tonski ambitus, razen v najstarejših pesmih, n. pr. v pesmi o kralju Matjažu (F. Kuhač IV. 1505. iz Rožne doline, po M. Majarju Ziljskem); kjer doseže ambitus komaj kvintni obseg:

Kralj Ma - ti - jaž, že - nil se je,

vzel ce-sarja turščeha mlajši hčerko

Len - či - co, lje-po kraljico vu-ger - sko.

Oj bo-gme bo-gme kralj Ma - tjaž.

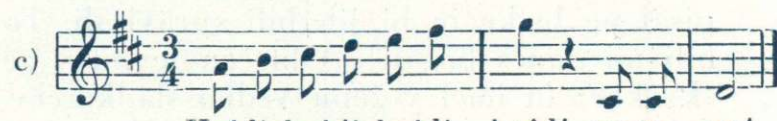
Novejše pesmi, one iz XVIII in XIX stoletja se gibljejo vsaj v obsegu oktave, če že ne — izredno pogosto — none (primeri a., začetek pesmi o »pauru«, ki jo je O. Dev zapisal v Lihpoljah p. Wernbergu, ki že s prvim motivom skoči na nono!) ali celo undecime (prim. b. prvo frazo pesmi »Jes pa pojdam u pvanino«, v Draščak na Zilji zap. O. Dev), dasi je duodecima že zelo redka (prim. c. konec pesmi »Železo zvijo« iz Todernič pri Beljaku, O. Dev).

En pau-er vam zna - ni

Jes pa pojdem u pva ni-no

Hajdi, hajdi, hajdi, hajd! na go - ro!

Tako velik ambitus je v vsej ostali Sloveniji neobičajen, kakor bomo še videli. V nemških Alpah pa nikakor ni redek, zlasti v jodlerjih, še večji. Primeri postavim odlomek jodlerja iz Altenberga pri Neuburgu (Štaj), ki rabi skoro — dve oktavi:

jã-i-jã hãi - jãi - jã hãi jã dui-ri-di

Te vrste melodije s takšnim ambitom¹ zlasti v novejšem času napredujejo v višino ali nižino

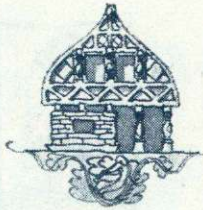
¹ Tak ambitus je vedno znak čutnega umetnostnega hotenja, ki hoče čim najširši razmah in čim največje število čutnih sredstev, veliko število tonov. Tak ambitus je vedno posledica čutnih zahtev harmonije, ki hoče akordičnega razmaha in razume melodijo zgolj kot kot vrsto razloženih akordov. In res je akordika Alpam menda nekako v krvi, kdove od kdaj že, zakaj že v XIV. stoletju so v solnograških Alpah peli takele (primer iz G. Adlerjeve knjige Der Stil in der Musik, Leipzig, 1911) akordične pesmi (misli si zraven še pri-stavljen ples v $\frac{3}{4}$ taktu):

Un-tarn slaf tut den su-mer wol, der an

straf li - blich ru - en sol

s skoki na terce, kvarte, kvinte, sekste, septime in s tem kažejo, kako so vse porojene iz čutnih, harmonično-akordičnih teženj, kako venomer pleto akorde, jih vozljajo in razvozlavajo v melodično-sukcesivnem smislu (primeri gori začetek melodije »Jes pa pojdam«, cela prva fraza je en sam razložen f-durov akord!) in odtod pride ono neprestano napeto, skokovito gibanje, ki nikoli ne stoji. Primeri spodnja značilna primera, v katerih komaj v štirih taktih napravi melodija štiri ali celo pet melodičnih lokov (znana »Glej čez izaro« ali »Za Dobračem«, O. Dev, Podrož):

Gor čez i - zaro, gor čez gmajnico, kjer je
 dra - gi dom zmo - jo zi - bel - ko, itd.
 ali:
 Za Do - bra - čem bom
 spiv-ljal, da glas po - le - ti, itd.

Ta ambitus, to slikovito napredovanje melodije z vedno napetim gibanjem, te zgolj harmonične ambicije melodije, ta čutnost te glasbe prav posebno zbližuje slovensko alpsko melodijo z nemško alpsko, ki se tudi redno poslužuje tudi takihle živahnih kadenčnih formul melodije, katera skače rada še na seksto ali septimo, preden se v toniki umiri:

ali:
 ali:
 ali:

Pesmi nekoliko starejšega stila, zlasti one religiozne iz XVII. in XVIII. stoletja ne rabijo toliko golih skokov, nego se gibljejo večinoma v prehodnih intervalih, pa rabijo tudi precejšen ambitus in je akordična težnja v njih le za oko zakrita po melodičnem melizmatičnem nakitu. Primeri začetek pesmi »Od nebeške ozcite« (zap. O. Dev v Bistrici na Zilji) z bujno

melizmatiko, ki na baročen način poudarja smisel besed »trošt«, »veselje« s patetičnim melizmom, ki pa je vendar zraven tudi čutno-akordično prijeten:

itd.
 kaj zan lep trošt i - noj ve - se - lje

Podobno se najde star melizem tudi v posvetnih starejšega stila kot smiselni povdar in ornament obenem v okvirju velikega ambita (Oj ti norčava gvava. Lihpolje, O. Dev):

Oj ti nor - ča - va gva - va, kaj si
 sno - či sto - - - ri - - - va?

Vnovejših pesmih pa igra melizem najčešče le neko ornamentalno vlogo na poudarjenih dobah v taktu (Sem mislil oženiti se, Podrož, O. Dev):

Sen mi - slil o - že - ni - ti
 itd.
 se, pa de - čelc sem o - stra - šil se

Vzvezi z vsemi temi čutnimi efekti je tudi ritem slovenske alpske pesmi najpestrejši med vsemi ostalimi slovenskimi. Novejše pesmi iz druge polovice XIX. stoletja rabijo precizen deklamatorni ritem, ki se drži dolžin in kratčin ter poudarkov govora v tekstu in tako nastajajo zelo mnogolične kombinacije »naturalističnega ritma«, pri čemer je zelo priljubljen ritmičen zadržek kakor v nemških jodlerjih, tako da tvori tipične ritmične sheme.

Težnja po izoritmiji tudi v najstarejših pesmih ni tako očitna, tudi te v pravilu ne rabijo stalnih ritmičnih formul, dasiravno so s svojo bujno melizmatiko vezane v glavnem na gibanje v vezanih osminkah. Takt slovenskih koroških pesmi je v nad 60% večini čutni, plesni $\frac{3}{4}$ takt. Za njim se najbolj uporablja $\frac{3}{8}$, deloma $\frac{6}{8}$, medtem ko je pesmi v $\frac{4}{4}$ ali celo v $\frac{2}{4}$ taktu razmeroma malo. Starejše

pesmi, one iz XVII. in XVIII. stoletja imajo skoro vse mešane takte in to najčešče redne ali neredne kombinacije $\frac{3}{4}$ — $\frac{4}{4}$ ali $\frac{3}{4}$ — $\frac{2}{4}$.

Kompozicionalna arhitektura kaže pri novejših pesmih, zlasti štirivrstičnih kitičah shemo ABAB. Ta shema je najčešča. Dobe se pa tudi številne manj simetrične tvorbe, kakor AABC, AAAB, ABCD, ABCDE, AABA, ABB, AAB, AABC, ABABC, redkejšje so ABBB, AABBCD. Plesi kažejo rapsodične in variacijske forme, pa tudi komplicirane ABABCDCE ali ABAB—2(CDDD) itd. Zelo priljubljena je v novejših lirčnih pesmih shema gradacije, ki odgovarja čuvstvenemu stopnjevanju, kakor n. pr. v pesmi Čej so tiste stazice (Sv. Jurij, Zilja, O. Dev, glej čedalje višje zaletje melodije pri 1, 2, 3, 4!):

Čej so ti - ste sta - zi - ce k' so

vča - si bi - le? zdej pa ra - ste gr-

mo - vje in za - le - ne tra - ve.

Starejše pesmi, one iz XVII. in morda še iz XVIII. stoletja, melizmatične, z zloženim $\frac{3}{4}$ — $\frac{4}{4}$ taktom kažejo često zelo umetne arhitektonske oblike, ki so včasih čudovito umno simetrične. Pojavljajo se forme: AABBA, 2A-2B-2C-D, 2A-B-2A-B, 4-2A-4B, 2A-2B-C-A, 2(AB)-A₁B₁-B-AB, 2AB-CD-AB, ABCCAB, ABCCA, 2(AB)-C-A₁B₁ itd. Te starejše imajo često v drugem delu uporabljene skrajšave ali zdaljšave fraz iz prvega dela.

Harmonična zgradba koroških pesmi se giblje preprosto med prvo in peto stopnjo, redkeje nastopi subdominantni položaj in še takrat ga eventualna večglasna spremljava malokdaj upošteva. Pesmi, ki bi modulirale ali imele, n. pr. v srednjem delu vložek v drugem duru (Zagorski zvonovi), kakor novejše alpske nemške, so sila redke. Molovske pesmi še obstajajo, pa se občutijo kot nekak preostanek iz XVI. in XVII. ter iz začetka XVIII. stoletja, ko v ljudski glasbi mol še ni bil napravljen mesta izključni vladi dura. Poznamo molovske Marija in mlinar (O. Dev), Zakaj se ti deva ne udaš? (F. Kuhač), Zamer mi čez Ture bura (F. Kuhač) ter ples št. 1154 v III. zvezku Kuhača (Moj publič bura v Vlaše gre).

Tako je zanimiva stara »Zamer mi čez Ture bura« s svojim molom, melizmatiko in čestimi prehodnimi intervali, pa v tipično precejšnjem ambitu (nona):

Zamer mi čez tu - ra bu - ra, za - mer

liep za - mer mvad; zamer mi čez tu - ra

bu - ra, Liepo vrišče noj po - je.

V večglasju se koroške pesmi nekako od srede XIX. stoletja dalje pojo dvo ali v pravilu tro glasno. Koroški Nemci ponekod poznajo tudi štiri in petglasno petje (»Oberquint« oznaka za prvi bas) in nekateri trdijo, da je tudi med Slovenci ta način še v rabi (»drajer«). Najvišji glas, ki gre »čez«, je alpska specialiteta (»s'Ubaschlag«); ta poje večinoma za terco višje od vodilnega drugega glasu, bas pa poje ali momlja, držeč se tonične in dominantne, redkeje subdominantne stopnje.

Skupnosti slovenske pa nemške novejše alpske pesmi tiče v precejšnjem ambitusu, ki pa pri Slovencih ni tolik kakor pri Nemcih, dalje v akordičnem značaju gibanja melodije v skokih, v $\frac{3}{4}$ taktu in kitični kompoziciji ABAB. Vendar pa je pri Slovencih malo obscenih tekstov in manj šaljivk; tudi med slovenskimi pesmimi ne najdemo pravega jodlerja, katerega znak je, da nima teksta, nego se poje na jodlerske zloge (»hai-di-ri-di-jo hai-ja-jai« itd.). Takšno »petje« je zgolj čutno usmerjeno in ima značaj čiste instrumentalne glasbe, takega Slovenci ne poznajo več. Od vsega tega obstojajo v njihovih pesmih le plesni vložki na zloge »holadrija, holadrom«, ali pa »tralalalom«, ki so nekak poskočen privesek veselejšim lirčnim pesmim. Najbližje so slovenski ljudski glasbi v Alpah še tako zvane »schnadahüpfeln« z lirčnim tekstom, obliko ABAB in jodlerskimi vložki. Vendar pa so te nemške pesmi često trodelne in modulirajo v sredi v drug dur, kar je pri slovenskih izredna redkost. Že koroška pesem je torej v nekih ozirih nekak prvi člen prehajanja iz evropskega zapada k vzhodu.

To bi bila neka oznaka najzapadnejše slovenske pesmi.

2. Slovenska vzhodnjaška pesem

Kakor hitro se namreč iz skrajnega zapada, na katerem živi slovenska pesem, pomaknemo bližje na vzhod, takoj čutimo, da postopoma pada ambitus in z njim ona bujna skokovitost in gibanjska napetost, ki je za Alpe značilna, obenem se začne ritem bližati izometričnemu in ljubi stalne formule, ki se tipično ponavljajo, se trodobni takti zamenjavajo s pogostejšimi dvodobnimi in ritem dobiva čedalje večji poudar in končno večji poudar kakor harmonična ambicija pesmi.

Res je, da tudi daleč na vzhodnjem Dolenjskem in Štajerskem še deloma pojo precej podobno kakor na skrajnem zahodu, na Koroškem. To je vpliv novejšje zapadnjaške pesmi konca XVIII. in XIX. stoletja, zopet ta je vplivana po meščanski, zlasti cerkveni glasbi XVIII. stoletja, ki je bila jako italijanski vplivana (lomljena akordika, melodični ornament in koloratura). Alpam lastno veselje za akord v melodiji pa ta struja sta se nekako združila v tvorbi, ki ji pravimo novejša alpska pesem, ki je v svojem stilnem razvoju iz neke baročne faze prišla v modernem času do pravcate romantike, če moremo v kmečki umetnosti uporabljati stilne nazive »visoke« umetnosti. Ni pa vsa Slovenija imela tako naprednega razvoja v ljudski glasbi. Vzhodna Slovenija očituje na tem polju, kakor bomo videli, zelo veliko starinskih preostankov, katerih nekateri se dajo izvajati celo kot degenerirane renesančne in celo srednjeveške tvorbe. Tako si razlagamo dejstvo, da je slovenska ljudska glasba stilno neenotna, da imamo najmodernejšo stilno fazo na severu in severozahodu, najbolj zastarelo pa na vzhodu, ki etnografski že pripada območju vzhodne Evrope z njenim več ali manj idealističnim stilom. Tako je ta glasba nekaj, kar se s faze romantičnega, čustvenega naturalizma na zahodu skozi ostale kraje preliva proti vzhodu na gori opisani način, da postane pri naših sosedih Hrvatih, Srbih, Madjarih in še bolj vzhodnih krajih povsem vzhodnjaški idealistična in na moč podobna tvorbam srednjega veka. Zanimiv je ta prehod na severu, na Štajerskem, kjer alpska pesem neposredno metamorfozira v vzhodnjaško, dočim se na bivšem Kranjskem polagoma preko Gorenjske in Dolenjske prelije v belokranjsko, ki ima že znake balkanske glasbe v svojem stilu.

Že gorenjske pesmi nimajo več tolikega ambitusa kakor koroške. Normalna je septima, da ravno še lahko dovede do potrebnega septimnega akorda, čez oktavo gre ambitus redko.

Spodnji primer »Pa psi zavajajo« je nekako tipičen za novejšo gorenjsko pesem. Ima obseg septime, razmeroma malo melodičnega gibanja napram koroškim melodijam, naturalistično deklamatoričen ritem in novejšo obliko ABAB. Ona eleganca melodije, ki se na Koroškem tako čutno lepo viha in neprestano ornamentalno in akordično gubanči, na Gorenjskem pojenjuje:

Pa psi za-va-ja - jo, po
ce-li vas na gwas, pa men naznanjajo, da
gre moj ljubi u vas. Trala-laj-la-li-la-lom, trala-

Če vzamemo sedaj tip pesmi iz bolj vzhodnih krajev, recimo, tole dolenjsko zdravico (Glažek je natočen, Polhovica, F. Kramar):

1. Glažek je na - točen, oj že - nin po-
2. Sej pit je teb' odločen, le sprazni ga
1. glej! 2. zdej! 3. Bog mu daj na svej-ti ži-
vej-ti več let! 4., 5. In en-krat iz
an - gel - ci glo - rjo za - pejt!

vidimo, da je ambitus padel že na kvinto, da melodija nima več tako poudarjenih akordičnih ambicij, da poteka v kratkih ritmih, večinoma osminkah in v $\frac{2}{4}$ taktu, tipičnem za vzhod in da je prešel poudar baš na ritmiko, ki na Dolenjskem že porablja nenaturalistične, stalne ritmične formule:

Podoben je položaj na vzhodnjem Štajerskem, če primeriš pesem »Lani sem se oženija« iz Cvetkovec, F. Tušek:

La - ni sem se o - že - ni - ja

Vso ne - vo - lo k se - bi sple - ja Ojoj jaz

vbo - gi kmet, kaj si ho - čem zdaj za - čet?

Tudi ta pesem ima $\frac{2}{4}$ takt, je strogo izoritmična z malimi vrednotami in neprestano ponavlja isti, malo variirani motiv, kar že vodi v vzhodnjaški, monotoni način litanijske kompozicije. Če ne bi bilo vzklika v petem taktu, bi imeli opraviti s — kvartnim ambitusom.

V Beli Krajini je ambitus navadno kvinta, često celo kvarta, da, niso zelo redke pesmi s terčnim ambitusom, kakor na primer »Na bregu stoji« (Črnomelj, zap. M. Plevnik):

Na bre - gu sto - ji žu - ta ku - ča, ti ti ti,

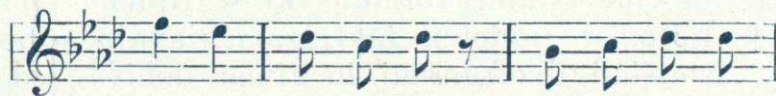
žu - ta kuča ta ta ta, žu - ta ku - ča ta.

Čisto jasno je, da v okvirju umetnostnega hotenja, ki zahteva tako ozek ambitus, ne moremo pričakovati bujnega razmaha melodične akordike. V takem stilu igra glavno estetsko vlogo melodika in njen ritem. Ta melodika operira z maloštevilnimi melodičnimi tipi, ta ritmika operira z maloštevilnimi, stalnimi in tipičnimi ritmičnimi formulami v majhnih vrednotah in simetričnih taktih (najčesči je v Beli Krajini $\frac{2}{4}$ takt), tako da nastane nekakšna melična in ritmična monotonija po orientalskem vzoru. Istotako je monotonska slovenska vzhodnjaška kompozicionalna arhitektonika, v kateri se zdi, da se do brezkončnosti ponavlja vedno isti, kar se da enostavni

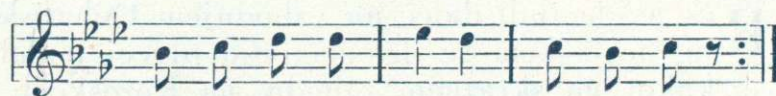
abstraktni motiv. Primeri naslednjo pesem »Našla sem ga« iz Krupe pri Semiču (zapisal F. Kramar):

Na - šla sem ga na - šla sem ga
O - tac ne zna o - tac ne zna

zla - to ja - bol - ko, da - la sem ga
pra - vu ta - la - ti: Se - bi vi - šje

da - la sem ga o - čku ta - la - ti.
se - bi vi - šje ne - go me - ni da.

z njenim izoritmičnim značajem, kvintnim ambitom in določno opazno težnjo k monotoniji v meličnem, ritmičnem in arhitektonskem oziru. Tudi belokranjski teksti že kažejo podobno, navidezno primitivnost, kakor jo kaže belokranjska ornamentika, ki niza eden in isti geometrični ornament v niz brezkončne ritmične vrste. Baš tale pesem ima pet kitic, ki so si na videz vse enake, le da se katera beseda v njih zamenja. Dekle da deliti zlato jabolko najprej očetu, potem materi, potem bratu, potem sestri in končno »dragmu«, šele ta »znade pravu talati, meni višje, nego sebi da!« S tem ni, kakor v zapadnjaških slovenskih pesmih, opisan čisto naturalističen dogodek z liričnim jedrom, nego je vse skupaj neka fantazijska alegorija, stisnjena v abstrakten formalni red paralelizma, ki je evropskemu vzhodu tako ljub. Tako je z močjo poudarjena ideja pesmi: dekleta ljubi njen dragi bolj ko oče, mati, brat in sestra. Opraviti imamo torej z abstraktnimi, idealističnimi stilnimi težnjami tako v tekstu in njega vsebini in formi, kakor v glasbeni vsebini in formi, vse to je v lepi harmoniji stilno združeno v posebne vrste umotvor, ki je čutno in sentimentalno usmerjenemu zapadnjaku notranje in zunanje precej tuj.

Tudi večglasje ima na slovenskem vzhodu drugo obliko. Navadno je na skrajnem slovenskem vzhodu, na severu kakor na jugu dvoglasje in to brez alpskega »čez«-glasu. Vodilnemu glasu se v spodnjih tercah, kvartah in kvintah pridruži spremljavni glas. Po vplivih iz Gorenjske se v novejši pesmi poje tudi troglasno z basom (ki le brunda ali momlja) in glasom, ki gre »čez«, toda Belokranjci sami označujejo to navado kot »črnokranjsko«. Kako izrazito melično mislijo naši vzhodnjaki, kaže tudi nji-

hovo, če pride do tega, štiri in petglasje v novejšem času. Moški pojo za ženskami v oktavah v jarkem paralelizmu, iz česar sledi prav za prav le oktavno povdarjeno — dvoglasje, kakor naj pokaže sledeči primer »Pirne napojnice« iz Adlešič (po fonografu dr. J. Adlešiča zapisal N. Štritof):

itd.

Ti-či-ca mi po-je, sam ne vem kje

Slovenski vzhod se nam zdi kulturno daleč zaostal za zapadom. Tudi v glasbenem folklorju se to kaže. Primeri pesem »Kiša pada« (Adlešiči, kakor zgoraj) z njeno končno kadenco v dominantni, ki kaže še neurejeno tonalnost, kakor nekdanj v srednjem veku in renesansi:

Ki-ša pa-da ve-ter du-va;
ki-ša pa-da ve-ter duva.

Pesmi v molu je v Beli Krajini in na vzhodnem Štajerskem še vedno nekaj ohranjenih. V Beli Krajini se dobe še takšne, ki bazirajo na zanimivo modificiranih harmoničnih molskah ali celo na tonskih načinih, ki se izkažejo kot preostanki starih srednjeveških cerkvenih tonov. Primeri naslednjo pesem v dorščino (transponirani v g), ki je izrazito enoglasna in se brani vsakega racionalnega taktičnega metra:

Oj po-slu-šaj-te vsi lju-dje, po-šte-ne
že-ne in mo-žje! Do-bro pelj-do si
vza-me-te, kaj se nam je pri-pe-ti-lo?

Gotovo imamo tu opraviti s preostankom izredno stare koralne forme. Tudi še živi v Beli Kra-

jini poseben način »diafonije«, kakor to obliko pri Hrvatih imenuje dr. B. Širola, namreč dvo-glasno petje v tercah, le na začetku in koncu fraz se pojavi v spremljavnem glasu samostojen proti gibalen motiv. Morda imamo tu opraviti s preostanki starih burdonov? V naslednjem primeru vidimo celo nekakšen degeneriran, silovito preprost »kanon«, ki se je v tej, izredno stari obredni pesmi ohranil nemara še iz časov, ko je polifonija v cerkvi še vplivala na ljudske umetnostne tvorbe:

Bog daj Bog daj do-ber ve-čer,
daj nam [Bo-že do-bro] le-to!
Za ve-čer-kom boljše ju-tro,
Tu ti je-su le pi dvori
daj nam Bo-že do-bro le-to! itd.

Stem naj bo ob kratkem in splošnem opisan stilni značaj avtohtone belokranjske pesmi. Ta kaže v okvirju zelo majhnega ambita vse drugačen meličen profil kakor zahodna slovenska pesem. Predvsem je velika razlika med obema tipoma v tem, da imamo na zapadu opraviti z individualizmom, s silno mnogovrstnostjo meličnih in ritmičnih izraznih figur, na vzhodu pa z idealistično tipiko, ki se poslužuje maloštevilnih stalnih, meličnih in ritmičnih formul. Melične formule so silno enostavne, brez vseh meličnih ornamentov, samo abstraktno ogrodje fraze, ki bi ga mogli primerjati v upodabljalno umetnosti geometričnemu motivu. Istotako belokranjski ritem ni naraven, t. j. navezan na tekstovo deklamatorno metriko, nego proti-

naravno uporablja neke stalne tipične formule, v katerih vlada simetrija; ta ritem teži k silabični izometriji. V istem smislu teži kompozicija v arhitektonskem oziru k monotoniji, kar vse je tipično za evropski vzhod. V zvezi z vsem tem je tudi tekst umetnostno pojmovan in zgrajen na enakih motivih, paralelistično nanizanih v simetrijo. Vsebinski je čutiti v tekstih večji pogon k idealizmu kakor pa k sentimentalnemu naturalizmu, kakor je na zapadu običajen. V vzhodnjaški slovenski ljudski glasbi se je ohranilo precej reminiscenc na renesanso in srednji vek, kar izpričuje ono vzhodnjaško konservativnost, ki dovoljuje vzhodnjakom le zelo rahel razvoj dalje iz stadija nekega, še vedno srednjeveški pobarvanega idealizma, ki je vzhodni Evropi menda v krvi.

3. Slovenska sredozemska pesem

Po teh oznakah zapadnega, alpskega in vzhodnjaškega stila naše glasbene folklore naj se sedaj obrnemo k popisu stila melodij v tretji slovenski etnografski coni, onega, ki ga uporabljajo Slovenci, bivajoči ob Italijanih. To so Rezijani, beneški Slovenci, Goriško-tržaški Slovenci in severnozpadni Istrijanci.

Žal je materiala s teh krajev še zelo malo zbrana in se ta material stilno še ne da kdovekaj točno opredeliti, ker je še pomanjkljiv. Vendar pa naj kljub temu poizkusim pokazati glavne stilne tipe v melodijah, ki so danes dosegljive. Melodije iz slovenskega sredozemskega pasu se ločijo od alpskih in vzhodnjaških, vendar pa pripadajo večinoma zapadni kulturi in imajo torej vendar skupne točke z alpskimi. Če pogledamo par tipov iz Rezije, kakor jih je za Baudoin de Courtenayevu knjigo »Material za južnoslovansko dialektologijo in etnografijo« nabrala ga. Schulz-Adaiewska do l. 1895., srečamo med temi melodijami tipe, ki se po svojem meličnem zunanjem profilu skoro ne ločijo od naših alpskih pesmi. Čeprav žive gorjanski Rezijani globoko v morju Italijanov, ima nastopna pesem po svoji melični strukturi nemara več alpskega na sebi kakor italijanskega (Gorska pesem, Osojani, Rezija):

Da hō - ra ta Ča - ni - no - va! da

hō - ra ta Ča - ni - no - va!

Zanimivo je, da stoji večina teh melodij v $\frac{5}{4}$ ali $\frac{3}{4}-\frac{2}{4}$ taktu in da kažejo precej natančno preračunjeno simetrijo v svojih dvo-delnih, preprostih arhitektonskih oblikah. One, ki se zde novejšega izvora, imajo ambitus oktave in ljubijo razložen akord, kakor alpske koroške, gorenjske in štajerske, tuji so nam Slovincem pa oni sinkopirani ritmi, kakor jih kaže gornja melodija. V gori omenjeni zbirki je tudi pesem Da lipa moja rožica iz San Džorča v Reziji, ki kaže starinsko melično formo:

Da li - pa mo - ja ro - ži - ca!

Da li - pa mo - ja ro - ži - ca!

Po svojih melizmih na glavnih besedah: rožica, moja, kaže pesem na svoj starejši izvor, nemara na XVII ali XVIII stoletje, istotako kaže na njeno starost njen ozki ambitus, ki očituje razen v začetku terco. Tuj nam je Slovincem njen subtilno izdelani ritem z najmanjšimi vrednotami, njena melična ornamentalnost v okvirju majhnega ambitusa. To so znaki, ki zblizujejo slovensko pesem sredi italijanskega življa z romanskimi značilnostmi.

Nedvomno je smisel takih melodij baš v njim meličnoritmičnem elementu, kakor ga romanska ljudska glasba tako ljubi. Melodičen je tudi glavni element beneških in goriško-tržaških pesmi, v kolikor jih ne prekvaša na severu alpski živelj s svojo razloženo akordiko. Postavim se dobe med beneškimi, zlasti na severu, tudi močno alpski zaokrožene pesmi.

Sicer pa ljubijo te pesmi bolj kantabilno, večinoma mehko, v prehodnih intervalih potekajočo melodiko, n. pr.: To jutro zate videt. Gor. - Trbilj, Benečija, zap. R. Orel, motiv baje laški):

To ju - tro za - te vi - det

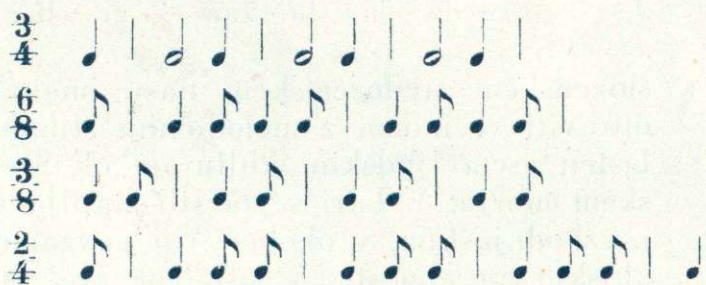
pre - lie - pa moja Mica, itd.

Značilno za te pesmi, kakor me je na to opozoril skladatelj M. Kogoj, je, da rabijo Slovenci v tem kulturnem pasu neke prehodne

akorde, disonance, kakor kvartsekstakord, septakord, nonski akord za samostojne harmonične dražljaje in ne samo za harmoničen medčlen. Često se takšen akord pojavi na poudarjeni dobi v taktu, kar je v ostalih slovenskih pesmih redko. Primeri pri gornji pesmi 4, 5, 6, zlasti sedmi takt v tem oziru. Ta harmonski značaj daje tem melodijam posebno ušesno mikavnost, po kateri takoj začutimo duh naših beneških in goriških pesmi. Podoben značaj imajo tudi sosednje furlanske pesmi.

Takt teh pesmi je večinoma rahlo valujoči $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$ in $\frac{6}{8}$, ki se lepo prilega kantabilnosti melodične in zopet s svoje strani daje tem pesmim poseben značaj. Nekaj redkejši je $\frac{4}{4}$ in $\frac{2}{4}$ takt. Ritem je v novejših čisto naturalističen, deklamatoren, v nekaj starejših rabi še ritmične formule, kakor:

Na poudarjeni dobi takta često sede dvonotni melizmi za ornament. Nekaj teh pesmi operira v kompoziciji z ritmičnimi kontrasti, na primer, če je prva polovica pesmi v daljših ritmih, se v drugi periodi pojavijo živahni krajši. Tudi novejše furlanske pesmi imajo to lastnost. Posebnost nekih pesmi iz tega kroga je tudi kromatična alteracija (Prelepa je naša dolinca, Št. Peter, Benečija-Barnas, zap. R. Orel), ki pa je nastala iz zgolj meličnih razlogov.

Če pogledamo sedaj v severno Goriško, v Bovec, najdemo tam take (Delaj, delaj, Bovec, Fr. Mavrič):

ki kažejo še nekaj alpskega značaja s svojimi intervalnimi skoki, ki pa vendar mehko melodično potekajo in zelo ljubijo in poudarjajo harmoničen pasus, ko se septimni akord s terco nato razveže v nonski akord, kar daje posebno teple pesmi večino njenega učinka. Tudi arhitektonski je ta dvodelna pesem v svoji simetriji značilna za Goriško. Pogledjmo še eno iz Gorice (Kaj misliš, Gorica, F. Kuhač II/669):

I ma ozek ambitus kvinte, lepo kantabilno linijo in je simetrična, v četrtem taktu zopet srečamo značilni nonski akord. Če pogledamo še eno iz okolice Trsta (Razpodite se, F. Kuhač, I. Kocijančič):

drobno mo - je sr - či - ce!

Kuhač ima notirano v $\frac{6}{4}$ — $\frac{5}{4}$, Kocijančič pa v neredno menjajočem se $\frac{3}{2}$ — $\frac{2}{2}$ taktu. Pesem je ritmično zanimiva, rabi v 4. taktu alteracijo iz meličnih razlogov in rabi v 2, 3, 6, 8, 10, taktu gori omenjeni nonski efekt. Melodija je starejša in stilno zelo značilna.

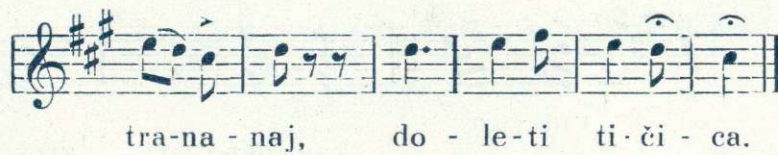
Istrijsko slovenske imajo često zelo ozek ambitus, so bolj ritmičnega značaja (tudi sincope, mešani takti) in so v marsičem podobne slovenskim vzhodnjaškim. Po italijanskih popevkah so posnele skoro obligatne vložke »ninenaj, trananaj« itd. kakor tale istrijska Doleti tičica (F. Kuhač II/446).

Do - le - ti ti - či - ca, do -

le - ti ti - či - ca! Ni ne - naj

tra - na - naj, do - le - ti ti - či - ca.

Dočim ima ta ambitus kvarte, se dobe v okolici Pazina tudi takšne z ambitom terce, ki spominjajo na vzhodnjaško melično-ritmično monotonijo (Jaz bom kupil, Pazin, F. Kuhač II/954).

Ja bom ku - pil tri na - ran - če, ja bom

ku - pil tri naranče, ja ću ti ih da - rovat.

Posebnost Istre, tako hrvatske kakor slovenske je, da je silno konservativna. Že često se je razpravljalo o ozkih meličnih postopih istrske lestvice in o izrazitem neharmoničnem mišljenju Istrijanov. Morda imamo tudi v nastopni slovenski, ki nastopa v tretjem in sedmem taktu s kromatiko, ki je meličnega, ne harmoničnega značaja, opraviti z daljnim spominom na stare

čase Istre (Sedela tužna grlica, F. Kuhač, II/485):

Se - de - la tu - žna gr - li - ca,

se - de - la tu - žna gr - li - ca.

Oj na - na ni - na traj na - na naj,

se - de - la tu - žna gr - li - ca.

V slovenskem sredozemskem pasu imamo tedaj opraviti večinoma z melodičnim stilom, ki je lasten vsem ljudskim kulturam ob Sredozemskem morju. V Istri se ta stil staplja v enoto z vzhodnjaškim, v okolici Alp navzame nekaj alpskih posebnosti. V ostalem gre za simetrično arhitektoniko ABAB in podobno, ob Alpah za troglasje, v Istri in v Reziji za eno ali dvoglasje. Slovenske pa furlanske pesmi se med seboj malo ločijo, imajo podobne melične in ritmične ter harmonične izrazitosti. Več o tem se bo dalo govoriti, ko bo na razpolago za stilna raziskavanja dovolj materiala.

* * *

Skušal sem pokazati na troje stilov v moderni slovenski ljudski pesmi: na akordično-čutnega naturalističnega alpskega, na onega idealističnega ritmičnomelijskega vzhodnjaškega in na melodičnega sredozemskega. Te tri duševne obraze, kakor nam jih kaže raziskavanje stila glasbenega folklorja, nam kaže tudi način, kako si trije slovenski tipi grade hiše, kako se nosijo, kako rezljajo in slikajo, vezejo, kakšne običaje imajo, kako mislijo in čustvujejo. Ta trojnost je etnografskokulturna značilnost slovenske psihe. Najnaprednejša v njej je zapadna komponenta, vzhodna je za zapadno Evropo zaostala. Prva je po svoji biti nagnjena k čutnosti in naturalizmu, druga k idealizmu in abstrakciji kakor deloma tudi tretja, ki se je navzela sredozemskega duha zmernega idealizma. Vprašanje, katera je najbolj in katera je najmanj slovenska, ni pravilno zastavljeno. Vse tri v skupnosti in celoti so značilne sestavine slovenske duše.

IZ SVETOVNE KNJIŽEVNOSTI

4. DVA OBRAZA IZ NOVEJŠE POLJSKE LITERATURE (Konec)

Prva povest Oss., ki jo je pisal zavedno kot leposlovec, pa je roman »Za kitajskim zidom« (Za chińskim murem). Zelo preprosta zgodba, stokrat obdelana pri sentimentalnih pisateljih, ki bi se lahko godila prav tako kjerkoli in ne morda za kitajskim zidom. Bivši avstrijski poslanik Malecki romansuje z italijansko grofico Auro del Romagnoli ter za njo in z njo prepotuje progo Tokio—Shanghai—Peking—Nanking... V Shanghaiju pa sreča prodajalko časopisov Halino Orliczówno, ponoči pianistko in plesalko, emigrantko poljsko, ki zna ohraniti nedolžnost v pokvarjenem svetu, kamor se podaja, da živi mater. Stara poljska romantika; domača povest na eksotičnem ozadju! Konča se seveda s poroko in odhodom v domovino. Salonska povest, nepsihološka, brezkrvna, s cenanim sočuvstvovanjem. Sicer pa glavno vsebino tvorijo potopisi krajev, široki opisi zabavališč in predmestij bede; posamezne znamenitosti na izletih s ciceronskimi razlagami politične in teozofične vsebine. Imam vtis, da je leposlovna oblika izbrana le zato, da se potopis živahneje bere. Koncem koncev: poučno zabavno čtivo, interesantno, ki s kontrasti razkošja in bede ter tradicionalnimi sentimentalnimi motivi ganja čitalca do sočuvstvovanja.

Boljše napisana se mi zdi afriška povest »Orlica« (Orlica, 1925) »iz življenja hribovcev visokega Atlasa«. V predgovoru je sicer povedano, da povest ni izfantazirana, da sloni na studijah in ima namen v romantični formi pokazati življenje črnih hribovcev«. Res, situacije vse povesti so silno tradicionalno romantične in vidim napredek le v tem, da ima človek že vtis, da bere povest in ne potopisa. Znal je zajeti tak sujet, ki mu obenem da možnost česte menjave prostora in običajev. Res ben Haggar, veljak s hribov, napade francosko karavano, na kar ga preganja kadi, ki si hoče prisvojiti njegovo ženo, »pogumno Orlico« Čar-azizo. Ta je zvesta možu, vendar jo kadi preda bogatemu zvodniku, ki jo odpelje pod pretezo, da jo vodi k možu. Zvodnik jo sredi puščave izrabi in proda v javne hiše. Nekoč omaga v Maroku na poti v bolnišnico, kjer ga sreča mož-vojak, in skupno gresta v boj, da se maščujeta nad tujci, kjer oba najdeta smrt. — Ljubezen, intriga, maščevanje — stara snov pavšalno pisanih knjig. Sicer pa je pisana povest z neko dinamiko, notranjo napetostjo in ima pestre scene, obenem pa vse ostale znake Oss. literarnega oblikovanja kot ga bom označil v zaključni karakteristiki.

Iz podobnega področja je zbirka črtic »Po širokem svetu« (Po szerokem świecie, 1925), ki obsega novele, skice, članke iz najrazličnejših krajev: opis bikoborbe v Španiji; božič Poljaka v Sahari; politične misli o združitvi islama s komunizmom; ameriška črtica o rekorderstvu čistilcev ostrig in azijska legenda »o kralju sveta«.

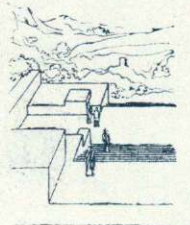
Za deco je napisal življenjepisa male šimpanze »Življenje in prigodbe opice« (Zycie i przygody małpi, 1929), ki baš sedaj izhaja v slovenskem prevodu R. Moleta v »Zvončku« (1930). Vse sreče in nesreče opice so zajete v okvir dnev-

nika, ki ga piše šimpanza Ket sama v afriškem pragozdu med tropično floro in sredi boja za obstanek, ter pozneje v ujetništvu pri ljudeh (moderni dami, v cirkusu), dokler zopet ne pobegne v pragozd. Zgodbe se vrste v neki statični zaporednosti, scene niso pisane z notranjo dinamično silo, so le zunanje opisani prizori. Tehnika take povesti ima to lastnost, da se lahko piše v nedogled in konča kadar hoče: notranja strnjenost in dramatičnost dejanja ne trpita, ker ju ni. Deci prija, ker je pisana s primitivno logiko in starši so veseli lepega namena: poudarja namreč dobro srčno plemenitost in junaštvo in bogati fantazijo s sicer medlimi slikami iz eksotičnosti.

Prav v zadnjem času pa Oss. piše velike povesti iz svetovne politične polupreteklости, veliko trilogijo »Na prelomu«, ki ima za smoter, pokazati v leposlovni obliki vzroke in posledice evropske politike od leta 1914. prav do današnjih dni. Prva knjiga te serije je roman »Pet minut pred dvanaajsto« (Pięć minut przed północą, 1929), ki je resnično »najzanimivejša pacifistična povest«, kot jo je nazval kritik J. Dębicki. Je to roman o bratstvu vseh političnih narodov, pisan z veliko politično znanostjo. Temelji na psihologiji ras, na plemenskih nasprotstvih pred letom 1914., ki se zapleta v orgijo svetovne vojne zato, da se zdaj po dobljenem miru znova razvijajo v prav tak položaj: pet minut pred usodno uro jih svari Ossendowski-politik, naj se pobratijo v Ligi Narodov. V romanu nastopajo zastopniki raznih političnih edinic: Francozinja, Nemec, Rus, Anglež, Američan in Poljak in to v takih medsebojnih zvezah, da se zdi, da predstavljajo v alegoriji polupreteklo dobo. To pa zato, ker so vse postave zamišljene iz razuma in se gibljejo po logiki usode izven njih, ki jo ilustrirajo. Zato nas bolj zanimajo po svojih debatah, za katere je Oss. porabil dokumentarni material, kot po svojih notranjih razmerjih, ki so itak le simbol zunanjih političnih zvez. Življenjsko čuvstvo pride do nekega izraza le v razmerju Nemca do Francozinje: je nekako mladostno ljubavno nagnjenje, ki se pa med vojno razvije v največje sovraštvo, predvsem še, ko pohotni Nemci zlorabijo Francozinjo — usmiljeno sestro, ki jo zajamejo na fronti. Otrok, ki se rodi, je slep. Po vojni se njiju nagnjenje obnovi, vendar ne pride do poroke, le do prijateljstva. In veže ju prav ta otrok. Vsi zastopniki ras izpred vojne se sestanejo slučajno spet vsi na istem mestu — v Ženevi v Švici —, pa ne več kot deca, kot delegati pri Ligi Narodov. Uvidijo nevarnost novih sovražnosti in naredo skupen izlet na Mont Blanc, na najvišji vrh iznad zmed evropskega človeka kot simbol visokega ideala. (Podobno kot Slowacki v »Kordjanu«!) In slepi otrok Francozinje in Nemca tukaj izpregleda, da potrdi s tem vero v lepšo bodočnost.

Ta roman o Ligi Narodov je v resnici zanimivo čtivo, čeprav morda v svojem bistvu dvomljivo: težko je namreč točno opredeliti politične posebnosti ene rase in jih zoperstaviti drugi ter jih tipizirati v enem predstavniku. Sicer pa Oss. ni zapletel v boj živih tipov živih ljudi, le personifikacije politik evropskih držav, torej alegorijo političnega razvoja Evrope tekom zadnjih epohalnih let »na prelomu«. Čudim se, da je še ni prinesel v prevodu kak naš politični dnevnik, v čigar feljtonih bi sigurno predstavljal prvovrsten donos.

*

Ossendowski zna vedno prijeto pereča vprašanja, ki tedaj vise v zraku, in hoče, da je njegovo ime vedno v ospredju zanimanja. Zlasti z drugo knjigo te psihološko-politične trilogije, z biografskim romanom »Lenin« (1930) se mu je zopet posrečilo osredotočiti zanimanje vse Evrope nase kot svoj čas pri prvem potopisu. Ker je roman zanimiv že po svoji kočljivi snovi in tudi dogodki okoli njega niso brez interesantnosti, se bom ob njem nekoliko dalje pomudil.

Ossendowski je že od prve knjige veljal za očitnega nasprotnika boljševizma, in to idejnega in osebnega, predvsem še po kampanji proti njegovi verodostojnosti. Ko so poljski desničarski časopisi napadali žeromskega radi znane revolucionarne povesti »Pred pomladjo« (Przedwiośnie) kot komunista, ga je Oss. branil in ob tej priliki označil boljševizem kot »mongolsko-žandarm-sko-banditska ideologija sovjetov«. (Wiad. Lit., 1925, No. 34.) Ker je poleg tega Oss. še osebno poznal Lenina kot časnikar v Petrogradu in je bil z njim celo skupaj kot jetnik v Sibiriji (»Postscriptum Lenina«, str. 11), je pač vsakdo napeto pričakoval, kake poteze bo dobil Lenin pod roko svojega nasprotnika.

Poleg tega ga je še Oss. z veliko reklamo napovedoval. Spotoma je obveščal publiko, v koliko je delo že napredovalo. Oss. je ta čas sam napisal v dnevne časopise (Krakowski kurjer) nekaj aktualnih člankov o sovjetski Rusiji, da je vzbujal radovednost v masi. Da je še pojačil napetost, je zadrževal že napisani poljski tekst, da je tako umetno dramatično pripravljaval občinstvo na kulminacijski trenutek, ko se pokaže roman istočasno na svetovnem književnem trgu obenem v desetih jezikih ali v poldrug milijon izvodih. Prvi je izšel italijanski prevod, par dni nato poljski izvirnik (18. decembra 1929). Žurnalistične recenzije so še razpaljale aktualnost: nekateri so videli v njem idealiziranje boljševizma, drugi njega prokletstvo, kar je dalo Oss. povod, da je sam registriral ocene in poudaril tako svojo — objektivnost. V januarju je imelo poljsko časopisje novo senzacijo: v Sovjetski Rusiji je bil roman že itak prepovedan, zdaj sta ga dali na indeks še Italija in — Jugoslavija kot komunističnega, oziroma kot takega, ki podčrtuje s simpatijo protidiktatorske boje Lenina, oziroma z antipatijo amoralnost njegove diktature. Nov povod, da pisatelj sam javno protestira v časopisju in seveda tudi po diplomatih. Obe prepovedi sta bili kasneje preklicani. Senzacija pa je ostala. Tako je v 42 dneh pošla prva naklada. Zdaj se prodaja druga, če ni to znova kak učinkovit trgovski reklamni trik. Da pa zanimanje ne upade, je Oss. svojim kritikom napisal »Postscriptum« (najprej v Wiad. Lit., 1930, No. 14, potem v ponatisu), kjer odpira pogled v svojo delavnico, v glavnem s tega namena, da pokaže, »koliko je porabil napora, da je napisal pričujoče delo, za katero odgovarja...« (str. 22).

Pa to se ne tiče umetnostne vrednosti romana, dasi nas morda zanima kot način, kako se drugod propagira »lepa knjiga« in kakšni motivi se pritegujejo v njeno aktualnost. Kdo bo seveda lahko mislil nasprotno: kako gibanje povzroči med občinstvom živa, aktualna knjiga... Kot še nikdar sem imel vtis, da so spustili v svet napihnjen balonček, in treba je samo ostre bodice peresa, da iz fantastičnih višin pade na majhen prostor papirja njega vrednostna usedlina...

Ossendowskega roman »Lenin« (Poznań, 1930, str. 471, vel. format s 25 slikami) hoče biti poljski pendant modnemu zahodnoevropskemu biografskemu romanu, ki ima svoje mojstre v Stracheyu, Mauroisu in Ludwigu. V leposlovni obliki hoče pokazati Leninovo življenje od prvih šolskih let do smrti, zasnovano njegove ideje, njen triumf in ob njem vso dobo, ki jo je ustvarjal s svojim genijem. Osnovna težnja vsega romana pa je: pokazati tragičnost Leninove zasnove, ki iz najidealnejše utopije v srečo ljudi, iz boja proti nasilstvu uduši v sebi ljubezen in samo s sovraštvom ustvarja sam največji pekel in največje nasilje. In to nekako takole: vzgojen v nadvolžanski stepi ob očetu, caristični uradniški kreaturi (šolski nadzornik) spoznava bedo, zatelebanost in praznoverje ljudstva ter podlo udanost kretenske buržuazije in duhovništva, kakor jo srečuje v družbi očeta. To mu vzame vero. Že kot gimnazist je nasprotnik romantičnih anarhističnih metod, ki pošljejo brata na vislice, in oznanja revolucijo proti vsem. Med tem pa je on sam romantik: zaljubljen v generalovo hčer Leno (od nje psevdonom Lenin!), se ji odpove, da se ves žrtvuje eni ideji. Tedaj postane mehanizem: zatre srce in pozna le brezmejno sovraštvo. Pregnana v Sibirijo se poroči z idejno fanatko Krupsko, ki mu ni žena, le delavka za isto stvar. Išče svojih privrženecv na najnemoralnejše načine, se bori proti socialistom in jih pripelje do razkola. V preddan svetovne vojne ga postavi pisatelj v Zakopane, kjer se sreča s Kasproviczem v liricnem, abstraktno alegoričnem dialogu, kot simbolu dveh hrepenenj: po brezobzirnem boju in po etičnem odrešenju. Ob prelomu izvede z vso diktatorsko amoralnostjo revolucijo s krvavo pomočjo »Čeke«. Neštete grozovitosti tega »ponosa proletarske revolucije« zlomijo odpornost končno njemu samemu: žrtve mu se ponoči spovračajo in nasilna smrt njegove prve neveste ga stre. Ko leži bolan za paralizno, dvomi v svojem cilju in tedaj sliši glas: »Resnično povem vam, kar ste storili v ime ljubezni, ne bo tehtano s tehtnico vaše pravičnosti, bo sojeno in bo odpuščeno...« Lenin more samo še dihnuti: »V imenu ljubezni, Kri...!« in umre. Pogreb se vrši ob kontrastih: ob občudovanju velikanskega nagrobnika in ob streljanju pušk v gladijoče...

Osnovna ideja, kako se veliki idealizem sprevrže v najhujše krivice in brezmiselnost revolucije, ki podira zato, da postavi to samo nazaj, bi zahtevala tragika Šekspirjevega kova. Pri Oss. je ostalo vse le papir... besede... Oss. je vse premalo umetnik, da bi znal oblikovati postave, žive osebe, ki bi v sebi preživljale tragedije. Prepričan sem, da bi Oss. ne mogel ustvariti nobene molčeče osebe, ki bi bila obenem živa; pri njem vse govori kot da bi čitali iz knjig... Tudi v »Leninu« ne kaže nikakega realističnega observacijskega čuta: ves roman se mi zdi kot brez tal, osebe ne žive na zemlji, imam vtis, da so vse epizode prepisane iz časopisnih kronik... To se jasno vidi iz njegovega »Postscripta«, kjer je s citati označeno, odkod je material pobran. Vsaka scena v romanu je bila že kje omenjena: prav to ji zdaj umetniško škoduje, kajti čuti se, da je prilepljena, ne zlita v enotnost. Tudi Lenin sam ni iz krvi, ampak le čudovito mehanično sestavljen iz svojih knjig in iz oznak svojih biografov. Zato je brez notranje gradacije: Lenin ne rase umetniško nujno v to,

kar je; ampak pisatelj prevzame evolucijo njegove misli in dejstva in jih ilustrativno-žurnalistično zveže med seboj. Oss. ga opravičuje, da je prestal biti »človek«, ampak pri njem človek še niti ni bil. Da vidim, da je kdo heroj ideje, ni treba, da mi kdo o tem govori; oblikuje naj mi ga tako v resnični rasti! Kako konvencionalno je opisan Leninov odpad od Boga! In kako netočna njegova težnja po prvotni krščanski cerkvi! Kako romantično sentimentalna je vpliv ene smrti (Lene!), ki naj bi bila peripetija v notranji tragiki, v primeri s tisoči in tisoči! Kjer Oss. postavi Lenina v živ stik z življenjem, odpove. Celotno predsmrtno preganjanje po žrtvah, ki se Grzybowskiemu zdi edina živa scena, vpliva name strašno stereotipno, nepsihološko kot psevdoklasična alegorija... Druge osebe so še manj plastične: njegova žena, nekako demonska oseba, fantastična strankarka, ki bi bila »zmožna celo smrt svojega moža izrabiti v strankino propagando«, je v romanu le papirnata lutka, pasivna in niti najmanj ne poseže v življenje junaka. Trockij, Stalin itd. so osebe, ki spregovore par stavkov kot izza zaves, da jih ne vidimo. Le Dzierżyński, ki nastopa kot »krvavi rabelj«, bi mogel ob močnejši umetniški potenci pisateljevi tvoriti kako protiakcijo, ki bi ga končno strla. Tako pa je le »čisti človek, ki bi sam ne mogel ubiti človeka« in je slepo orodje Lenina, katerega idejo pripelje ad absurdum... iz poljske zavesti!... Wallenrod?

Z gradba Oss. »Lenina« sestoji iz posameznih epizod, izbranih na ta način, da že kakorkoli vplivajo na čitatelja; le v par slučajih tudi umetniško. Največkrat imajo take epizode seksualno ozadje (odprava plodu, udajanje kretenske deklice; nočni azil z orgijami; agitacija pri prostitutki itd.). Za časa revolucije pa se prav na takih scenah kaže surovost »temnih elementov« in zmaga proletarijata (posilitev buržujke, mučenje lepe židinke, razdejanje carske spalnice, razbrzdanost otrok), kar je historično morda dejstvo. Ker Oss. umetniška moč leži izven slikanja glavne osebe, dobi njegov roman od XVIII. poglavja dalje neko živahnost, razgibanje in sočnost, kar je pripisati hitro se menjajočim scenam in dražejim motivom. To so strani divjanja revolucije, ki so zajete kolikor toliko v enoten okvir — ne okoli Lenina! — le okoli družine inž. Boldyreva. Scena napada na podeželski dvorčev starcev Rozina (Filemon in Baucis!) spada med najlepše strani romana. Take scene in nečloveške sodbe »Čeke«, mučenje obsojencev, celica nalezljivih boleznih, potepanje in streljanje brezdomnih otrok po smetiščih, žrebanje židov in atentat, take scene morajo že s svojo čustveno vsebino delovati na čitatelja, da mrzlično prebira interesantno snov, dočim je stil tudi takih scen vseskozi žurnalističen. Polovico vsega romana zavzemajo opisi takih grozot in zato privrženci komunizma vidijo v »Leninu« enostransko, čustveno obsodbo revolucije. Ves roman je pisan kot v ilustracijo, kako se »od daleč vidi lepo, a od blizu...?« Obsodbo komunizma vidim v boleznih blodnjah Lenina v boleznih: »Če se bo to življenje in trpljenje končalo z vzpostavitvijo v prvotno stanje, zakaj taka žrtev? Torej eksperiment? Vsi so mislili o njem... jaz sem se ga drznil izvesti?« (395.) V besedah Indijca pa vidim glavno Oss. mnenje o komunizmu: »Sedaj vidim jasno: komunizem je rezultat materialistične civilizacije in njega privrženci so

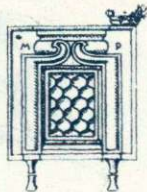
v oboževanju mrtve materije izgubili vez z življenjsko realnostjo, ko so se spremenili v mašine. Bojimo se je!... Kolesa mašine nas potegnejo v svoje vzmete in zobe, da nas store v ravnotako uporabne brezdušne sestavne dele tega stroja. Je pa ta mehanizem delo temnih sil in od njega izhaja pogubljenje! — Povrnite se k duhu in v njem iščite Boga. Bog je ljubezen, ki se spremeni v dobro dejanje; vi pa sejete sovraštvo, ki ostavlja pod seboj le razvaline, trupla in maščevanje« (420). Sicer pa tudi Lenina opraviči in vsa grozodejstva njegova, storjena po »Čeki«, kot porojena iz »velike ljubezni« in zato pritegne nekako nasilno (po Bloku) v smrtni uri Kristusa, ki mu odpušča. Tako je Lenin v končni potezi Oss. heroj človečanstva, ki je »izpolnil prehod v novo stoletje, kar pa bo dalo sadove šele čez stoletja«.

Tako ni čudno, da Oss. roman lahko tolmačijo na dva načina: sovražniki Lenina po svoje in oboževalci po svoje; roman je tako neškodljiv in nepristranost ohranjena. Vprašanje je samo, če je tak eklekticizem delu v dobro. Leninov obraz se je zabil v kaosu najnasprotnejših psihičnih komponent, iz življenjske realnosti se je odmaknil daleč v imaginarnost, in izgubil je še tisto malo plastičnosti, ki jo je imel... Vtis od celotne povesti imam, kot da je to spomenik Leninu, postavljen na velikanskem podstavku, ki ga krasi živji reliefi revolucijskih anekdot, postava junaka samega pa je v razmerju do njih majhna in čudno neenotno obdelana, neživljenjska, papirnata...

Nisem prebiral »Lenina« kot historik, le kot literarni kritik, in zato ne vem, v koliko imajo prav tisti, ki mu očitajo potvarjanje resnice. Iz najresnejše kritike te vrste (Grzybowski v Przegłdzie współczesnym, jan. 1930) bi videl, da je malo takih točk. Vendar odgovarja vsem tem z brošuro »Postscriptum Leninu« (1930) in za vsako sceno citira avtorja in mesto, kje je bila že kdaj povedana, in to iz celokupne svetovne literature o Leninu, boljševiske in buržuazne. Zato je tudi toliko bolj razumljiv umetniški rezultat take metode. Pač pa ima roman vrednost kot monografija o Leninu, kjer je zbrano vse, kar se danes ve o Leninu in to pisano v lahki obliki in ob glasovih »obeh zvonov«. In za priznanje te verodostojnosti se Oss. poteguje. Kot tak pa roman ne bo izgubil na interesantnosti.

Inozemske kritiki se baje navdušujejo nad njim, kakor čitam na reklamnih izvlečkih iz njihovih ocen v »Postscriptumu«. Tako ga Francoz de Schoell, prevajatelj in odkritelj Reymonta, stavi poleg Ludwigovega »Napoleona«; Italijan Silvio Blanco poleg Remarque; Friderik de Maria vidi v njem globokost Tolstega in Špancu Guerilli je »popolno veledelo«. Mene analiza o tem ni prepričala; bolj se strinjam s splošno karakteristiko Papinijevo, ki mu je Oss. »velik žurnalist, fantastičen in — srečen« (Przegład Wspól., 1930). Z zanimanjem pa bom čakal na tretji roman iz te trilogije »Na prelomu«, ki bo pod naslovom »Iskre izpod kladiva« obravnaval vojna leta 1914—1918 na vseh evropskih frontah obenem. Ne bo pa to morda kak poljski Remarque, boj življenjskih elementarnih gonov — bo le boj diplomacij, evolucija različnih miselnosti ob početku vojne do končnih političnih rezultatov, kar bi odgovarjalo filozofsko-dialektični osnovni noti Ossendowskega.

*

Že iz suhih orisov teh par knjig — niti četrtnina vse Oss. tvorbe — vidimo, kaj tega pisatelja predvsem zanima in kakšen cilj ima njegovo pripovedovanje: hoče namreč doumeti romantiko zemlje in ljudi in prečesto sebe kot epičnega junaka sredi njih, kar daje njegovim povestim značaj eksotičnosti in avantur. Ni turist, je avanturist: ne vidi zemlje v njeni impresionistični ali realistični bitnosti, hiti preko nje za interesantnostjo, folkloristično, etnografsko-legendarno ali prirodoslovno. Bolj kot prirodne realnosti ga zanima romantično filozofska baza pojavov, oziroma političen razvoj razmer. Je tipičen racionalist, eklekticist, ki ne more preko človekove zunanosti v njegovo srce. Kjer bi moralo zapeti pristno srce, zazveni umetna skonstruiranost. Zato po vsej svoji zunanji oblikovni naivnosti vendarle ni preprost, je skonstruiran in vpliva utrujajoče na možgane. Zanimivo je zato, da se poteguje za priznanje znanstvenosti, dasi mu prav to večina odreka. Ker ne pozna intuicije, notranjih skrivnosti srca, tudi umetniška vrednost njegove produkcije ni tako velika, da bi bil upravičen nositi tako svetovno ime, kot ga ima v resnici. Na površju ga vzdržujeta interesantnost snovi in lahkost pripovedovanja. Pa tudi interesantnost je precej cena. Kot smo videli pri Leninu, se mu posrečijo manjše scene, ki že po naturi človeka ne puste brezčutnega (razkošje javnih zabavišč na orientu, vzhodu itd.). Tudi poljski romantični sentiment pomaga do popularnosti, kajti skoraj v vseh povestih se omenjajo srečanja Poljakov v tujini. Kjer gradi na legendi, je njegova moč silnejša kot tam, kjer

se drži dokumentov: zato je postava barona Ungerna resničnejša kot Lenin. Oss. je pisatelj statičnih opisov, sicer konkreten, ni pa plastičen in njegov pisateljski izraz je žurnalistično predmeten (tehnični izrazi) in ne umetniško do dna izčrpan. Zato se z lahkoto čita. Tako je Oss. pisatelj za tiste, ki hočejo knjigo prečitati in ne morda kritično premisliti in estetsko uživati. Poljaki sami gledajo na Oss. precej kritično. Krakovski kritik K. Czachowski je pred kratkim na nekem javnem predavanju, pri katerem sem bil navzoč, imenoval vso njegovo pisateljsko produkcijo kot tvorbo, ki ne spada v resno literaturo razen »Lenina«; docent za moderno literaturo v Krakovu S. Kołackowski v »Desetletju Poljske« samo previdno konstatira, da je dosegel svetoven sloves; prof. J. St. Bystron pa je nekoč napisal dobro analizo njegovega sloga in končal: »Treba je imeti zelo ustaljen literatski ukus, da bi se ne udal čaru tega primitivizma. Sploh se pa nam eksotična primitivnost vsiljuje od vsepovsod: v literaturi, upodabljaючи umetnosti, v muziki. Domače-eksotični jazz Ossendowskega je brezdvomno za naše čase zelo interesanten pojav... in pri pomanjkanju naivne preprostosti danes tudi privlačen.« (Prz. Wspl., 1927, 342.) Ker so tako različne sodbe o njem v svetovni kritični literaturi in so najčešče le odmev trgovskih spekulacij, sem se hotel sam prepričati o njega umetniški ceni. Zlasti pa, ker me zanima drugi podobni pojav v današnji poljski moderni. F. Goetel, ki ob kontrastu z F. A. Ossendowskim dobi vse pravilnejšo oceno.

Tine Debeljak

NOVE KNJIGE

SLOVENSKO SLOVSTVO

Lojz Kraigher: **Na fronti sestre žive.** Drama v treh dejanjih. V Ljubljani 1929. Založila Tiskovna zadruga. Str. 128.

Ako Kraigherjevo dramo razčlenimo, razpade v dva značilna, a ne nujno in organsko spojena dela. Prva taka značilnost je vojno obeležje, ki je podano z naturalistično spretnostjo in z drobnimi dogodki daje dramo posebno vzdušje. V tem vojnem, pravzaprav vojaškem okolju, polnem ponižane človečnosti in moralistične hinavščine, se nam odkriva tudi človeška značilnost črnovojnega zdravnika dr. Rojnika, glavne osebe v dramo. To vojno in vojaško okolje za dramo samo nima bistvenega pomena, je samo slučajno, bolj plod pisateljeve svobodnosti glede časa in okoliščin, v katere postavi svoje dejanje. Toda če si dramo še natančneje ogledamo, opazimo celo, da so bile te okoliščine pisatelju toliko nujne, da bi se bila njegova drama težko brez njih zaostriila v usodni konflikt, še teže pa v končno katastrofo. Vojno obeležje je bilo tedaj pisatelju potrebno radi kompozicijskih nujnosti, ni pa mu to obeležje bila tudi tista snov, iz katere bi nastale etične nujnosti drame ali pa, da bi bil vanjo položil več tiste bolečine, ki jo je vrezala v ljudi vojna sama. Ta, vojaški del drame, epsko dramatično slikanje, je Kraigher izdelal mojstrsko. Ko bi bil namen umetnosti samo v tem, bi dejali, da je pisatelj popolnoma dosegel svoj namen, dasi ne

morem pomagati, da se mi tudi v vojaškem okolju še prav posebno upira ime »dohtar Konj«, kakor vse osebe pravijo Rojniku.

Druga značilnost drame, njeno bistvo, je spor med zakonsko zvezo in svobodno ljubeznijo. Rojnik je oče treh otrok, toda že davno ga z ženo ne veže ljubezenska skupnost: žena mu je tuja, rad bi se je osvobodil in živel, kakor to zahteva njegova psihofizična narava. Preko predsodkov in ovir, ki so jih postavile država, cerkev in družba, bi bil rad resničen, delil in užival bi ljubezen zvest samemu sebi, pokoren samo sebi — topot vdan sestri Živi, strežnici v vojaški bolnici. Žena Pavla ga ovira in mu je za petami ob vsakem koraku; tako v obeh raste odporin do najvišje napetosti. Tu, v središču drame se vname besedni dvoboj med možem in ženo, četrtno knjige dolg, sami očitki in pojasnjevanja, ki dramo preokrenejo v zakonsko debato, dokazovanja, s katerimi bi se moral pomeniti predvsem ideolog, sociolog pa bi skomižgal z rameni. Pavli gre za načelo zakonske zveze, pozna samo človeka volje in dolžnosti, Rojniku pa gre za življenjska razočaranja, za svobodo, kakršno potrebuje njegovo notranje teženje. Sila, realnost in obči človeški red stojita nasproti pisarnemu hrepenenju in prosti individualnosti. Rojnik rešuje ta spor s čutom osebne pravičnosti: mož hoče prevzeti nase vse posledice, ki jih zahtevajo družabni in človeški oziri: »Ni treba ne ločitve, ne razporoke, ne novega zakona, ničesar ne, — samo ljubezni, samo ljubezni je treba, Pavla, samo ljubezni!... Dovolj mi to ljubezen, Pavla!« (str. 90). Ta besedni dvoboj med razumom in čuv-

stvom odkriva sicer velik nered v pojmovanju življenja, to kar navadno imenujemo pisano in človeško postavo, v globine življenja pa ne sega daleč, vsa moč umetnosti ostane pri besedah. Kraigher je preko tega teoretičnega razglabljanja razvil katastrofo. Rojnik se kljub oviram in slutnjam sestane zadnjo noč pred odhodom na fronto z Živo in žena, ki ga zasleduje tudi v bolnico, pade mrtva pod njegovo pestjo. Tako sta mož in žena žrtvi na »fronti sestre Žive«: žena je mrtva in Rojnika odvedejo v ječo. Čutim, da Kraigher luči in sence, kakor jo je razdelil v debati med možem in ženo, ne krije s svojim lastnim pogledom na svet, sicer bi bila drama še bolj neharmonična, katastrofa še manj upravičena. Ogreti nas ne moreta ne Rojnik ne Pavla, sočuvstvovati ni mogoče z nobenim, še najmanj z Rojnikom, ki se je nekoč za vse življenje ustavil pri mladi Pavli, mimo grede potem pri Pepci, zdaj in najbrž ne za večne čase vzplamtel za Živo; mogoče pa bi se mu kdaj pripetilo še globlje razodetje ljubezni, in vsak tak slučaj zase bi kazuistično razrešil, da bo njegovo življenje moglo biti resnično, do zadnjega resnično. Kraigher je v svet moža in žene pogledal le napol, položil je vanj ideologijo, ki izziva nasprotnega ideologa. Toda drama mora biti občutje sveta kot celote in njene niti morajo iti če že ne skozi sredo sveta, vsaj blizu središča. Ne samo katastrofa, tudi konflikt mora biti usodno resničen, splošno veljaven in upravičen v človeku, drugačen kot je Rojnik. Pri Kraigherju pa vidimo samo zunanji nered na svetu; ne čutimo bolečine in trpljenja pod njem, kljub otrokom, ki so ostali tam zadaj ob dramati nekje. S podrobnejšo analizo oseb, ki so zvezane z erotično eruptivno Rajnikovo naravo, bi našli, da so vse te osebe shematični stvori iz zunanjih dejstev in slučajev življenja, zunanje afere in njih psihofizične analize, in da so nedramatični; najmanj pa so se pisatelju posrečile nekatere simbolične slučajnosti, ki se omenjajo v razgovoru med Rojnikom in Pepco in tisto skrivnostno napovedovanje usode, ki ni v ničemer utemeljeno.

Pred dvajsetimi leti je Kraigher napisal »Školjko«, ki je bila za tedanje še precej visoko zapeto slovstvo prava senzacija. Duhovno je bil tedaj globlji, čeprav v dramatičnem oziru mnogo preširok. Bil je svobodnejši kot je danes, jasnejši, kljub temu, da je problem v novi dramati bolj pereč, socialno tehtnejši in etično pomembnejši, saj sega v organizem družine. Kraigher je šel mimo njega in ga je neprostoovoljno prepustil spet družbi, državi in cerkvi. F. K.

Slavko Grum: **Dogodek v mestu Gogi.** Igra v dveh dejanjih. Samozaložba.

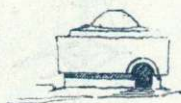
»Dogodek v mestu Gogi« je igra v doslovnem pomenu besede, radi tega se bo s pričujočim delom moglo okoristiti predvsem naše gledališče. Dramatično oblikovanje sicer po naravi stremi po dopolnitvi, kakršno more doseči z gledališko interpretacijo, vendarle pa z gorenjo ugotovitvijo noče biti izraženo zgolj to dejstvo, marveč sem hotel z njo poudariti predvsem neki prav posebni značaj Grumove igre. Zato bom skušal stvar ob razložiti in podpreti s kratko analizo.

Prvi vtis, ki ga delo napravi na bravca, je resda ugoden, vendar pa v ostalem vpliva nekoliko tuje zaradi nenavadnega načina prikazovanja, a tudi zaradi nejasnosti vsebinskega ogrodja. Uvrstiti ta spis brez pridržka v katerokoli izmed literarnih

vrst lirike, epike ali dramatike, se mi zdi skoraj da nemogoče. In sicer sodim tako ne samo zaradi tega, ker je avtor iz svojega fantastičnega koncepta takorekoč izključil vso vsebinsko določeno življenjsko problematiko in s tem literarno oblikovanje zlasti v dramatičnem zmislu prav za prav onemogočil, marveč predvsem tudi zato, ker kot literarni oblikovavec ni uporabljal samo literarnih sredstev besede. Beseda se je pri njem umaknila viziji in literarno pojmovanje se je pomešalo s teatralnim in sicer na škodo delu, če ga gledamo z literarnega vidika, a tudi sicer kot estetskemu organizmu, ker nam je prav v tem iskati vzrok umetniške neenotnosti in neizkristaliziranosti, ki ju delo kljub izrednim vrlinam razodeva.

Radi omenjene osnovne neenotnosti ne moremo pričujočega dela v celoti niti razumeti niti opravičiti, če ga sodimo edino z literarnega vidika. Po svojem osnovnem pojmovanju življenja, ki ga pojmuje zgolj kot akcijo in igro in ga vsebinsko in osebnostno ne vrednoti, se je avtor tudi v oblikovanju približal iluziji gledališča — čisti igri. Resničnost pisateljevega dela je v njegovi neresničnosti. Zato se mi zdi zanj še najbolj odgovarjajoč izraz fantazijski privid ali vizija. Poudarka tukaj ne moremo iskati v vsebini in borbi, ker je avtor človečnost v zmislu osebnosti izključil iz svojega dela, marveč v naporu čistega umetništva in v principu čiste forme, kar je razumljivo in opravičljivo samo v skladu z že omenjenim oddaljevanjem od izključno literarnih osnov estetičnega oblikovanja. Dramatični zakonodajavec in pesnik besedne lepote se v tem delu od vsega začetka umika scenografu in literarni koncept prehaja v — pantomimo. To prehajanje, v katerem vidim izraženo labilnost pisateljeve umetniške osebnosti, ima svoj vzrok v snovi prikazanega življenja, iz nje pa je kot nujen razumljiv tudi način prikazovanja.

Naslov utegne marsikoga zapeljati na napačno pot. Iluzija igre je privid, »vse pozorišče dojmi groteskno in neistinito«, pravi avtor sam v eni izmed pripomb, a te njegove besede veljajo v celoti ne samo za kraj, marveč prav tako tudi za dejanje, osebe in prizore, celo pojem časa je odvisen od osnovne nerealne perspektive, v kateri nam vse tone v brezčasje privida. Pisatelj nam ne prikazuje resničnega življenja in v nastopajočih prebivalcih nerealnega mesta Goge ne moremo prepoznati živih, resničnih ljudi. Prav tako pa ne smemo v njih videti simbolov. Pisateljevi ljudje so lutke. To pa je bilo za avtorja nujnost njegovega umetniškega sloga, kar ima svoj vzrok v dejstvu, da nam ne prikazuje ljudi v igri življenja, marveč nasprotno igro življenja v ljudeh. Ta skrajni psihologizem, ki skuša ujeti podobo življenja »v njem samem«, onstran osebnosti, ki postane le igrača prazakona normativne prirodnosti, je umetniško prav za prav nemogoče, če bi šel do skrajnosti. Razen tega je na prvi pogled jasno, da to psihanalitično prisluškovanje nad skrivnostnim dogajanjem življenja ne poteka iz doživetja, marveč je posledica teorije in sicer dokaj plitvega materialističnega naziranja panseksualizma. Na tej aprioristični in mehanistični osnovi pisatelj ni mogel niti postaviti niti razvozlati dramatičnega konflikta. Ali je »dogodek« vsebinski poudarek pričujočega dela? Ni mogoče, zakaj najprej bi sedaj ostalo nerazumljivo in brez prave zveze vse mnogostransko in detajlno izčrpavanje grotesknih

prizorov, a tudi sicer je dogodek — ki vrhu vsega ni nič drugega nego gola senzacija in potegavščina — vsebinsko bliže epskemu kot dramskemu pojmovanju. Bolj stopa v ospredje postava Hane in njena notranja stiska. Tukaj bi dramatik lahko zajel iz polnega, če bi namreč postavil problem na ravnino in v okvir človeške osebnosti. A tudi Hana je lutka in avtor je problem rešil v zmislu svoje psihoanalitične teorije. Delo zato po svoji vsebinski strani ne prepričuje in napravlja vtis literarnega videza. In tu smo sedaj pri jedru. Literarno delo kot igra ni možno in brez vsebinskih podlag ostane tudi pesniški izraz brez pravega umetniškega poudarka. Sedaj nam bo tudi postalo jasno, zakaj sem zgoraj imenoval pričujoče delo igro in ga skušal tolmačiti v zvezi z gledališčem.

Pravi subjekt vsega dogajanja je Goga, čudovito mesto, fantastični privid človeške podzavesti in v podobo transformirano življenje samo na sebi. Življenje ne kot vsebinski kozmos, marveč življenje kot akcija in proces. Radi tega je zmotno, govoriti v tej zvezi o kakršnikoli kolektivnosti, zakaj le-ta predpostavlja individualno pojmovanje. Tu pa gre zgolj za prikazovanje zakonitosti in razmerij biološkega življenja. In ta svet nagonske podzavesti je mogel avtor kot estetični oblikovavec pokazati le v prividu kot projekcijo notranjosti navzven. Tu nam je iskati kali, iz katerih je pognal pisatelj groteskni slog. Naravne oblike so tu z nujnostjo izginile, vsi ljudje, vsi predmeti, vsi prizori in vsa dejanja so zadobila za normalen pogled izkrivljen, fantastičen, grotesken videz. Vse je izgubilo svojo individualno podobo, vse je deformirano in postavljeno v atmosfero in perspektivo privida. Groteska je bila tu kot umetniški slog nujna posledica dejstva, da je vse, kar se godi pred nami, le v zunanjih kretanjah vidna prisposoba notranjih metamorfoz. Zamisli se n. pr. samo v nerealni alegorični, psihoanalitični misel Haninega »umora« mladostnega zapeljivca! Lutka in njene kretanje so le zunanji izraz notranje življenjske dinamike, ki se sicer razodeva tudi v občutju atmosfere kot izrazu iracionalnosti.

Toda samo s tem moja osnovna teza še ni popolnoma pojasnjena. Rekel sem že, da avtor pojmuje življenje zgolj kot akcijo in igro in da je zato izključil iz svojega dela svet človeške osebnosti. Akcija pa s pomočjo besed, na katero je literarno oblikovanje kot izraz osebnega doživljanja izključno navezano, ne more biti izražena do kraja. Zato pesniško prikazovanje prehaja v sceno, življenjski spor v igro, element žive govorice odstopi mesto vizuelnemu in akcijskemu principu pantomime. In tako je avtor na najodločilnejših poudarkih močnejši v gesti, nego v besedi, tako da so ti poudarki v sceni, a ne v vsebinski strani dogodkov, ki neredko izven igre nimajo nobenega zmisla. V sceni imajo vzročnost tudi novi nastopi in prizori, v vsebini zanje pogosto ne najdemo zveze in opravičila. Največji čar razodeva delo v fantastiki scenične kompozicije, ki je le izraz za irealnost vsebine. Pričujoči tekst bolj vidiš, nego ga pa moreš razumeti, zato težišče dela ni v besedi, marveč v sceni, podobe prevladujejo nad vsebino. Zato bo to delo zaživelo šele na odru, ker je njegovo bistvo ne toliko v pesniškem delu, kolikor v čisti formi, v podobah in likih, v gibanju in kretanjah. Avtor je v obširnih opombah neredko mogel podati več vsebine nego

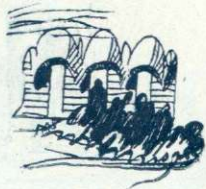
v tekstu, ki je deloma le nujen prehod, dočim je težišče v igri sami. V tej zvezi moremo tudi razumeti, da je avtor tolikokrat resigniral na oblikovanje s pomočjo besede.

Sicer pa v ostalem besede, položene kot človeški govor v usta lutk, občutimo kot neskladnost. To ima svoj izvor v križanju zgoraj omenjenih estetskih principov, v čemer nam je videti glavno, umetniško usodno napako pričujočega dela.

Francè Vodnik.

Tavčarjevih zbranih spisov II. zvezek. Uredil dr. Ivan Prijatelj. V Ljubljani, 1929. Izdala in založila Tiskovna zadruga. Str. XI + 480. Za starejšim Tavčarjem, ki je že zbran v III.—VI. zvezku teh spisov, prihaja mlajši, mnogo zanimivejši Tavčar. Šele, ko bomo imeli še prvi zvezek, nam bo morda bolj jasna osnovna črta Tavčarjevega romantičnega pisanja, namreč zavestna ali pa samo iz literature privzeta želja, da bi dobila domača snov čim širše, nadprovincialno obeležje. Vsi manjši spisi II. zvezka (In vendar, Soror Pia, V Karlovcu, Čez osem let, Tat, Gospod Ciril) so spoj domačega sveta in romantične domišljije, ki v naše življenje privaja osebe iz daljnjih krajev, ali pa iz tistih višjih slojev, ki so v prejšnjih časih gospodovali na naši zemlji. Ta dvojni svet se vidno prelomi v »Mrtvih srcih«, ko se pisatelj dvigne nad samo pripovedno in čuvstveno romantičnost do obrisov socialnega, pa še veliko bolj do narodnega vprašanja. Pa to delo ima še vrsto drugih zanimivosti.

Ivan Prijatelj nam je v uvodu tega zvezka duhovito zarisal notranji in zunanji razvoj našega tedanjega slovstva in nam je podal mladega Tavčarja iz Levstikovih programnih osnov ter ga postavil poleg Jurčiča in pod Stritarjev vpliv. V splošnem pa preseneča Tavčar radi svoje bujne neenotnosti, ki utegne biti predvsem vpliv zunanje poznoromantične literature, dasi je našel tudi v slovenskem slovstvu neposrednih pobud. Jurčič in Stritar sta vplivala nanj snovno in duhovno. Zorin, kozmopolitični slovenski popotnik, zagrenjeni doktor Zober sta v Tavčarjevih ljudeh te dobe pustila mnogo podobnosti in če dodamo še romantično težnjo po nenavadnih dogodkih, je to leposlovje prvotno izraz odmirajočega časa, ki kaže bolj v preteklost in za enkrat še nikamor naprej. Čudno se nam tedaj mora zdeti, da je demokratični Mladoslavenc Tavčar pisal zgodbe samih družinskih in osebnih katastrof, v katerih je ženska sladka poguba in še bolj čudno je, da isti kmečki Mladoslavenc piše sentimentalne aristokratske zgodbe in da aristokratske motive zanaša v idilično-robustni svet svoje domačije. To vprašanje bi bilo zanimivo rešiti iz Tavčarjeve osebnosti same. Pri Jurčiču nam je ta stran jasna in kmalu poneha; tudi pri Tavčarju se pozneje, a mnogo pozneje spremeni v demokratično ironijo, a brez visokega sveta ni mogel v svojih spisih prav nikdar opraviti. Še bolj čudno pa je, da je ta poznejši življenjski realista v spisih pustil toliko pesimizma in da je tako vitalen človek, kakor je bil Tavčar na zunaj, ostal v svojih spisih brez humorja. »Mrtva srca« so bolečina človeka in bolečina naroda, ki šele nastaja in govor Filipa Tekstorja (344—51) pred škofom je skoraj dokumentarično narodno politično pričevanje. Življenjski pesimizem, ki preveva to delo, budi v čitatelju še novo misel, da namreč naš nekdanji realizem ni bil tako trdno postavljen na reali-

stični življenjski nazor, kakor se nam navadno zdi in da so bili naši realistični Slovenci večinoma samo na zunaj celi, v notranjosti pa razboleli in razdrti in so bolj želeli praktične filozofske utehe, kakor pa so je dejansko mogli najti. »Mrtva srca« sicer niso našla sodobnega priznanja, vendar so v mnogem oziru, predvsem radi svoje tendenčne dokazivnosti, dokument generacije in da nimajo tolikih romantičnosti, bi bilo to delo lahko naš prvi družabni roman. Je tedaj kulturno zgodovinsko in posebej še literarno vprašanje o Tavčarjevem romantičnem pesimizmu. Kakor Stritarjeva bolečina ni zgolj estetično in filozofsko šolska zadeva, ampak koncev koncev vendarle njegova izpoved, tako je osnova »Mrtvih src« poleg bolečine naroda, ki visi med tujim plemiškim gospodstvom in šele poraja svoje meščanstvo, tudi bolečina dušne stiske, negotovosti in zapuščenosti. Urednik spisov dr. Prijatelj nam je v uvodu že sam nakazal razrešitev »Mrtvih src«, češ, da nosi glavni junak več pisateljevih lastnih potez in da je tam romanu izražen prehod iz pisateljeve romantike v realizem, a to dejstvo globoko posega v razvoj Tavčarjeve človečnosti.

Kot donesek k podrobnejši oblikovni analizi Tavčarjeve umetnosti bi poudarili predvsem analitično kompozicijo vseh večjih del v tem znesku, bodisi da je podana v okvirju neposrednega pripovedovanja, bodisi da se zgodba razpleta sama iz sebe (Mrtva srca). Tavčarjev pripovedni izraz je patetičen, bodisi kadar zgodbo nastavlja, bodisi kadar jo izdeluje v podrobnostih. Ta patos je še dokaj nesvoboden, pretežno scenično koncentriran. To odrsko pozorišče rado fantastično prikazuje prepade, izbrane kraje v gozdu, ob vodi i. t. d. Njegove osebe se tedaj kretajo bolj na pozorišču kakor v svetu in so večkrat kakor majestetične alegorije na odru in se vedejo kakor igralci z močnimi afekti. Taki so glavni prizori v Gospodu Cirilu, polno jih je v »Mrtvih srcih« — vse osebe se gibljejo teatralično, opazujejo v pozah — se naslanjajo ali ob hišne portale ali ob drevesa, sedajo na posekana debla i. t. d. To so še liki z literaturo prepojene domišljije in šolsko začetniške studije. Kadar te osebe govore, so njihovi razgovori retorične debate, ki se prav tako teatralično uprizorjene in večkrat nimajo z dejanjem nujne organske zveze, predvsem pa so nesorazmerne. Tak je tudi govor Filipa Tekstorja, schillerskega Markija Poze. Ko že govorimo o literaturi, omenimo še tolikokrat skoraj nedoživeto uporabo Shakespearea, večkrat z golj šolsko pritegnjeno v pripovedovanje. Še druga stran Tavčarjeve pisateljske mladosti je naivno predelana uporaba neposrednega življenja, ki se takoj spreobrne v poredno grotesko.

Uvod dr. Prijatelja v glavnih in značilnih potezah tolmači še vsak spis posebej in je v opombah, ki se tičejo Tavčarjevega domačijskega obeležja, skoraj intimno izčrpan, dočim bi si želeli za »Mrtva srca« sorazmerno več komentarja. Kar se tiče moje pripombe glede uvrstitve »Mrtvih src«, (MS 1929, str. 124, ima dr. Prijatelj prav, ko se je oprl na Levčevo letnico 1880, ker je ta letnica potemtakem tudi avtentično Tavčarjeva, kar sem jaz prezrl. Toda skoraj neverjetno je, da bi pisatelj ne bil dela po treh letih več ali manj popravil, česar tudi dr. Prijatelj ne izključuje. To vprašanje bi bila zanimiva formalna studija.

F. K.

Maks Šnuderl: Človek iz samote. Zbirka novel. Založila Mariborska založba, 1929. Str. 176. Literarno delo Maksa Šnuderla ne razodeva sicer novih vidikov in individualnih razgledov in ne vsebuje prodornih kali. Toda ljubezen in prizadevanje, s katerim podpira oblikovanje prirojenega talenta, nam ga dela prikupnega in simpatičnega. V zadnjem času smo videli v gledališču njegovo »Pravljičo o rajski ptici«. Pred njo pa se je predstavil slovenski javnosti v zbirki novel z naslovom »Človek iz samote«. Njegovo ustvarjanje predvsem ne poteka iz močnega elementarnega doživetja in pomanjkanje neposrednosti in emocionalnosti je glavno, kar brani njegovim spisom, da bi ugreli popolnoma. Skoraj sleherni njegov literarni koncept ima svoj izvor ne toliko v intuitivni pesniški viziji življenja in sveta, kolikor v ideoloških predpostavkah. Iz njih je prav za prav razumljivo tudi vsebinsko ogrodje in zlasti način prikazovanja, ki sloni v pretežni meri na simbolizmu. Zato ima pisateljevo oblikovanje, dasi je vsepovsod skrbno, na sebi nekaj abstraktno mrzlega in predvsem pogreša dramatične razgibanosti, napetosti in neposrednosti. A tudi sicer prevladuje lirizem nad epičnostjo, kar je razumljivo, ker pisatelj gradi na podlagi miselnih shem, potemtakem osebnih predpostavk. Zato tudi konkretnost rad žrtvuje simboličnim podobam, kar je v zvezi z dejstvom, da avtor umetniško gradi iz psihologije. Toda zdi se, da prisluškovanje in reševanje globljih življenjskih ugank ne odgovarja njegovim skromni umetniški naravi. Pri njem je mnogo vidnejši reflektirajoči razum kot neposredno pesniško občutje. Zato pri njem vedno zmaguje idealistični princip nad dinamičnim. Ne zagovarjam sicer nasproti njegovemu idealizmu naturalizma. Te pojme rabim izključno v estetičnem zmislu. Življenje tudi, če ni deterministično, mora, če je doživetje in ne zgolj logična zahteva, najti vedno tudi dinamično obliko. Toda Šnuderl le prerad z intelektom posega v proces literarnega ustvarjanja in neredko nam postane zgodba umljiva prav za prav šele iz stiliziranih aforizmov, ki jih pisatelj na gosto siplje med tekst, tako da ni nobenega dvoma, da nam je v njih iskati vsebinski in idejni poudarek, dočim fabula služi le svrhi nazornejše interpretacije. Značilno je zanj tudi, da ljubi vse nenavadno, individualno, močno, tu pa tam se celo zdi, da bi rad ugledal skrivnosti dno, a za to je vendarle prešibak; nedostaja mu ne samo elementarnosti, ampak tudi oblikovne sile in izraza. Sicer pa je njegovo oblikovanje skrbno, celo nekoliko preveč izgajeno, tako da neredko vpliva nekoliko preveč literarno-stilizirano, estetizirajoče in formalistično. Včasih kar čutiš, kako se avtor opaja v slogu, ki postaja radi prenatrpanosti v resnici razredčen in ohlapen. Toda vmes naletiš na skrbno izbrušena mesta zlasti v jezikovno-metaforičnem pogledu. Kar se tiče načina gradnje, ljubi avtor nastavke, nedognanosti in kratke, odsekane poteze, kar je v skladu z našo ugotovitvijo, da je Šnuderl bolj lirik nego epik. Vsebinsko pa so njegove podobe odsevi človečnosti, podobe ljudi, ki streme v individualno veličino in moč, a prav tako tudi k dobri, plemeniti in svetli človečnosti. Prav tako je življenje osebnosti zvezano s problemom socialne krivice. Tako pisatelj ne samo v vsebinskem, ampak tudi v oblikovnem in stilističnem pogledu preveč razločno razodeva vpliv Ivana Cankarja.

Francè Vodnik.

KNJIGE SLOVENSKE MATICE ZA LETO 1950.

Reymont-Glonar: **Kmetje**. II. Zima. III. Pomlad. (Prevodi iz svet. knjiž. XI. in XII.)

Calderon - Župančič: **Sodnik Zalamejski**. (Prevodi iz svet. knjiž. XIV.)

Janko Šlebinger: **Publikacije Slov. Matice od l. 1864 do 1950.**

Vem, da so le razmere tako nanesle, da je letošnji književni dar Slov. Matice v pretežni večini leposlovnega značaja in še to prevodi. Obljubljeno nadaljevanje Kidričeve literarne zgodovine je moralo izostati, kakor tudi nadaljevanje Cankarjeve umetnostne zgodovine zahteva svojega časa. Tako je letošnji sicer bogati literarni dar nekako rezultat zadrege, vendar pa dobrodošel zlasti bravcem Reymontovih »Kmetov«, ki se tako hitreje bližajo koncu.

O Glonarjevem prevodu »Kmetov« sta že govorila ob priliki prvega zvezka v DS Koblar in Breznik, posebna primerjalna studija bo potrebna ob končanem delu. Pa tudi o tetralogiji kot taki je težko govoriti, ker še ni prevedena v celoti, zlasti radi tega, ker šele v zadnjem delu pride do izraza pisateljevo idejno stališče do Jagnine erotike, tega destruktivnega elementa v svojevrstnem redu kmetijske kaste. V letošnjih dveh zvezkih je zajeta sredina romana in sicer njegov najbolj dramatični del »Zima«, kjer individualna drama v trikotu Jagna-Borina-Antek dobi svojo največjo napetost ob prizoru v kopi in najvišji vrh in peripetijo v boju za gozd. Tretji del »Pomlad« pa pomeni zavlačujoči moment v veliki epopeji: individualna drama Jagne in Antka stopi ob odsotnosti drugega v ozadje, toliko bolj pa postane junak Kolektivistični element — vsa vas s svojo revščino in delom, delom, ki se je vzobličil na vse večne čase v predsmrtni lik patriarhalnega Borine. Jagna pa kot da izgublja svoj smisel in cilj, išče se in pada, da se v zadnjem delu snovi dvigne. Zato je »Pomlad« najmirnejši in najobširnejši del epopeje, obsega namreč največ kolektivnega življenja in najmanj premočrtne osebne drame, in je tako najbolj podobna naturalizmu, če bi ga gledali samega zase. Šele v zadnjem delu se povest za marsikoga nepričakovano konča v čisto drugi ravnini: sproščenost osebnega etosa se zlomi ob objektivnem nadosebnem moralnem redu družbe. Osebnost je mogoča le v mejah kolektivnega zakona.

Kakor nam je Matica s »Kmeti« predstavila tipično duhovno usmerjenost poljsko, tako nam je s Calderonovim »Sodnikom Zalamejskim« dala slutiti špansko duhovno svojevrstnost, ki pa sta obe za čuda slični in individualističnim zapadnjakom skoroda tuji. Le ob tradiciji poljskega plemstva in katoliške religioznosti se je pri kmetih razvilo tako občutje nadosebnega etosa, da Jagno, to hčerko kaosa, katere individualna drama se nam zdi tako človeško nujna in dobra, izločijo iz svoje srede kot element, ki je prinesel razdor v višji duhovni red stvari; in čudno: prav isti duh je v Calderonu, ki dopusti za nas zoprno možnost, da sodnik, predstavnik prava, sili zapeljivca svoje hčere v zakon, za katerega ni niti malo osebno etičnih predpogojev, le da se zadosti časti! Pri Reymontu je odločujoče delo, pri Calderonu čast v istih plasteh: v ljudstvu... Če pa dramo malo drugače pogledamo, pa vidimo prav isto kot pri Reymontu, veliko notranjo tragedijo: z nuj-

nim, erotičnim dejanjem stotnikovim se je podrla hierarhičnost duhovnih vrednot: osebno čuvstvo je zadelo ob nadosebno zavest — ne stanovskega — moralnega ponosa, ki izvira iz absolutne podrejenosti religioznemu redu. Zadostilo bi se španskemu ponosu, da se telesna zveza blagoslovi v zakonu in se tako vpostavi duhovni red, dasi bi bila osebna sreča žrtvovana. Tak duhovni konflikt je s »Sodnikom Zalamejskim« postavil Calderon, ki je bil učenec jezuitov in protireformacije. In vprav ta dva faktorja sta oblikovala v isti meri poljsko kot špansko zgodovino, zato tudi obe veleumetnini dobro zastopata duhovno usmerjenost narodov iz katerih sta izšli. Njih katolicizem je večini današnje individualistične družbe tuj, je pa zato tembolj sedanji dobi potreben, kajti znova se poudarja nadvrednost nadosebnih, kolektivističnih duhovnih vrednot. — O prevodu Župančičevem pa soditi ne morem, prepričan sem pa, da je prvovrsten.

Šlebingerjev bibliografski pregled »Publikacij slovenske Matice od l. 1864—1950« je potrebno in pregledno urejeno priročno kazalo v hitro informacijo Matične produkcije v 66 letih in bo dobro služilo kot ogradje za bodočo matično zgodovino, ki jo je na trden temelj postavil Prijatelj. Ta bibliografija je edina neleposlovna letošnja publikacija in vsiljuje se mi vprašanje, kaj bi bilo, ko bi Matica vsako leto izdala v obliki brošure slov. bibliografijo preteklega leta, kajti ČJKZ izhaja tako sporadično, da komaj vzdržuje kontinuiteto, »Slov. tisk« pa se ozira le na knjižna izdanja; članki v revijah in dnevnikih pa zapadejo pozabi. Nujno je že, da se sistematično registrira vse, kar se duhovnega dnevno producira in vprav Matica naj bi prevzela to obvezo. — (Pri tej priliki popravljam tudi svojo zmoto, ki sem jo zapisal v oceni »Albuma slov. književnikov« (DS 1928, 160), ko sem očital Šlebingerju, da je knjigo »Elektriko« Simona Šubica po nepravem pripisal Ivanu, v resnici ima šl. prav.)

Prav ob letošnjih Matičnih knjigah se spričo novih literarnih založb, ki bodo popularizirale prevodno slovstvo, vsiljuje vprašanje, če ni morda naloga Matice drugje kot v konkurenci z omenjenimi založbami, ki bo ob sedanji usmerjenosti Matice nastopila? Problem Matice stopa zopet v ospredje. Z izdajanjem prevodov, čeprav dobrih in izbranih, stopa Matica v red drugih založb, vemo pa iz tradicije, da je imela in mora imeti centralni slovenski kulturni pomen in skrbeti mora, da ga obdrži. Pokazale so se nevarnosti!

Tine Debeljak.

KNJIGE DRUŽBE SV. MOHORJA ZA LETO 1950.

Koledar za navadno leto 1951 ima običajno kalendarso vsebino, toda bogato in raznovrstno. Težišče je postavil v izborne preglede o domačih in svetovnih zadevah, ki bodo ustrezali preprostemu bravcu in izobražencu. Prinaša tudi nekaj leposlovja. Lirika komaj zasluži to ime, proza je boljša. Komarjeva smešnica in Pripovedka se pa od duhovitosti občutno bližata v nesmiselnost, dasi nista slabši kot podobne vrste blago v nemških kalendarjih.

Dr. Mal: **Zgodovina slovenskega naroda**. 9. zvezek, stran 357—416. Obravnava slovstvene razmere in šolstvo pred letom 1848 in prinaša mnogo gradiva za splošno kulturno zgodovino te dobe. Še boljše

sliko kakor o slovstvu v dobi Čbelice in Novic, ki pove tudi literarnemu zgodovinarju mnogo novega, je podal o likovni umetnosti. Poglavje o slovenskem šolstvu ni bilo še nikjer tako temeljito obdelano, tako da obeta knjigo o celotni kulturni zgodovini 19. stoletja. Škoda, da ji je družba odmerila letos tako ozek obseg.

A Bolhar: **Mati**. Mohorjeva knjižnica 57. 126 strani. To je knjiga o slovenski materi, kakor so jo videli pesniki in pisatelji novejšje dobe. Od Prešerna takoj prehaja na Medveda, Finžgarja, Cankarja, Župančiča in najmlajše. Najlepše je pač napisal o materi Ivan Cankar, najgloblje Ivan Pregelj, najkrepkeje VI. Levstik, še hladno strogi epik Finžgar se ogreje z nenavadno toploto, ko piše o materi. — Kot ljudska knjiga ima svojo spodbudno vrednost.

I van Pregelj: **Umreti nočejo**. Slovenskih Večernic 83. zvezek. Družba sv. Mohorja 1930, 160 strani. — Pregelj je eden prvih, ki je iz skeptičnega gesla *tout comprendre c'est tout pardonner*, kot je bilo doseglo pred vojno svoj višek, krenil v nove smeri absolutnega duha, kjer vlada vera v pravico, v Boga in najvišje vrednote.

V »Božjih mejnikih« je še ohranil običajno oblikovanje predmeta, ko je načel aktualno obmejno vprašanje oropanega naroda, ki mu je »svetovna pravica« ugrabila tretjino ozemlja in prebivalstva. Le črno senco skvarjenosti nam kaže, ki bujno uspeva v novem ozračju. »Umreti nočejo« se že ne meni za običajno naziranje o povesti, dejstva tekoče vsakdanjosti, ki bi jih moral pisati zgodovinar ali politik, je tukaj razgrnil slovenski pisatelj v umetniški besedi in obliki, da jim da poudarek, kot je nedostopen zgodovinarju ali časnikarju. Bezručeva narodno politična pesem ni ugajala estetikom, ki so hoteli neinteresirano umetnost, a za čiste estete je tudi ni pisal, pisal jo je iz čuvstva umirajočega naroda. Tudi Pregelj se ne meni za *l'art pour l'art* in za estetsko vzgojo človeštva v prvi vrsti, višje so mu narodne vrednote v okviru človeštva, ker jih njegova doba potrebuje, da se zave sebe in svoje lasti. Če so Hugo, Tolstoj, Dostojevskij v prvi vrsti gledali na miselno in čuvstveno vsebino, ki naj preobrazi človeštvo, in je ves ekspresionizem le vrhunec teh prizadevanj, zakaj ne bi beseda slovenskega pisatelja stopila v borbo za osvoboditev pravice — sneguljčice iz ukletega grada svetne požrešnosti in samogoltnosti. Pregelj ne kaže onemoglosti v milijeju, ampak voljo do življenja in moralne pravice naroda, ki so nad fizično močjo tako, kot je duh višji od telesa. Schiller se v *Razbojnikih* navdušuje za ideale abstraktne svobode, Kleistov Kohlhaas in Cankarjev Jernej hočeta pravico, prvi pravico zasebne lasti, drugi pravico dela. Pregelj gleda pravico narodov, aktualno vprašanje svetovne konference, kjer se je delila pravica po naročilu vplivnih oseb in držav in se uveljavljal pravni duh onega časa, ko se je solnce vrtilo okrog zemlje, kakor je še sedaj v podeželski praksi. Toda videz ni vedno resnica.

P ovest ima dva dela, katerih prvi se konča z zvršetkom svetovne vojne, drugi pa obsega nadaljevanje koroških bojev in se dotika mestoma s časnikarskimi poročili o njih in o pariški konferenci. Čeprav je brez pridržka snov tudi v povesti opravičena, vendar je predvsem drugi del

preveč sumaričen in je usoda oseb prerahlo dahnjena v dejanje, premalo je romana in preveč povesti nakazano z materialom, ki še ni spremenjen v zgodbo. To bo moral Pregelj izdelati in njegov *j'accuse* bo vse drugače odmeval. Ta obračun, ki ni bil končan ne pod Zbaražem ne pod Zborovom, obrne Pregelj v druge smeri kot Sienkiewicz, kakor jih je videl in spoznal iz koroškega značaja, ki je bolj starodavno častitljiv in svečan, kakor zamišljen vase in v pravire svojega in našega bitja, sredi visokih gora bolj občečloveški in manj pozitivno in sodobno zaveden. Iz navidezne zastonosti je Pregelj razvil mesijansko potezo v osebi dr. Raznožnika, ki kaže v bodočnost narodov in v gradbo zgodovine na etičnih temeljih, ne na fizični moči. Zraven njegove skupine vidimo »koroško večino«, tipičen naravni narod, ki ves prevzet od sedanje trenutne koristi nikoli ne gleda v bodočnost in si v svojem koristolovstvu omejuje pogled, da ne vidi prepada in narodne smrti. Nemčurstvo in skvarjenost sta v povesti združena in gledana z našimi očmi, pa tudi ni treba, da bi jim bil pisatelj pravičen in jih skušal razumeti, dovolj je, da razume slovenskega Korošca in mu podkrepí vero ob težkem vprašanju »biti ali ne biti«.

T ako je tudi slog te povesti bolj slovesen, težko krven in prepričevalen in discipliniran, kot pritajena in zadržana sila, umetno vezana, ki se vendar včasih razveže v anakolute in patos obtožilnega govora pred svetovnim sodnim stolom. V *Božjih mejnikih* prevladuje kratek stavek, kot začudenje ali pritajen vzклик, kot nedokončana beseda. V koroški povesti je bolj razvita sintaksa z lokalno koroško barvo, ki rada stavi glagol na konec, kakor je to rad delal v prejšnjih časih tudi naš pismeni jezik, morda ne vedno pod nemškim vplivom. — Enota dejanja, ki ji je usoda slovenske Koroške, je dosledno izvedena na mladem dijaku, na koncu duhovniku dr. Raznožniku in njega mladih tovariših, da se posameznosti lepo zlivajo v osnovni značaj njegov. Dasi nam v drugem delu za dolgo izgine izpred oči, vendar so boji in konferenca le nadaljevanje njegovega simbolnega značaja, ki je onemoglo hrepenenje po koroški slovenski pravici, da si izbere edini poklic duhovnika, da bo, novi Črtomir, po osebni odpovedi vendar še mogel delovati za slovenstvo. Kakor je v Istrskih mejnikih zadnja beseda Preglja: Oče bodi volja tvoja, tako je tudi v tej povesti, dasi se mu včasih kletev izvije iz ust. Nad svetno pravico je božja volja, ki je večna nepojmljiva ljubezen. Ali bo slovenski rod kot mučeniki, ki so jim zveri v areni trgale ude na vse štiri strani? Pregljev odgovor je krščanska tolažba in vera v moralne moči.

B o g o m i r M a g a j n a : **Primorske novele**. Družba sv. Mohorja, 1930. Mohorjeva knjižnica 53. 127 strani.

C ankar se je bil zagledal v prepadajoče in umirajoče življenje, v lepoto dekadence. Vsi vemo, kaka antipatija je tedaj vladala v umetnosti do zdravja polnega življenja in kako so cenili blede lica, bolezen, potepuhe, bedo in uboštvo, kot bi se edino v tem kazala duhovnost. Novi rod, ki je videl izliv dekadence v svetovno vojsko, je začel vse drugače gledati. Cankar je ves subjektiven: Moje oči so pokoren organ moje duše. Magajna hoče več objektivnosti, značilno za novi rod, veruje,

da je v vsakem ljudstvu kal za daljno bodočnost, ko si bomo ljudje dobri med seboj. To je sicer svetovni nazor, vendar značilen za novo gledanje in čustvovanje. Cankar takega stavka ne bi bil mogel napisati, ker je rojen iz drugačne miselnosti, čeprav je tudi on stal nad človekom, ki je omejen po narodnosti. Impresionizem je bil dosledno združen s skepso, ker je gledal le dozdevni svet, zdaj se svet obrača k absolutnim vrednotam duha, ki naj preobrazijo resničnost. Bolj kot vdanost in vtopitev v skrivnosti naravne zakonitosti prevladuje volja v večne vrednote duha. Že Nietzsche pravi v nekem aforizmu, da se religija, umetnost in morala ne menijo za bistvo sveta in stvari. O umetnosti lahko trdimo, da se je dozdej vendar preveč pogrezala v bistvo stvari in porabljala duha. Toda zakonitost stvari ni zakonitost duha, kakor gosenica še ni metulj.

Primorske novele imajo snov iz zasedenega ozemlja, a bolj kot narodna misel prevladuje čista človečnost. S svojim duhom in slogom kažejo človeka, ki more biti rojen le pod goriškim in tržiškim nebom, tam, kjer vije burja čez Kras v morje, kjer je dan svetlejši kot pri nas in nebo nižje nad teboj, kjer ljudem živeje teče kri po žilah in visoke stavbe zrcalijo patos južnega ljudstva in kretnjo, ki ni usmerjena na korist, ampak na sijaj, razmah in lepoto. Tem ljudem je lažji prehod od greha do svetosti, ker imajo srce odprto za trenutek življenja, za človeško čustvo in niso prav nič vezani po kakem prepričanju ali ideji. Bliže so življenju, ker jih ne loči refleksija od njega, čustvo jim je vse bliže, bliže jim je ljubezen, bliže Bog.

Boccaccio in romanska novela je nadindividualna oblika kot sonet ali stanca, ki ima vnaprej določeno tektoniko z nenadnim preokretom dejanja v duhovito zaostreno misel. Magajni raste oblika novele iz življenjske slučajnosti, novele imajo videz osebne anekdote. Boccaccio oblikuje poljubne snovi, Magajna predočuje življenje, osebne usode v primorski pokrajini, novele so lučke, ki nam približajo ljudi in večkrat presenetljivo posvetijo v njih duše. Boccaccio je tipična novela, to so osebne in organske novele, ki rastejo iz življenjske realnosti kakor večina literature od zadnjega stoletja. Vendar se Magajnov slog noče ves vstopiti v realnost. V pretežnem delu novel res čutimo mirno stvarnost, toda udobni, razvezani stavek ne stremi po ostrih obrisih, ampak po izrazu raztopljenega plavajočega občutja. — To prehaja mestoma v patetično in bujno življenje z višjim vzponom, ki stremi v lepoto izrednega. Če niso zgodbe pisane iz »mladostnega črnogledja«, je v njih vendar mnogo mladostnega zanosa, ki mu ni toliko za obnovo realnosti kot za poudarek lepega in visokega. Lepoto gleda v grenkosti, v ženski, v tragičnih slučajih. To je vse bolj površina za mlade oči. V liriko dvignjeno občutje sega kar v ekstazo, da včasih začutimo mlado Leo Fatur. Ni mu za ubrano godbo stavka, rajši ima zaneseni ritem ditiramba. Zlasti črtice Nuška, Bokavšek, Slivarica kažejo razvezan, širok in glasen patos s ponavljanjem besed, kar stopnjuje izraz v nadrealnost, s stavo besed, ki spominja na heroično srbsko pesem, in z mnogimi inverzijami, ki pospešujejo razgibanost čustva, ne v dramatično, ampak teatralično. Sredi tega dvignjenega čustva rezki, spoznavni stavki skoraj utonejo.

Po Cankarju in Župančiču je težko pisati, da bi se nas prijelo, ker onadva sta pogodila in dosegla »mot intense«, besedo doživljanja, za katero je stremel impresionizem. Ona v prvi vrsti deluje na zunanji in notranji čut in sama potegne za sabo predstavne komplekse, večina pisateljev pa s slikanjem bolj vzbuja predstavo zmožnost kot doživljanje, raje izčrpavajo predmetnost kot naše doživljanje predmetov (Walzel). Pri Magajni se to zlasti opazi, kjer v slikanju predmetnosti dogajanje zastane. — Te črtice, ki kažejo resničen korak iz vsakdanje literature v umetniške ceste, so vendarle začetniško delo, v Domu in svetu je dosegel že višjo stopinjo v osvobojeno sprostitvev duševnosti in tvorne moči. Dr. J. Šilc.

Jakob Kelemina: **Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva.** Družba sv. Mohorja, 1930. 404 strani. (Znanstvena knjižnica, IV.)

a Štrekelj-Glonarjevo zbirko narodne poezije nam je J. Kelemina podal izbor narodne proze. Kaj je bilo prej, vezana ali nevezana beseda, je težko določiti. Logika pravi, da je prej proza, Kelemina in znanost trdita, da je »ta snov nekoč tvorila vsebino daljših ali krajših pripovednih pesmi« (5), pozneje pa je narod zgubil smisel za vezano umetniško obliko in ostanki tega razpada so bajke in pripovedi v nevezani besedi (6). Vsa uredba življenja je sedaj drugačna kot tedaj, ko je narod še veroval v bogove in si ustvarjal simbole za nepojmljivo, za skrivnostne duševne in naravne sile. Vmes so velika verska in kulturna gibanja, zgodovinski valovi in socialne razmere. Toda prasile, moč duše, solnca, noči, zime, poletja, gozda, vetra, ognja, vode so ostale iste in so v vsaki dobi dajale pobudo človekovi fantaziji, ki si je ustvarjala simbole za skrivnostno v vezani ali nevezani besedi, kakor so bili nagibi v času in osebnosti. Vezana in nevezana oblika sta bili istodobni kakor sedaj. Ritem in rima sta bolj slavnostni obliki, proza je bolj osebna. Tako nam tudi ni misliti vedno na nekaj prazgodovinskega, ampak bolj na nekaj pračloveškega, kakor se je izoblikovalo v kaki dobi. Zato bajke in pripovedke v pretežni večini niso metamorfoza prazgodovinskega, ampak človeškega iz različnih dob. Tudi v bajkah in pravljicah sta dve smeri: Ena ohrani tradicijo kot Grimm, druga kak motiv dalje razvija kot Brentano v Lorelei, iz besede in simbola si izmisli mitično, ajtiološko razlago. Kajti narodna poezija se ne razvija drugače kot umetna. Tudi ona ni produkt kolektiva, kot so prej mislili, ampak produkt osebnosti. Kolektiv sodeluje le toliko, kolikor se pesem v teku časa razpoje, kolikor se bajka razbaja in pripovedka razpripoveduje.

Oba Grimma sta zbrala pri Nemcih narodno prozo v začetku 19. stoletja, pri nas je trudapolno delo izvršil J. Kelemina na podlagi obširnega materiala, ki so ga tekom stoletja zbiratelji zapisali iz ust naroda. Dasi je mogel podati na 400 straneh le izbor, vendar ni bistvenih stvari opustil in nam je dal knjigo, ki jo bo izobraženi in preprosti del naroda z veseljem bral. Priobčil je najznačilnejše tipe, sorodne je navadel v virih. Grimma sta izvedla enoten narodni slog, da sta izbrala najboljše in za naivno čustvovanje naroda najbolj značilne poteze iz besedotvornosti in sintakse. Kelemina je priobčil pripovedi deloma dobesedno, kakor so jih zapisali zbiratelji, dal jim je

le pravilno slovniško obliko, deloma je le glavne momente povedal z avtorjevimi besedami, kjer so narodne motive preveč raztezali, včasih pa je povedal le vsebino (32). Primerjati mi je bilo mogoče le pripovedi, ki jih je priobčil po Jurčičevih zapisnih (I. zvezek dr. Prijateljve izdaje). Mislim pa, da Jurčiča le ni bilo treba popravljati kot dijaško nalogo, kar je J. Kelemina storil; tako se vsiljuje pisatelju le logična brezbarvnost »pravilnega« jezika. Ker ni vseh pripovedi enotno stiliziral, ampak le jezik približal književni rabi, bi bilo bolje, da je dobresedne izpise prinesel v velikem tisku z imenom zapisovalca, kjer je pa le vsebino naznačil, naj bi bil mali tisk. Tako bi še enkrat začutili vso barvo in ton narodne proze, kar je zdaj deloma zabrisano. Ne gre le za vsebino, gre tudi za obliko, v katero so bile povesti zapisane in v njej živijo. Si parva licet... Za Schlegel-Tieckovo prestavo Shakespearea so se pojavile »pravilnejše«, a ton Schleglove prestave se ne da nadomestiti, ton starine in zgodovine. J. Kelemina je opustil ton in barvo onega čuvstvanja, iz katerega so bile napisane v Novicah, Glasniku, Kresu, Zori itd. Drugače je knjiga pisana v lepi in snažni slovenščini.

Grimm je določil razliko med pripovedko in pravljico tako, da je prva navezana na kraj in čas, pravljica pa je brezčasna in brezrajna (Goethe: Pravljica je občečloveška, spominja na vse in nič.) Kelemina pravi v mitološkem uvodu: »V bajki prevladuje mitično jedro in višja bitja, v pripovedki mitično jedro otemni, višja bitja dobe človeške poteze, pravljica pa je le igra fantazije in namišljena istinitost, v katero pripovedovatelj sam ne veruje, medtem ko so za narod bajke in pripovedke kos dejanske istinitosti. Pravljica se konča z zmago pravičnega, za bajke je dobro in slabo brez pomena«. Ker ni jasne meje med temi vrstami, je Kelemina snov drugače razdelil, po predmetih, po vrstah bitij, o katerih govore povesti. Morda bi komu prijala razdelitev po motivih, a J. Kelemina je hotel osvetliti prvotno mitologijo, kolikor je moremo spoznati iz okrnjenih ostankov. Omenili smo že, koliko je mogoče govoriti o prvotnosti in koliko so vzbujale narodno fantazijo velike sugestije, da je deloma stare snovi prevlekla z novo barvo, deloma samotvorno iznajdovala v dobi viteštva, čarovništva, tlačanstva itd. Te kulture so odele starejše snovi, pa tudi same so bile vir novega bajanja. — Čeprav ni mogoča znanstvena eksaktnost in se fantazija znanstvenika poljubno razvija, je vendar precejšen kos dela v takih rekonstrukcijah, v katerih je prvotno jedro otemnelo. Druga je pa to, da so tudi naši zbiratelji pripovedi delali iz različnih nagibov: Eni so točno povzeli narodovo pripovedovanje (Trstenjak), drugi (Trdina) so razvijali narodne motive v smislu kritike javnega življenja, tretji v smislu poetične zaokroženosti (Levstik), tako da je bilo v resnici težko napraviti pravi izbor. Motive je le deloma pomeril ob sorodnih narodih, omejil se je na Hrvate in Nemce, pa to je delo za druge, Kelemina je vendar ustvaril iz zaprašenih in pozabljenih listov lepo knjigo.

Scoville-Holeček: **V samotah pragozda.** Mohorjeva knjižnica, 35, 182 strani. Povest za mladino, utile eum dulci, pripoveduje, kaj doživita dva skavta iz ameriškega mesta tekom enega

meseca v pragozdu. Dobra indijanarica, ki ne kviri mlade fantazije s pustolovščino, ampak jo usluži kreposti in pouku o prastopinji človeštva.

Skolaster-Kmetova: **V oblasti čarodejev.** Mohorjeva knjižnica, 36, 264 strani. Knjiga nam odpre pogled v kulturne razmere afriških črncev, kakor so še pred nedavnim vladale. Važnejši kot poglavar v selih je čarovnik, ki drži ljudstvo s sugestijo svoje krvoločnosti v najhujši sužnosti, da je proti njemu brez moči. To je orgiastični nagon, ki se ne razvija od narave navzgor, ampak v degeneracijo.

Življenje svetnikov. 7 zvezek, stran 113—192. Obsega svetnike 22. aprila do 4. maja. Knjiga, ki je pobožno in znanosti odgovarjajoče pisana, ima to napako, da bo malokdo čakal konca, če bo šlo v tem teku naprej.

M. Humek: **Boj sadnim škodljivcem.** 91 strani. Strokovna knjiga za napredno vrtnarstvo.

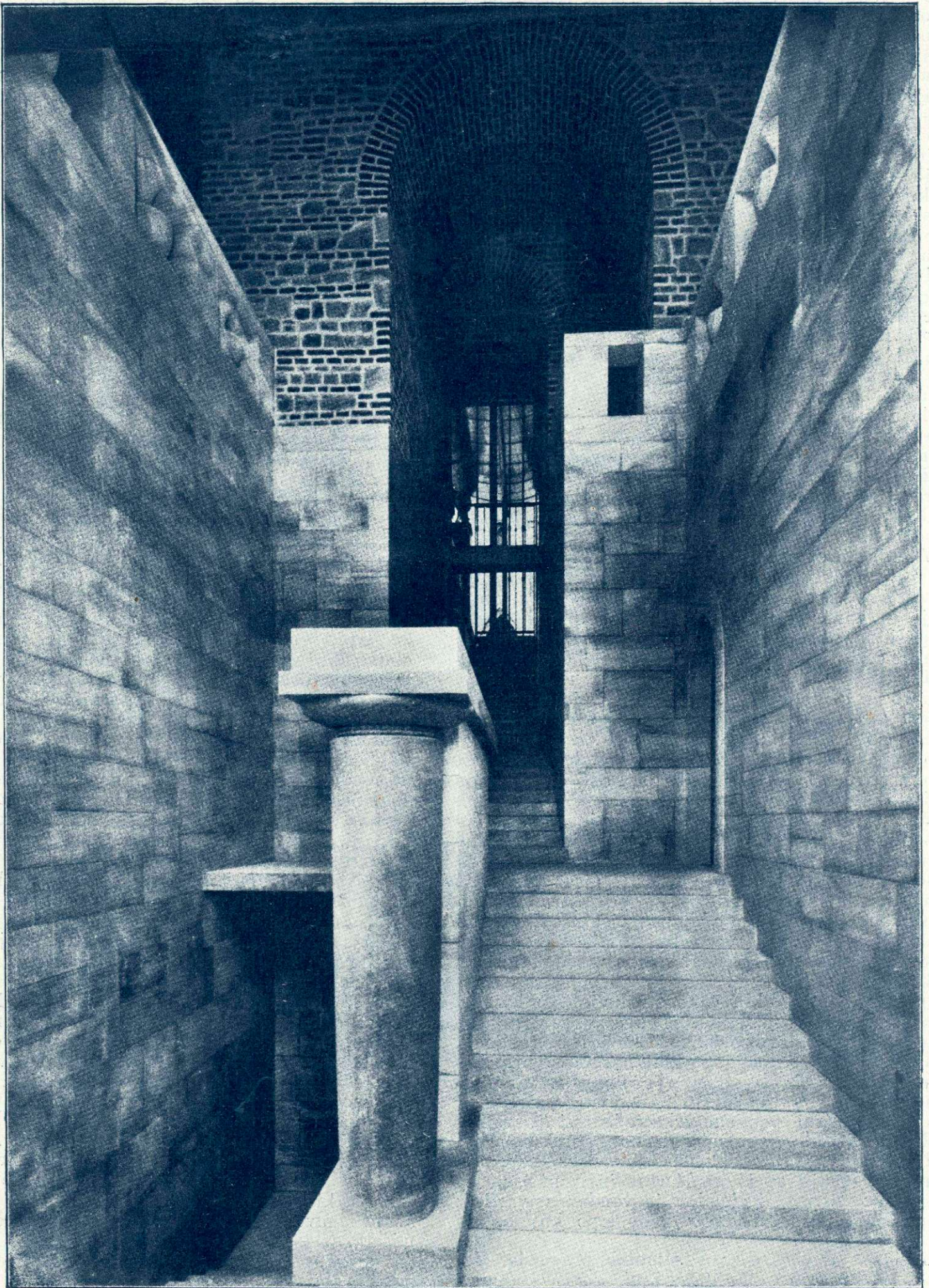
Anton Breclj: **O zdravju in boleznih.** Mohorjeva knjižnica, 34, 368 strani. Vidimo zdravnik, ki ne misli le na posameznega bolnika, ampak na cel narod. Ker se boji napačnega umevanja, ne razlaga zdravljenja posameznih bolezni, ampak daje le bolj splošna navodila za zdravje. Sočutno osebni ton, ki razprši vse dvome in skrb za lepo slovenščino priporočata knjigo, da se razširi v najširše kroge.

Ni literarna revija mesto za kupčijsko agitacijo. Že lani sem v DS omenil, da je vsebina in oblika knjige najboljša reklama. In priznati je treba, da družba stremi tudi po tej notranji reklami, po literarni vrednosti knjig. Poleg rednih publikacij izdaja tudi knjige za doplačilo, ki so nekoliko bolj oddaljene iz glavnega kroga čitateljev in segajo v višjo izobrazbo. Tako si bo pretežni del čitateljev, ki izhaja iz kmetijskega in delovnega stanu, nabral koristnega in zabavnega berila, izobraženec pa leposlovno in znanstveno knjižnico. V tisku za leto 1931 ima na primer: Zbrane spise dr. Detele, pesmi modernega pesnika Pogačnika, dr. Vebra Knjigo o Bogu, kulturno znamenito knjigo sv. Terezije, ki jo je priredil Fr. Terseglav itd. O delu uredništva priča vzorna in čista slovenščina, še bolj pa stremjenje, da bi družba postala idealno slovensko založništvo. Prej smo videli v njej mrtev kapital, ki raste neznanu kam, ko je skuhal tiho in skrivnostno nekaj »poljudnih« knjig, zdaj se pa kaže (morda ne samo v besedi), da ne stremi po gmotnem dobičku, ampak da gre prebitek zopet narodu v korist. Mogla bi izdati zbirke starejših pisateljev, mladim pa omogočiti izdajo novih del ali razdeliti vsako leto nekaj nagrad kot priznanje in spodbudo za delo, ki ni usmerjeno na trenutno korist, ampak na višje vrednote. Kaj je dal narod Cankarju, ki mu je vse življenje posvetil? Kaj je storila družba, ki hoče biti duševna mati naroda za take svoje sinove, ko je imela do sto tisoč udov? Stoj misel!...

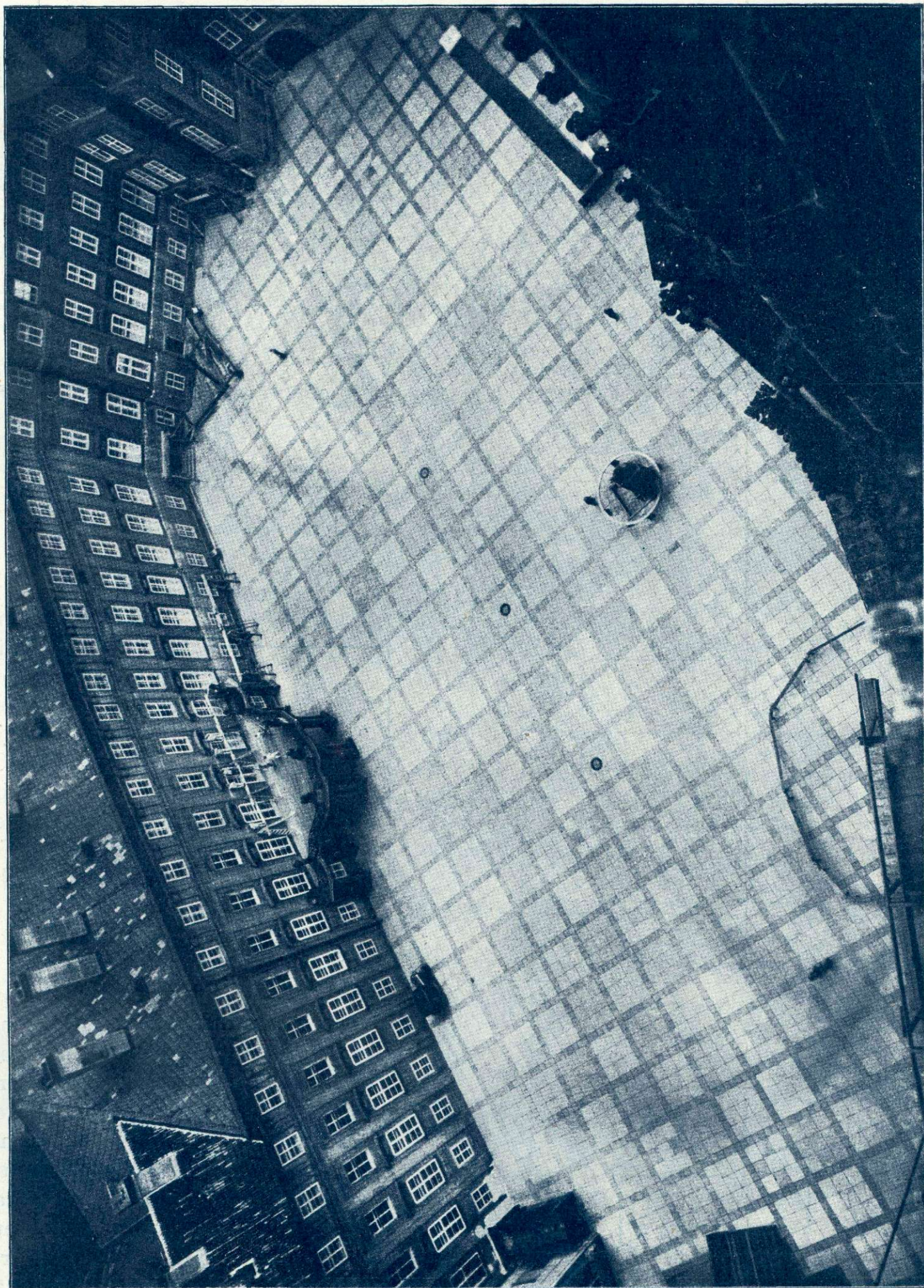
Tisk je okusen. le črka f je čudno podobna črki t, papir vobče dober, nejasno pa je, zakaj je tako slab v Keleminovi knjigi, ki je vendar trajne vrednosti.

Dr. J. Šilc.

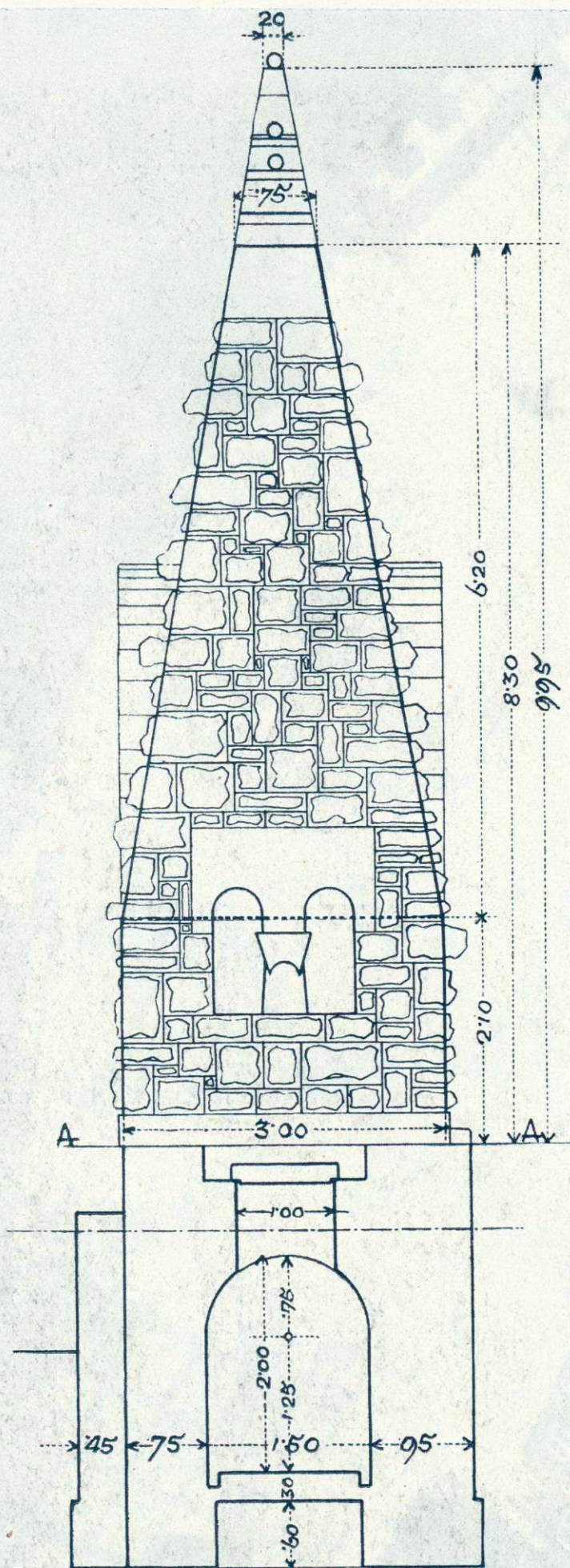
DELA PROF. ARH. JOŽEFA PLEČNIKA

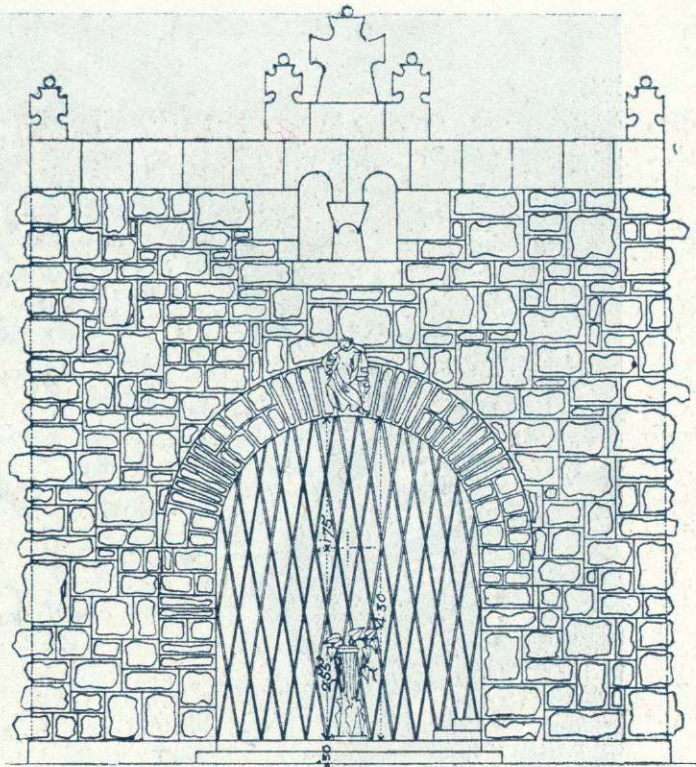
70. Motiv s stopnišča, ki vodi s tretjega dvorišča na vrt na okopih na Hradčanih

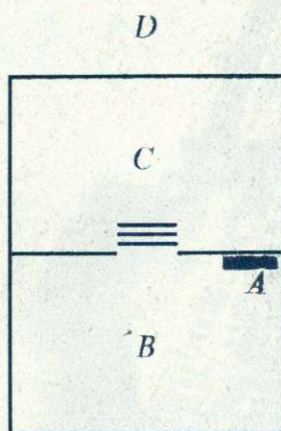
71. Tretje dvorišče na Hradčanih z monolitom, soho sv. Jurija in vodom na stopnišče
k vrtu na okopih

Stransko lice grobnice in prerez grobišča

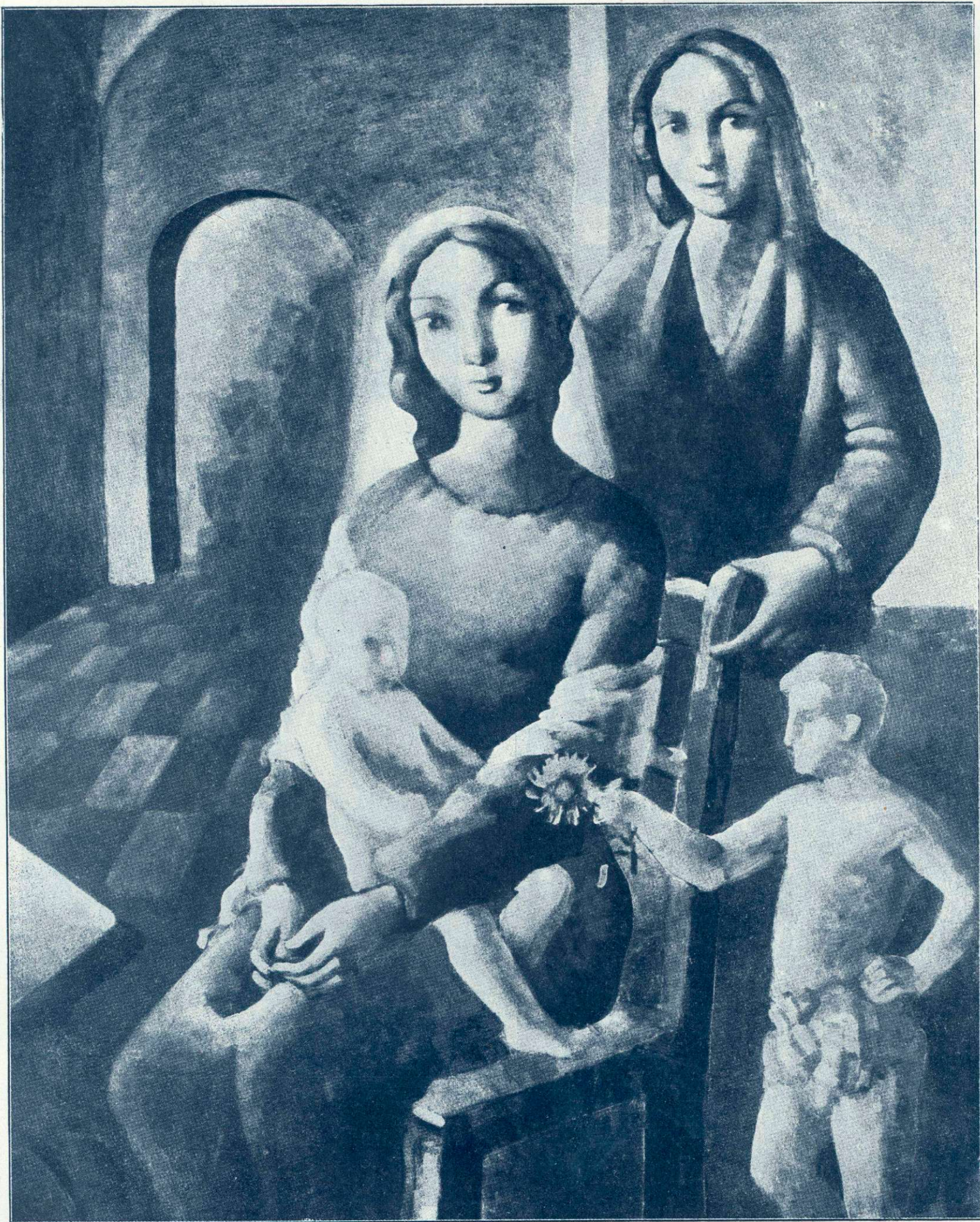

Sprednje in zadnje lice grobnice

Tale grobnica bo morebiti izvršena na mestu A. pokopališča, katerega del B. je višji od dela C. Izven božje njive, v D. pa svet še bolj pada. Tu je ravnina, obrobjena daleč v ozadju od visokega hribovja. Notranjščina popolnoma odprtega, v podobi križa členjenega, obokanega prostora grobnice ima na desno stran vstop v grobišče, na levo pa klečalnik iz kamena. V osrednjem oboku zgoraj je okrogla odprtina, iz katere visi svetilka. Zunanjščina grobnice naj bi bila povečini iz surovo obdelanega domačega apnenca, kateremu čas ne more prizadeti mnogo škode in da dobro oporo bršljino in bogatemu nasadku maha.

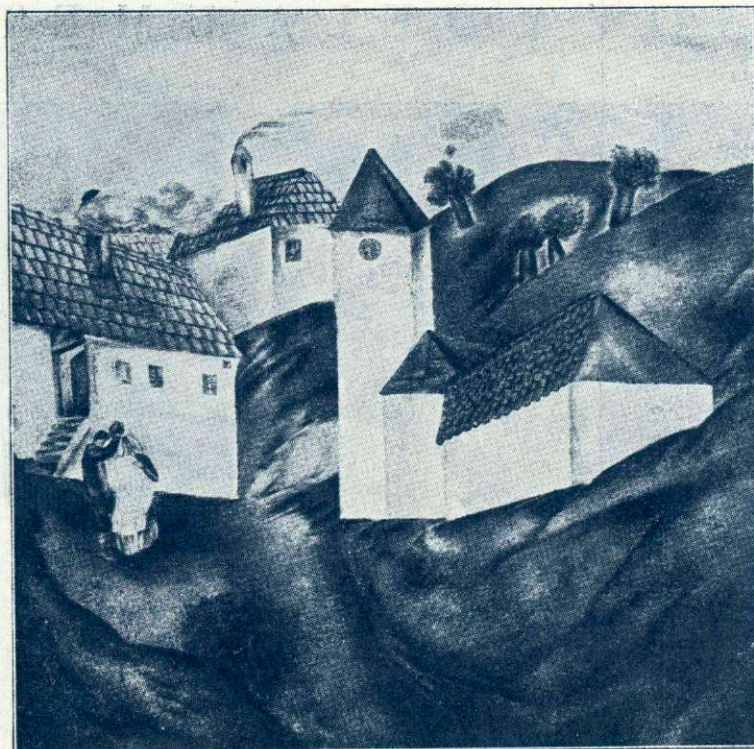
NOVA DELA UMETNIŠKEGA LETA 1930

73. Mira Pregelj, Kompozicija. Olje

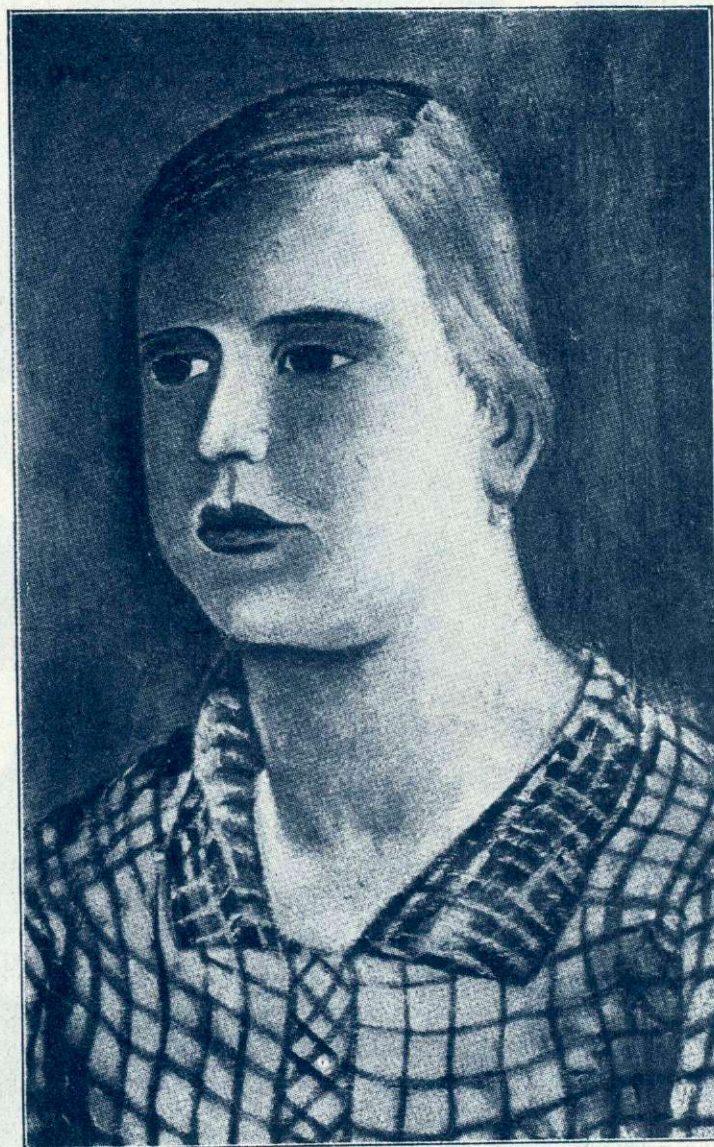
74. Tone Kralj, *Beg v Egipt. Olje na steno, Sp. Višarje, 1930.*

75. France Kralj, *Predpomad. Olje, 1929.*

76. Nande Vidmar, *Deklica. Olje, 1930.*

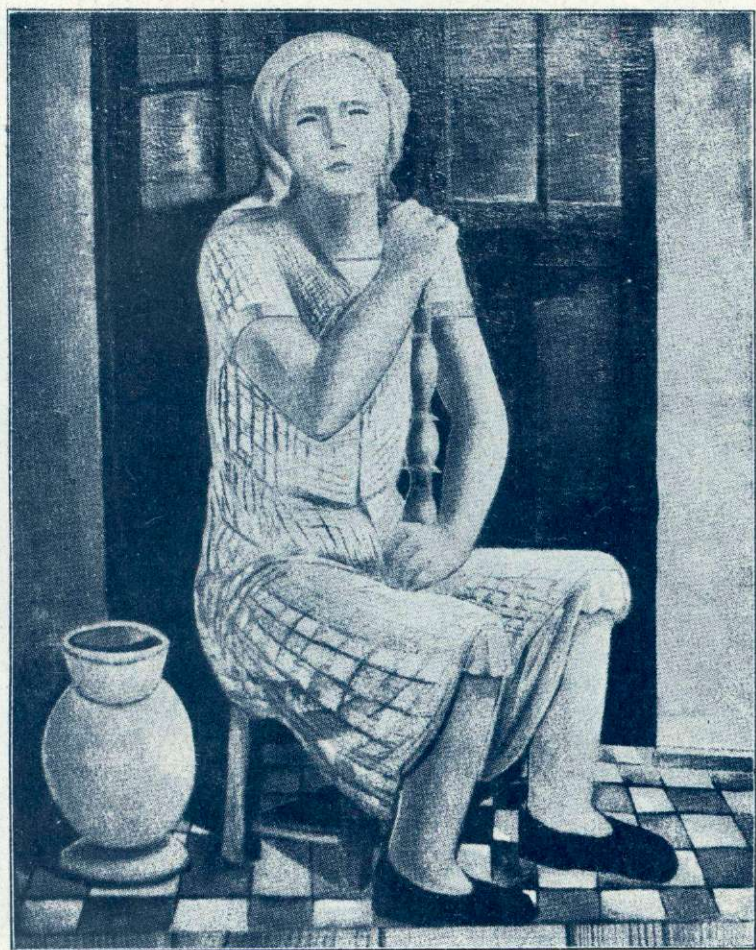
77. Veno Pilon, *Deklica. Olje*

78. Mira Pregelj, *Scena iz biblije*. Tuš

79. Mira Pregelj, *Scena iz biblije*. Tuš

80. Drago Vidmar, *Dekle z vrčem*. Olje, 1930.

81. Jože Gorjup, *Skica*

82. Tone Kralj, Najdenje podobe. Olje na steno, Sv. Višarje 1930.

83. Drago Vidmar, Krajina. Olje, 1930.

Tone Kralj, Križani

PREJELI SMO V OCENO

E. Adamič: *Album za mlade pevce*. Eno in dvoglasni zbori s klavirjem za meščanske, srednje, učiteljske in glasbene šole. Glasbena Matica, Ljubljana, 1950.

Dva madrigala (J. Gallus, Ecce, quomodo moritur justus in Palestrina, O bone Jesu). Glasbena Matica, Ljubljana, 1950.

Ivan Janez Kolar: *Preporodovci 1912 do 1914*. A. Slatnar, Kamnik, 1950.

Narodna starina, knj. 22. Urednik dr. Jos. Matasovič, Zagreb, 1950. (Vsebina: M. Pivec-Stelè: Motivi ustanovitve Napoleonove Ilirije. — N. Tornov: Narodna nošnja u Brestu. — M. Gavazzi: Jadranska »lira« — »lirica«. — B. Širola: Pučka muzika u Hrvata. — V. Tkalčić: Etnografski muzej v Zagrebu 1919—1929. — I. Ostojić: Povaljska Opatija. — M. Heneberg-Gušić: Etnografski prikaz Pive i Drobnjaka. — Važna in zanimiva je razprava M. Gavazzi: Kulturna analiza etnografije Hrvata.)

J. Čremošnik in D. Sergejevski: *Gotisches u. römisches aus Breza bei Sarajevo*. Novitates musei sarajevoensis, 9. (Poročilo o najnovejših najdbah v Brezi.)

Prosper Mérimée: *Šentjernejska noč*. Roman. Poslovenil Oto Župančič, Modra ptica, Ljubljana, 1950.

A. Conan Doyle: *Napoleon Bonaparte*: Zapiski francoskega plemiča. Roman. Poslovenil V. Levstik, Ljubljana, Tisk. zadruga 1950.

Ivan Matko: *Protituberkulozni dispanzer v službi socialno-higienske borbe proti jetiki kot ljudski in kužni bolezni*. I., II. in III. del., Maribor. Tiskovna zadruga, 1950. (Informativna knjiga o sodobni javni borbi z jetiko, z obsežnimi navodili za borbo ž njo.)

Karel May: *Old Surehand*. Potopisna povest. Priredil Debeljak Anton. 2 zvezka. Prosveti in zabavi, 25. in 26. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1950.

Henrik Tuma: *Pomen in razvoj alpinizma*. Turist. klub »Skala«, Ljubljana, 1950.

Kosta Strajnič: *Dubrovnik bez maske*. Uzaludni napor i teška razočaranja. Predgovor Luja Vojnovića. Dubrovnik, 1950. (Zanimiv prinos k sodobnemu spomeniškem varstvu v Jugoslaviji in njega težavah ilustriran na tozadevno najobčutljivejši točki, Dubrovniku.)

Glasnik Skopskog naučnog društva. Knjiga VII.—VIII. Odeljenje društvenih nauka 5—4. Ur. dr. Radoslav M. Grujić i dr. Mita Kostić. Skoplje, 1950. (Iz vsebine: C. Truhetka: Larizam i krsna slava. — R. M. Grujić: Crkveni elementi krsne slave. — F. Granić: Akt osnivanja monastira u grčkim oblastima poznorimskog carstva u 5. i 6. veku. — V. Petković: Jedan ciklus slika iz Dečana. — N. Okunjev: Matejić — crkva sv. Bogorodice. — Fr. Mesnel: Najstariji sloj fresaka u Nerezima. —

Ž. Tatić: Sihasterija sv. Save u Kareji. — A. Deroko: Crkva sv. apostola Petra u Bijelom Polju. — N. Radojčić: Grčki izvori za Kosovsku bitku. — B. Saria: Epigrafski spomenici iz Južne Srbije. — Poročila o literaturi i. dr.)

I. M.: *Učbenik angleškega jezika*. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1950. (Vsebuje slovniški učbenik, opombe o ameriški angleščini, vaje in slovarček k nji.)

M. Humek: *Domači vrt*. Praktičen navod, kako ga uredimo, obdelujemo in krasimo. Druga pomnožena izdaja. Ljubljana, Jugosl. knjigarna, 1951.

Fr. Zbašnjik: *Solčna roža in Invalid*. Iz vojnih časov 1. »Domači prijatelj«, Ljubljana, 1950.

Der grosse Herder. Nova izdaja Herderjevega konverzacijskega leksikona v 12. zvezkih prične tekom leta 1951 izhajati.

Naš rod, list za mladino je pričel izhajati v založbi »Udruženja jugoslovanskega učiteljstva«. (Članek Mesto Ptuj v starodavnem času, ki ga je napisal Mohorko Ivan, je tudi v mladinskem ali poljudnem čtivu nedopusten diletantizem, poln zgodovinskih nesporazumljenj in naivnosti!)

Jos. Mravljak: *Šolstvo v Vuzenici*. Samozaložba, Maribor, 1950.

Lexikon für Theologie und Kirche. II. Band: Bartholomäus, Apostel - Colonna. Leks. — 8°, IV in 16* str. in 1024 stolpcev. Freiburg in Breisgau 1951, Herder & Comp.

Drugi zvezek slovarja je skoz in skoz na višini prvega. Nad 500 sotrudnikov, med njimi več Francozov n učenjakov drugih narodnosti, tudi naš Nestor arheologov, don Frane Bulić. Nomenklatura izredno bogata, obdelava skrbna in točna. Prim. izborne članke: Basilianer (E. Herman), Basilika (J. Sauer), Basken (R. M. de Azkue), Bekenntnisschriften (E. Krebs, Th. Spáčil, N. Paulus), Bibelübersetzungen (J. Fischer, H. Vogels, A. Baumstark), Bolschewismus (J. Schweigl), Börse (O. v. Nell Breuning), Byzantinische Literatur (A. Ehrhard), Christlich-soziale Bewegung (G. Grundlach). K Baumstarkovemu članku o staroslovenskem prevodu svetega pisma pripomnim: Netočna je trditev, da je stsl. prevod novega zakona prirejen po Lukianovi recenziji grškega teksta, marveč predloga prevodu je bil neki tekst z mnogoštevilnimi aleksandrijskimi variantami. V istem članku je iz našega Rešetarja nastal Reschetau. F. Lkn.

Opomba uredništva. Radi gradiva, ki je v zvezi s stoletnico »Kranjske Čbelice«, je moralo več članikov odpasti. Prišli bodo na vrsto v prihodnjem letniku; to je zlasti drugi del razprave »Dva portreta iz sodobne poljske književnosti in poročilo o umetnosti v letu 1950, izmed književnih ocen pa predvsem poročilo o srbsko-hrvatskih knjigah. Odpasti je moralo tudi poročilo o ljubljanski drami v letu 1929/30, kar nam je tembolj žal, ker je bilo to leto glede sporeda in igre morda najbolj dozorelo.

DOM IN SVET V LETU 1931

Dom in svet zaključuje 43. letnik. Pred nastopom novega se komaj zdi potrebno poudarjati, kaj je Dom in svet v letu 1930. bil, niti kaj hoče biti v letu 1931. Program in dolžnost Doma in sveta je v glavnem in v prvi vrsti ta, da je in treba je to bitnost razumeti kot neizprosno nujnost v slovenskem kulturnem življenju. Kakor doslej, tudi v sledečem letu Dom in svet nima v načrtu niti da bo rušil tradicijo, niti da jo bo varoval, marveč hoče in more biti samo eno in to je: najorganičnejša sodobnost, porojena iz ustvarjalnih, duhovnih in religijoznih sil Slovenstva.

Dom in svet se zaveda velike odgovornosti, katero mu nalaga čas, zato se bo skušal čim bolj približati življenju in ga zajeti v vsej njegovi polnosti in problematiki. Nujno je torej, da postane list široka kulturna revija, katera bo poleg umetnosti posvečena tudi vsem aktualnim vprašanjem današnjosti.

V novem letniku bodo sodelovali vsi naši dosedanji sotrudniki, katerim se je pridružila vrsta novih. Izmed prispevkov prvih številk opozarjamo na dela Ivana Preglja (Kajn in Juda), Bogomirja Magajne, Franceta Bevka, Mirana Jarca, Rudolfa Kresala (odlomek iz romana Ivan Brod), Mirka Avsenaka, Mirka Javornika in drugih. Janez Jalen pripravlja enodejanko »Ženin«.

Pesmi bodo priobčevali v novem letu Božo in Vital Vodušek, Anton Vodnik, Jože Pogačnik, Edvard Kocbek in drugi.

V esejičnem delu bo objavil France Vodnik vrsto ideoloških člankov in ciklus portretov iz najnovejšega slovenskega slovstva. Ideološke članke je zagotovil tudi Anton Trstenjak. Tine Debeljak je obljubil studijo o Reymontovih Kmetih in o J. Durychu. Več slovstvenih studij bo objavil France Koblar, o literarnih vprašanjih bosta pisala tudi Božo Vodušek in Miran Jarc.

V znanstvenem delu lista opozarjamo zlasti na razpravo prof. dr. Fr. Vebra »Filozofija stila«, na dr. St. Vurnika »Uvod v glasbo« (zgodovinski del) ter na prof. dr. A. Breznika razpravo »Iz zgodovine slovenskega besednega zaklada«.

Slovstveni referat novega letnika bo bogat in bo obsegal prispevke Fr. Koblarja, dr. J. Šilca, prof. Šolarja, Fr. Vodnika, Tineta Debeljaka, Mirana Jarca, S. Škerla in drugih. Gledališko poročilo bo vodil Fr. Vodnik, glasbeno dr. St. Vurnik, umetnostno R. Ložar in dr. Fr. Stelè, poslednji bo objavil več aktualnih prispevkov, med prvimi o sodobni poljski umetnosti.

Uredništvo Doma in sveta prevzamejo v novem letu Anton Vodnik, Tine Debeljak in Rajko Ložar. List bo izšel desetkrat na leto v novi vnanji in notranji uredbi in s prilogami na umetniškem papirju ter bo tudi po tej strani brez dvoma zadovoljil svoje naročnike. Celoletna naročnina 100 Din, dijaki (v skupinah) 75 Din. Dovoljeno je tudi polletno in četrletno plačevanje. Naroča se pri upravi Doma in sveta: Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani.

UREDNIŠTVO IN UPRAVA DOMA IN SVETA